

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH
e-İSSN: 2687-6426**

Volume: 6/10

January/ 2024

**Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi
(Eta Journal), altı ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
ETA JOURNAL, Uluslararası 6 yıllık hakemli ve indeksli bir dergi olup ASOS İndeks
tarafından taranmaktadır.**

**ETA Journal'da yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan
bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ETA Journal'a aittir.
Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir
şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp
yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.**

**International Journal Of Education And History Research (ETA Journal) is an
international, peer-reviewed journal and published every six months. Authors bear the
sole legal responsibility for their published works in the ETA Journal. The ETA Journal
has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication
shall be produced in any form without the written consent of the ETA Journal. The
Editorial Board makes the final decision to publish articles.No article is returned to
authors.**

ETA Journal

Volume 6/10 January 2024

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH**

e-ISSN: 2687-6426

Editör:

Doç. Dr. Alev DURAN

YARDIMCI EDİTÖRLER

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ

Dr. Ayşe AYÇİÇEK

Dr. Ayşe BEDİR

ANKARA

Tel: 05536002350

e-posta: journaleta@gmail.com

web: <http://etajournal.com/>

ETA Journal

Volume 6/10 January 2024

Yayın Sahibi

Alev DURAN

Editör

Doç. Dr. Alev DURAN

Yardımcı Editörler

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ

Dr. Ayşe AYÇİÇEK

Dr. Ayşe BEDİR

Dil Editörleri

Arş. Gör. Başak ALMAZ

Dr. Hilmi DEMİRAL

Dr. Sezgin TOPAL MIZRAK

Kapak Tasarımı

Bülent POLAT

Temsilcilikler / Country Representatives

Macaristan: Dr. HADNAGY Szabolcs

Rusya: Öğr. Gör. Dr. Hilmi DEMİRAL

Almanya: Arş. Gör. Uğur Berk KALELİOĞLU

Azerbaycan: Öğr. Gör. Orkhan ZAMANOV

**ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAşTIRMALARI DERđİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH**

-ALAN EDİTÖRLERİMİZ-

Doç. Dr. Ahmet KILINÇ
Doç. Dr. Ahmet VURGUN
Doç. Dr. Aziz ALTI
Doç. Dr. Burak KOCAOğLU
Doç. Dr. Gökçen ÇATLI
Doç. Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ
Doç. Dr. Korkmaz řEN
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ
Doç. Dr. Emre SARAL
Doç. Dr. Mutlu ADAK
Doç. Dr. Özgür TÜRKER
Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Serdar GÜRÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nur řENGÜL
Dr. Öğr. Üyesi D. Volkan KARABOğA
Dr. Öğr. Üyesi Suat KAYMAK
Öğr. Gör. Dr. Derya DÜNDAR GÜRTAř
Dr. Mehmet TAř
Dr. Ayşe BEDİR

ETA Journal

Volume 6/10 January 2024

Kurullar/ Committees

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zafer TANGÜLÜ/ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / Ondokuz Mayıs University

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN/ Erzincan Binali Yıldırım University

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU/ Erzurum Technical University

Prof. Dr. Necmettin ALKAN/ Sakarya University

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ/ Suleyman Demirel University

Prof. Dr. Ömer AYDIN/ Istanbul University

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University

Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ/ Karadeniz Technical University

Prof. Dr. Havva SELÇUK/ Erciyes University

Prof. Dr. Özcan BAYRAK/ Elazığ University

Prof. Dr. Serdar YAVUZ/ Elazığ University

Prof. Dr. Şuayıp KARAKAŞ / Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Metin AKAR/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. R. Nükhet ÇIKRIKÇI/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. Ali DENİZLİ / Rumeli Üniversitesi- Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. H. Tarık OĞUZLU/ Istanbul Aydın University

Prof. Dr. İsmail KÖSE/ Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail ŞAHİN/ Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ/ Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Kazım YETİŞ/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet OĞUZ/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Salim PİLAV / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL/ İstanbul Üniversitesi

Bilim Kurulu

Doç. Dr. Ahmet VURGUN/ Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU/ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM/ Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Gökçen ÇATLI/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ/ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür TÜRKER / Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz TOPKAYA/ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Emre SARAL / Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ / Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. M. Ebru ZEREN/ Haliç Üniversitesi

Doç. Dr. M. Hakan ÖZÇELİK / İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Harun TUNCER/ İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi N. Selcen KORKMAZCAN / İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Dilara USLU/ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Burcu GÜDÜCÜ/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Bünyamin ÇETİNKAYA/ Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Elif ŞİMŞEK ÖZKAN/ Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ/ Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Naim BABÜROĞLU/ İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Szabolcs HADNAGY/ Macaristan Szeged Üniversitesi

Dr. Gábor FODOR/ Macaristan- Macar Kültür Merkezi

Öğr. Gör. Orxan ZAMANOV/ Azərbaycan Bilimler Akademisi/ Xəzər Universiteti

Dr. Bayram QULİEV / Xəzər Universiteti

ETA Journal -
Volume 6/10 - JANUARY 2024

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)
INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION
AND
HISTORY RESEARCH
e-ISSN: 2687-6426

Bilim dünyasının değerli insanları,

ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERęİSİ (ETA), uluslararası hakemli, indeksli ve akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur. Derginin kurulum aşamasında desteğini esirgemeyen, emeği geçen hocalarımıza ve kırmayarak destek veren danışma ve yayın kurulundaki değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır.

Bu bağlamda **ULUSLARARASI EğİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERęİSİ (ETA Journal)** olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı

Teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Alev DURAN

Ankara/ Türkiye

journaleta@gmail.com

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL) e-İSSN: 2687-6426

Editör: Doç. Dr. Alev DURAN

YARDIMCI EDITÖRLER
Doç. Dr. Sabri BECERİKLİ
Dr. Ayşe AYÇİÇEK
Dr. Ayşe BEDİR

ETA, 2024- Ocak
Yıl 6/ Cilt 6/ Sayı 10

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

1. Meral ŞAHİN (1-21)

1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Sancağının Nüfusu

(Population Of Yozgat Sanjak According To General Census Of 1905)

*Araştırma makalesi

2. Suat KAYMAK (22-29)

Ortaçağ Arap Kaynaklarında Tarihlendirmeye Dair Bazı Metodlar

(Some Methods On The Dating In The Medieval Arabic Sources)

*Araştırma makalesi

ETA Journal

Volume 6/10, January 2024

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL) e-İSSN: 2687-6426

**ETA, 2024- Ocak
Yıl 6/ Cilt 6/ Sayı 10**

3. Seda MURATOĞLU

(30-41)

***Hindûshâh Es-Sâhibî En-Nahciwânî'nin Tecâribü's-Selef Adlı Eseri Ve
Selçuklu Tarihi Açısından Değeri***

*(Hindûshâh Al-Sâhibî Al-Nakhciwânî's Tajâribu's-Salaf And Its Value In Terms Of
Seljuk History)*

*Araştırma Makalesi

4. Cennet ERSÖZ

(42-61)

***Okul Öncesi Eğitim Almış Öğrencilerle Okul Öncesi Eğitim Almamış
Öğrencilerin İlkokul Birinci Sınıfta Bilişsel Gelişim Kazanımlarının
Kazanılma Düzeylerinin Belirlenmesi (Denizli İli Merkez İlçeleri
Örneği)***

*(Determining The Acquisition Levels Of Cognitive Development Achievements Of
Students Who Received Preschool Education And Students Who Did Not Receive
Preschool Education In The First Grade Of Primary School (Example Of Central
Districts In Denizli Province))*

*Araştırma Makalesi

ETA Journal

Volume 6/10, January 2024

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL) e-İSSN: 2687-6426

**ETA, 2024- Ocak
Yıl 6/ Cilt 6/ Sayı 10**

5. Serdar GÜRÇAY

(62-66)

**Kitap Tanıtımı: Birol Bulut, Hikâyenin Mizahisi Mizahın Toplumsalığı:
Akbaba Mizah Hikâyeleri Antolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme.**

*İnceleme/ Tanıtım Yazısı

5. Alev DURAN

(67-70)

**Kitap Tanıtımı: Kövecsi-Oláh Péter- Emre Saral, Diplomáciai
Kapsolatok A Két Világháború Között 1920-1945.**

* İnceleme/ Tanıtım Yazısı

ETA Journal

Volume 6/10, January 2024

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 1-21.

Meral ŞAHİN*

1905 GENEL NÜFUS SAYIMINA GÖRE YOZGAT SANCAĞININ NÜFUSU**

ÖZET

Nüfus verileri, insan varlığının çoğalmasıyla beraber her toplumda geçmişten günümüze farklı öneme sahip olmuştur. Başlangıçta fertlerin çoğalması, aile kuramının genişlemesi, neslin çoğalması gibi düşüncelerin yanında dini, siyasi, etnik gerekçelerle üstünlüğün ele geçirilmeye çalışılması amaçlanmıştır. Toplumsal yaşayışın ilerlemesiyle devletin fert bazında vatandaşlarına, onlarında devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri amacıyla daha ayrıntılı istatistiki nüfus verilerine ihtiyaç duyulmuştur. Yatırımların ülke çapında koordineli ve dengeli dağıtılması sayımların sağlıklı olarak yapılabilmesine bağlıdır. Bu bağlamda var olan nüfus, doğum, ölüm, yaş, cinsiyet, göç, salgın hastalık, doğal afetler gibi demografik faktörlerin nüfus üzerindeki etkileri yadsınamaz.

Osmanlı Devleti özellikle askerlik ve vergi uygulamalarını sağlıklı bir zemine oturtabilmek amacıyla bu hususta öncelikli olarak tahrir, avarız, temettuat gibi sayımlarda bulunmuştur. Modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında II. Mahmud döneminde daha sonra ise 1881/1882-1893 ve 1905 tarihli nüfus sayımları yapılmıştır. Ulaşım güçlüğü, dağınık yerleşme, konar-göçerlik gibi faktörlere dayalı olarak bu sayımlar uzun zaman sürmüştür. Bu çalışmada II. Meşrutiyetin ilanının hemen öncesinde yapılan 1905 son Osmanlı genel nüfus sayımı verilerine göre Yozgat sancağı nüfusu ve demografik yapısı irdelenmiştir. 1902 ve 1905 nüfus verileri karşılaştırılarak nüfusun niteliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sancak nüfusu bağlı olduğu Ankara vilayeti genel nüfusuna göre değerlendirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid nüfus sayımlarının ülke için önemli olduğunu öngörerek sağlıklı istatistiki veriler elde etmek için gerekli tedbirlerin alınmasına özen göstermiştir. Sayım ile ilgili kanunlar ve nizamnameler daha detaylı hazırlanarak görevli eğitimine önem verilmiştir. Milliyetçilik hareketlerinin mevcut nüfus üzerindeki etkisi, bazı ulusların çoğunluğu oluşturduklarını gerekçe göstererek bağımsızlık hareketlerine

* Öğr. Gör, Yozgat Bozok Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, e posta: meral.sahin@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8937-1128.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 04.12.2023- Makale kabul: 11.01.2024.

** Bu makale Prof. Dr. Ahmet Oğuz danışmanlığında hazırlanan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yozgat'ta Demografik Yapı (1878-1950)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Makale atıf bilgisi: Şahin, M. (2024). 1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Sancağı Nüfusu, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (10),1-21.

kalkışmaları nüfus sayımlarının önemini ortaya koyan bir diğerk etmendir. Bu nedenle, azınlıkların nüfuslarını gereğinden fazla göstermelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, dönemin arşiv kaynakları ve resmi yayınlar başta olmak üzere tetkik eserler irdelenmiştir. Bu sayım cumhuriyet dönemi nüfus kayıtlarının temelini oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, 1905 Nüfus Sayımı, Nüfus

POPULATION OF YOZGAT SANJAK ACCORDING TO GENERAL CENSUS OF 1905

Population data has had different importance from past to the present with reproduction of human beings. Initially, in addition to the thoughts of reproduction of individuals, extension of family model, multiplication of generations, it was aimed to have the upper hand due to religious, political and ethnical reasons. As a result of progress in social life, in order for the government to fulfill its liabilities against its citizens and, at the same time, for the citizens to fulfill their liabilities against the government, more detailed statistical population data was needed. Coordinated and balanced distribution of investments across the country depends on proper censuses. In this context, the effects of demographic factors such as existing population, birth, death, age, sex, immigration, epidemic on the population cannot be denied.

The Ottoman Empire made censuses such as tahrir, avarız, tax on distributions (temettuat) initially for the purpose of putting especially military service and tax applications on a sound ground. In a modern sense, the first census was made during the period of Sultan Mahmud II in 1831, and then in 1881/1882-1893 and 1905. These censuses lasted long due to the factors such as difficulty of transportation, dispersed settlement and migrant settlers. In this study, population and demography of Yozgat Sanjak is examined according to the data of the last Ottoman census dated 1905 which was made shortly before declaration of the Second Constitutionalist Period. It is attempted to reveal the quality of the population by comparing population data of 1902 and 1905. Furthermore, population of the sanjak is evaluated according to general population of Ankara province to which the sanjak was attached.

The Ottoman Sultan Abdulhamid II foresaw how censuses were important for the country and cared for taking of necessary precautions for correct results. The laws and regulations related to censuses were prepared in a more detailed way and training of the officers was given more importance. The impact of nationalistic movements upon the existing population, movements of some nations for independence giving their majority as a justification are the other factors that show the importance of censuses. Therefore, it was tried to prevent the minorities to show their population overly. The study works were researched, particularly archive resources and official publications of the period. This census is significant in the terms that it formed the basis of population records of the Republic period.

Keywords: Yozgat, Census of 1905, Population

GİRİŞ

XIX. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı toplum yapısı üzerinde önemli değişikliklerin yaşandığı bir devredir. 1853-1856 Kırım Savaşı ve ardından yapılan dış borçlanma,¹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla tarihinin en ağır yenilgisi ve en büyük darbesine maruz kalarak hızla dağılma sürecine girmiştir.² Yüzyılın ikinci yarısında artan milliyetçilik hareketleri, Osmanlı Devleti içerisinde önemli gelişmelere sahne olmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya gibi emperyalist devletler çok uluslu yapıdaki Osmanlı Devleti'ni bölüp, parçalayarak

¹ Sait Açıba, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları No: 1, Afyon 1995, s. 39-43.

² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. XXII.

paylaşmak için milliyetçilik hareketlerini desteklemişlerdir.³ Bu durum ise Yunan, Sırp, Karadağ, Bulgar, Arnavut ve Ermeni gibi toplumların kendi nüfusları ile özel olarak ilgilenmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. 1905 yılı Avrupa’da ve özellikle Balkanlarda milliyetçilik hareketlerinin ivme kazandığı bir tarihtir. Hemen her ulus bağımsız bir devlet kurabilmek amacıyla nüfus verilerine ihtiyaç duymuştur.⁴ Bu nedenle Osmanlı Devleti de bu yaşananlardan olumsuz etkilenmemek adına kendi nüfusuna özel bir önem vermiştir.⁵

1.1. Nüfus

Nüfus, nefis kelimesinin çoğulu olup bir coğrafyada yaşayan insanları tanımlamaktadır.⁶ Nüfus verileri toplumların yaş, cinsiyet, medenî durum, meslekî durumu, sayısı, dinsel ve dilsel özellikleri ve öğrenim gibi hususları ortaya çıkartarak tarihsel, ekonomik ve sosyokültürel bakımlardan inceleme yapacaklar için son derece önemli verileri ortaya koyması bakımından değerlidirler.⁷ Önceki dönemlerde sadece ekonomik gelişmeler bakımından ele alınan nüfus kavramı toplumsal hayatın bütün yönleri ile ilgili hale gelmiştir.⁸ Nüfus yazımının amacı Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan topraklarda yaşayan halkın, nicelik ve nitelik olarak bilinmesine yöneliktir. Her devlet için her zaman geçerli hususlar askerlik ve vergi sorumluluğunun yerine getirilmesidir.⁹ Hiç bir tarihte nüfus sayımları tam ve yüzde yüz doğru olarak yapılamamıştır.¹⁰ Demografi kavramı; sınırları belli bir coğrafyada bulunan nüfusun yapısını, özelliklerini ve değişimlerini inceleyen bilim dalıdır.¹¹ İnsan topluluklarının doğum, ölüm, cinsiyet, yaş gibi yapısal özellikleri, göç, salgın hastalık, kıtlık, savaş, doğal afetler gibi nüfusu etkileyen faktörleri kendisine konu alan bir disiplindir.¹² Amaç, gözlemlenen değişim ve yönelimlerin nüfus açısından sonuçlarını açıklamaktır.¹³

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 108; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, 8. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s. 355.

⁴ Nuri Akbayar, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1985, s. 1238.

⁵ Karpas, **a.g.e.**, s. 99-100.

⁶ Nebi Bozkurt, “Nüfus”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 293.

⁷ **Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs**, II. Baskı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020, s. 25.

⁸ **Nüfus ve Nüfusun Yapısı**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları No: 2369, Ankara 1994, s. III.

⁹ Mahir Aydın, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri-(28-30 Haziran 1989) Bildirileri**, Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. 83.

¹⁰ H. Kemal Karpas, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, (Çev. Bahar Tırnakçı), 2. Baskı Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 42.

¹¹ Didem Danış, **Demografi-Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış**, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Ders Notları, ppt; <https://docplayer.biz.tr/8531427-Demografi-nufus-meselelerine-sosyolojik-bir-bakis-ders-i-giris-doc-dr-didem-danis-galatasaray-universitesi-sosyoloji-bolumu-ddanis-gsu-edu.html>(E. Tarihi 22.04.2022).

¹² Hüseyin Bal, **Demografi**, Sentez Yayıncılık, Bursa 2019, s. 11.

¹³ Bal, **a.g.e.**, s. 12; Göçlerin hem toplumsal hem de göçmenlerin psikolojisi üzerinde siyasi ve toplumsal davranışlarında değişme meydana getirebileceği gibi, göçlerin yalnız başına milli devlet tipinde siyasi bir

1.2. 1905 Öncesi Nüfus Sayımlarına Göre Yozgat Sancağı

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde gerçekleştirilen genel nüfus sayımı, Osmanlı İmparatorluğu genelinde olduğu gibi Bozok/Yozgat sancağı nüfus verilerini de ilk defa ortaya koymaktadır. Bu sayım¹⁴ için Kapıcıbaşı Arif Bey görevlendirilmiştir.¹⁵ 1831 nüfus sayımı verileri değerlendirildiğinde, Bozok sancağı genelinde 50.188 nefer erkek Müslüman nüfus varlığı dikkati çekmektedir. Bunun yanında reaya nüfusu ise 9.826 kişiden müteşekkildir. Genel toplam 60.014 kişi olup, Müslümanların oranı %83.627 ve reaya nüfusun oranı ise %16.372'dir.¹⁶

1881/1882-1893 genel nüfus sayımına ait iki farklı nüfus verisi bulunmaktadır. Bunlardan birisi, 1893 tarihli Ankara vilâyet salnamesine göre Yozgat sancağı genel nüfusu 258.149'dur.¹⁷ Aynı tarihli bir arşiv belgesinde ise genel nüfus 248.874 olarak verilmektedir.¹⁸ Arşiv belgesi ile Ankara vilâyet salnamesi arasındaki farkın sebebinin vilâyete gönderilen nüfus verileri yazışmalarının gecikmeli olarak iletilmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılan 1881/1882-1893 genel nüfus sayımında ilk kez erkekler yanında kadın nüfusu da sayılmıştır.¹⁹ Bu sayımla, askeri ve vergi toplamak yanında yeni ve sağlam bir devlet düzeninin kurulması bakımından bütün nüfus değişimlerinin kaydedilmesi amaçlanmıştır.²⁰ Bu süreçte, milliyetçilik hareketleri ivme göstermiş ve her ulus bağımsızlık hareketlerine girişmiştir. Bu hareketler karşısında devlet nüfusunun tam olarak bilinmesi kadınların da sayılmasına bağlı bulunmaktaydı. Bununla bütün nüfus tam olarak tespit edilmiş olacaktı.

XX. yüzyıl öncesinde devletler, nüfus yazımlarını askerlik ve vergi toplama amacına yönelik olarak düşündüklerinden bu durum verilerin kapsamını ve veri toplama tekniklerini de etkilemiştir.²¹ Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımlarına karşı bazı sorumlulukların vatandaşa yüklenileceği endişesi ile mesafeli yaklaşıldığı

---

toplum oluşturamayacağı da savunulmuştur. Bkz. H. Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, (Çev: Bahar Tırnakçı), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 11.

¹⁴ Tarihi Lütfi'de "*Tahrîr-i Nüfûs-u Memâlik*" konusu içerisinde, Esâmî-i Memûrîn-i Tahrir başlığı altında Kapucubaşı Arif Beğ'in, mahallini tahrir için Bozok'da görevlendirildiğine ilişkin bkz; Eser-i Hâme-i Ahmed Lütfi, **Ez-Tarih-i Ahmed-i Lütfi**, Cildi Salis(c. III), t.y., s. 145.

¹⁵ "*Memuru kapıcı başlıardan Hüseyin Paşa-zâde Arif bey kulları idüğü*", Bkz. **Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin 1247 Senesinin Mevcut Nüfus Defteri**, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Yerel Yer Numarası: NECTY08867, T 8867---0054.jpg, s. 54.

¹⁶ **Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin 1247 Senesinin Mevcut Nüfus Defteri**, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Yerel Yer Numarası: NECTY08867, T 8867---0054.jpg, s. 54; Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, II. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997, s. 153-154, 210.

¹⁷ **Ankara Vilâyetine Mahsûs Salnamedir, H.1311/M.1893**, On İkinci Def'a, Matbâa-i Vilâyetde Tab' Olunmuştur, Sene-i Hicriyye-i Kameriye, 1311, s. 284-291.

¹⁸ **BOA. Y. PRK. A. 8 /78/3. s. 9-10, (1. Bölüm) H. 05.02.1311/M. 18.08.1893; BOA. Y. A. HUS. 279/34. (H. 08.02.1311/M. 21.08.1893)**

¹⁹ Akbayar, **a.g.m.**, s. 1241.

²⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 97.

²¹ Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)/The Population of The Ottoman Empire and Turkey**, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 2, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996, s. S. XV.

görülmektedir.²² Bu nedenle de çağdaş ve en gelişmiş nüfus sayımları da dâhil olmak üzere nüfus verileri ne kadar düzenli olarak ortaya konulmaya çalışılsa da tam anlamıyla yüzde yüz sağlıklı sayılabildiğini söylemek zordur.²³ Bu bakımlardan, 1905 tarihini taşıyan Osmanlı Dönemi son genel nüfus sayımı, Yozgat sancağı nüfusu açısından da önem arz etmektedir.²⁴

2.1. 1905 Genel Nüfus Sayımı Hazırlıkları

Osmanlı Devleti'nde 1881 yılı nüfus nizamnamesi dikkate alınarak 1902 yılında yeni bir “*Sicill-i Nüfus Nizamnamesi*” hazırlanmıştır.²⁵ Buna göre; her yerde tahrirle görevli memurlar sayım yerlerini ev ev dolaşarak hanelerdeki bütün nüfusu erkek ve kadın olarak tespit edip kayıt altına alacaklardı. Kayıt altına alınanlar ilk önce müsvedde defterine daha sonra ise nüfus kütüklerine kaydedileceklerdi.²⁶

1903 tarihli bir belgede nüfus sayımlarına gerekli itinanın gösterilmediği bu nedenle nüfusun tam olarak yazılmadığından şikâyet edilmiştir. Siyasi endişelerle gayrimüslimlerin nüfuslarını fazla göstermek istedikleri, Anadolu'da ise Müslüman nüfus mevcudunun tam olarak yazılmadığı ifadesi yer almaktadır.²⁷ Her üç ayda bir düzenlenecek nüfus vukûatları, “*Sicill-i Nüfus İdâre-i Umumiyesi*”ne gönderilerek nüfusun güncel tutulması amaçlanmıştır.²⁸ 1905 genel nüfus sayımı öncesi verilerinin sağlıklı olmadığı düşünülmüş yeni ve güvenilir bir sayım icra edilerek sayım süresini de mümkün olduğunca kısa tutabilmek hedeflenmiştir. Siyasi ve dini sebeplerle cemaatlerin nüfuslarını gereğinden fazla göstermeye çalışmaları toplumsal

²² 1831 yılında ilk defa genel nüfus sayımının yapılmasının halkı endişeye düşürmesi ihtimaline karşı şer'î memurlar görevlendirilmiştir. Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, s. 12.

²³ Karpat, **a.g.e.**, s. 42.

²⁴ <https://www.nvi.gov.tr/osmanli-donemi#>, (E. Tarihi 13.08.2021); Osmanlı devletinin yaptığı son nüfus sayımının tarihi konusunda araştırmacılar arasında görüş farklılıkları ve yorumları bulunmaktadır. Örneğin, Kemal Karpat ve Cem Behar, 1905-1906 tarihlerini verirken, Karpat, **a.g.e.**, s. 110; Behar, **a.g.e.**, s. 54; Nuri Akbayar ise 1903-1907 tarihlerini vermektedir. Bkz. Akbayar, **a.g.m.**, s. 1241; Stanford J. Shaw ise 1903-1906 yıllarını vermektedir. Bkz. Stanford J. Shaw, “The Ottoman Census System and Population 1831-1914, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 9, No. 3, Cambridge University Press, (October 1978), s. 335; Macaristan Hükümetinin talebine binaen gönderilen cevabi yazıda, son nüfus sayımının 1905 yılında yapıldığı ve bu yıldan sonra “...Memâlik-i Osmâniyede 1905 tarihinden sonra tahrîr-i nüfus icrâ olunmamış olub...” ifâdesinden 1905 sonrası nüfus sayımı yapılmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bkz; **BOA. DH. SN. THR.** 87/123/1. (H.29.10.1339/M.06 Temmuz 1921); **BOA. DH. SN. THR.** 87 /123/2.(R. 01.05.1337/M. 01.05.1921).

²⁵ Akbayar, **a.g.m.**, s. 1241.

²⁶ <https://www.nvi.gov.tr/osmanli-donemi> (E Tarihi: 13.08.2021).

²⁷ **BOA. İ. HUS.** 104/31. (H. 11.01.1321/M. 09.04.1903); Sayım verilerinin (Irak Arap yarımadası gibi) eksik yazılması ve Bulgar, Rum, Sırp, Makedon ve Trakyalı ulusların kendi cemaatlerinin sayısını yüksek göstererek Ortodoks kiliselerinin rahipleri olarak atanmasına çalışmaları gibi hususlardan dolayı bkz. Karpat, **a.g.e.**, s. 110.

²⁸ **BOA. DH. MUİ.** 33/40. (H. 29.10.1327/M. 13.11.1909); “...Tezkîresine melfû istatistik cedvelleri, Sicill-i Nüfus İdâre-i Umumiyesi'nden istenmek üzere tevdi kılındı.” **BOA. DH. SN. THR.** 13/58. (H. 28.10.1328/M. 02.11.1910).

huzursuzluğu da beraberinde getirmiştir.²⁹ 1905 genel nüfus sayımı H. 5 Rebi’u’l-evvel 1320/ 29 Mayıs 1318 tarihli “*Sicill-i Nüfus Nizamnamesi*” gereğince yapılmıştır.³⁰

1905 nüfus sayımının sonuçları tarihsiz bir defterde yer almaktadır. Karpata, “*Memâlik-i Osmaniye’de Nüfus-ı Muharrerenin İcmâli*” isimli defterin 1906/1907 yılında derlenmiş olup, 1905/1906 sayımına ait olduğu kanaatini taşımaktadır.³¹ Nüfus defterinde vilâyetin ismi başlığı altında bağlı bulunan bütün sancaklara ait veriler, kaza, nahiyeler nüfusuna yer verilmeden cemaatler başlığı altında yer almaktadır. Nüfus sayımıyla oluşturulan “*Esas Nüfus Kayıt Defterleri*” ve “*Vukûat Defterleri*”³² günümüzde kullanılan nüfus kütüklerinin altyapısını oluşturmuştur.³³

1905 yılı sonrasında nüfus sayımlarının sağlıklı olarak yapılabilmesi açısından 1909 tarihinde tekrar “*Sicill-i Nüfus Nizamnamesi*” düzenlenerek yürürlüğe girmiştir.³⁴ Osmanlı Devleti’nin tuttuğu nüfus kayıtlarının güvenilir olduğu, fakat bütün kanuni tedbirlere rağmen, askerlik ve vergi mükellefiyeti bulunan kimseleri kapsamakta olduğu bunun dışında erkek ve özellikle kadınların eksik yazıldığı belirtilmektedir.³⁵ Bu bağlamda salgın hastalık, savaş, barış, göç, kıtlık, sosyal refah ve iş bulmak gibi çeşitli amaçlara yönelik eylemler nüfus kompozisyonunda önemli bir etken oluşturmaktadır.³⁶ Örnek vermek gerekirse, Osmanlı Devleti’nde askerlik vazifesi ile Türk ve Müslüman nüfus mükellef olduğu için bu bağlamda nüfus sürekli azalmaktaydı. Kendilerine yüklenen cizye vergisini ödeyerek askerlik ödevinden kurtulan gayrimüslimler ise kayıp yaşamaksızın sürekli artış göstermişler ve başta ekonomi olmak üzere hemen her alanda yaşamlarını geliştirerek devam ettirmişlerdir.³⁷ Osmanlı toplumsal yaşamı ve hukuk sistemi içerisinde, farklılıklara hoşgörü gösterilerek gayrimüslimleri Osmanlı tebası içerisinde bir bütün olarak gören bir anlayış mevcuttu.³⁸

²⁹ Mehmet Güneş, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Kış 2014, s. 228.

³⁰ *Sicill-i Nüfus Nizâmnamesi Makamına Kâim Olmak Üzere Tâdilen Kaleme Alınub Mer’iyyet Ahkâmına Bi’l-istifzân İrâde-i Seniyye-i Hâzret-i Hilâfetpenâhi Şerefmutê’alîk Buyurulan Nizâmname Suretidir*, İkdâm Matbaası, Dersâadet, 1319, s. 1-32. (H. 5 Rebiyü’l-Evvel 1320/R.29 Mayıs 1318/M. 12 Haziran 1902); Orhan Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2012, s. 105; Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı’da Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 2012, s. 183.

³¹ Kemal Karpata’nın 59 sayfa olarak verdiği defterin, fihrist ve sonuna kadar bakıldığında 73 tek sayfadan mevcut olduğu görülmektedir. Bkz. *Memâlik-i Osmaniye’de Nüfus-ı Muharrerenin İcmâli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu-(İUKTY), T 947, s. 1-73; Karpata, *a.g.e.*, s. 355.

³² “Tahrir-i cedid’den sonra tanzim ve her üç ayda bir kazalardan elviyeye ve livalardan vilayete nüfus memurları tarafından dahi idare-i umumiyeye irsâli lazım gelen vukuat cedveli numunelerinin gönderildiği...” *BOA. DH. MKT.* 2612/60. (H. 06.07.1325/M. 15.08.1907).

³³ Behar, *a.g.e.*, s. XIX.

³⁴ H. 23 Cemaziye’l-Evvel 1327/R. 30 Mayıs 1325/M. 12 Haziran 1909 tarihli nizamname için bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c002/ink050/mmbd01ic02c002ink0500672.pdf>(E. Tarihi 28.04.2023).

³⁵ Karpata, *a.g.e.*, s. 8-9.

³⁶ Bozkurt, *a.g.mad.*, s. 294.

³⁷ Cengiz Mutlu, “Milli Mücadele’de Türkiye’de Azalan Nüfus ve İzdivac Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIX, S. 85, 2013, s. 173-174.

³⁸ Mustafa Şentop, M. Macit Kenanoğlu Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek, *Divan İlmi Araştırmalar*, S. 15, 2003/2, s. 237-238.

Türkiye nüfusu XX. yüzyıl çerçevesi ve boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde demografik geçiş süreci içerisinde bir değişim geçirmiştir. Bu değişim yüzyılın başlarında önce yavaş daha sonra ise hızlanarak yakın dönemlere kadar gelmiştir.³⁹

2.2. 1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Bozok/Yozgat Sancağı Nüfusu

Yozgat Sancağı, Ankara, Kayseri, Çorum ve Kırşehir sancakları ile birlikte Ankara vilâyetine bağlı beş sancaktan birisidir. Sancakta Merkez, Akdağmadeni ve Boğazlıyan kazaları yer almaktadır. Merkez kazaya, 3 nahiye ve 228 köy bağlıdır. Ancak nahiye isimleri verilmemektedir. Akdağmadeni kazasına, *Karamağara* isimli bir nahiye ve 165 köy ve Boğazlıyan kazasına da *Akdağ* isimli bir nahiye ile 113 köy bağlıdır. Sancak genelinde, merkez kaza dâhil olmak üzere 3 kaza, 5 nahiye ve 506 köy ve çiftlikat bulunmaktadır.⁴⁰ Yozgat, 1905 tarihinde idari yapıda üçüncü sınıf bir sancaktır. Mutasarrıfı, Mirimiran'dan Hüseyin Kenan Paşa, Nâib ve Bidâyet Mahkemesi Hukuk Reisi Mehmed Vasıf Efendi, Tahrirat Müdürü Halil Rüşdü Efendi, Bidâyet Mahkemesi Ceza Reisi İbrahim Edhem Efendi, Müdde-i Umûmi Muavini Fehmi Efendi, Defter-i Hâkâni Memuru Rifat Efendi, Telgraf ve Posta Müdürü Aziz Efendi, Ziraat Bank şubesi memuru Abdülhalim Hilmi Efendi ve Divân-ı Umumiye Müdürü Osman Efendi'den müteşekkildir. Akdağmadeni üçüncü sınıf bir kaza olup Kaymakamı Edib Bey'dir. Kaza Nâibi Yusuf Sâdi Efendi ve Kaymakam Muavini Krikor Papazyan Efendi'dir.⁴¹ Boğazlıyan kazası ise üçüncü sınıf kaza olup Kaymakamı Mehmed Asım Efendi ve Nâib ise Yusuf Efendi'dir.⁴²

Kadın	Erkek	Cemâ'atler
73.670	82.259	İslâm
4.805	5.565	Rum
13.935	16.735	Ermeni
7	14	Ermeni Katoliği
481	546	Protestan
177	192	Kıptî
4	5	Teb'â-i Ecnebiyye

Tablo 1. 1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Sancağı Nüfusu

³⁹ **Nüfus ve Nüfusun Yapısı**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları No: 2369, Ankara 1994, s. III.

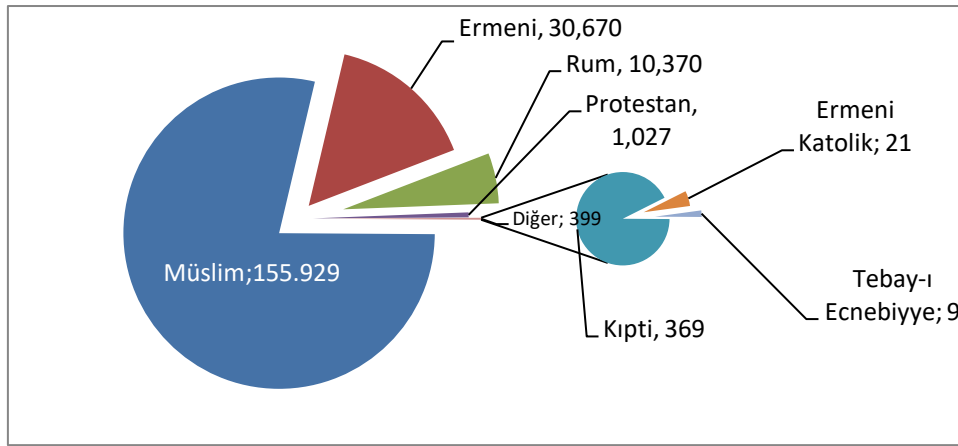
⁴⁰ **Salnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye, H.1323/M.1905 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs**, 61. Sene, Matba'a-i Ahmed İhsan, Dersa'adet, 1321, s. 730-733.

⁴¹ **SDAO. H.1323/ M.1905, Sene 61**, s. 730.

⁴² **SDAO. H.1323/ M.1905, Sene 61**, s. 731.

1905 yılı genel nüfus sayımına göre Ankara vilâyeti Yozgat sancağında nüfusun 93.079'u (%46.91) kadın ve 105.316'sı (%53.08) erkek nüfustan müteşekkildir. Genel toplam nüfus ise 198.395'dir. Kadın nüfus, erkek nüfustan 12.237 daha azdır. Bu durum doğum oranının erkekler lehine, ölümlerin ise kadınlar aleyhine fazla olabileceğini akla getirmektedir. Erkek nüfusun fazla olması bir anlamda savaşlarda sancak nüfusunun kayıp vermemesi ile öngörülebilir. Nüfus rakamlarının yer aldığı defterde sancağın geneline ait nüfus rakamları paylaşılmakta ancak, kazalar, nahiyeler ve köyler özelinde rakamlara yer verilmemektedir.⁴³

1831 yılı nüfus sayımına göre 60.014 olan nüfusun, arşiv belgesinden elde edilen verilere göre 1881/1882-1893 genel nüfus sayımına kadar 188.860 kişi artış göstererek 248.874'e ulaştığı görülmektedir. Bu durum ilk nüfus sayımında sadece erkeklerin sayılması ile izah edilebilir. Ayrıca, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Anadolu'ya yoğun olarak gelen göçmen ve muhacirlerin bir kısmının Yozgat sancağı dâhilinde iskân edilmeleri neticesinde nüfusun olağanüstü artışını ortaya çıkardığı söylenilebilir. 1881/1882-1893 genel nüfus sayımına göre, vilâyet toplam nüfusu 248.874 iken 50.479 azalma ile 1905 genel nüfus sayımında 198.395'e düşmüştür. Sancağın idarî yapısının değişmesi ile 1894 yılında Çorum ve Sungurlu kazalarının ayrılması, nüfusun azalmasına neden olmuştur.⁴⁴ Bu tarihlerde konar-göçer nüfusların sürekli yer değiştirmeleri demografiyi etkilemiştir. Benzer nüfus hareketlilikleri Anadolu'nun farklı coğrafyalarında da ortaya çıkmıştır. Örneğin; Diyarbakır ve Hoyran ile ilgili yapılan tetkiklerde XIX. yüzyıl içerisinde benzer nüfus hareketliliklerinin olduğu görülmektedir.⁴⁵

Grafik 1. 1905 Nüfus Sayımında Yozgat Sancağı'nda Dinî ve Etnik Dağılım

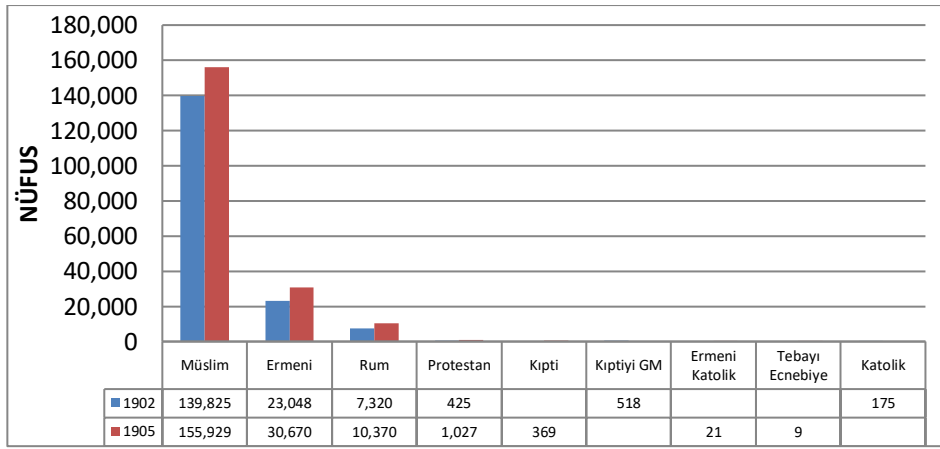
⁴³ Memâlik-i Osmaniye'de Nüfûs-ı Muharredenin İcmâli, s. 10.

⁴⁴ BOA. (BEO. DÂHİLİYE.) 420/31437. (H. 09.12.1311/M.13 Haziran 1894).

⁴⁵ Durmuş Volkan Karaboğa, "Diyarbakır Gayrimüslimlerinde Sosyal ve Hukuki Yaşam (1838-1909)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 51, 2020, s. 63.; Behset Karaca-Dilek Şenkul, "Nüfus Defterlerine Göre Hoyran Kazası'nın Demografik Yapısı (1831-1847)", *Cedrus*, VIII, 2020, s. 697.

1905 GENEL NÜFUS SAYIMINA GÖRE YOZGAT SANCAĞININ NÜFUSU

1905 genel nüfus sayımında etnik ve dini dağılıma göre cinsiyet oranına göre en fazla kadın 73.670 (%79.14) oranıyla Müslüman nüfusta yer almaktadır. Bunu, 13.935 Ermeni (%14.97) 4.805 Rum (%5.16), 481 Protestan (%0.51), 177 Kıptî (%0.19), 7 Ermeni Katoliği (%0.007) ve 4 Teb'â-i Ecnebiyye (%0.04) nüfus takip etmektedir. Sancak kadın nüfusu toplamı 93.079'dur. Erkek nüfus ise; 82.259 Müslüman (%78.10), 16.735 Ermeni (%15.89), 5.565 Rum (%5.28), 546 Protestan (%0.51), 192 Kıptî (%0.18) 14 Ermeni Katoliği (%0.01), 5 Teb'â-i Ecnebiyye (%0.004) olmak üzere toplam 105.316'dır.⁴⁶ Karpat, Yozgat sancağında 209 erkek ve 150 kadın Keldani nüfus olduğunu ifade etmesine karşın bu nüfusu genel toplama eklememiştir.⁴⁷ Yozgat şer'iyye sicillerine göre yapılan bir çalışmada ise, XIX. yüzyılda sancak nüfusunun büyük çoğunlukla Müslüman Türklerden oluştuğu belirtilmektedir ki, bu düşüncüyü nüfus defteri sonucu da doğrulamaktadır.⁴⁸

Grafik 2. 1902-1905 Yılları Arasında Yozgat'ta Etnik ve Dini Dağılım

1902 yılı Ankara Vilâyet Salnamesi verileri ve 1905 genel nüfus sayımı etnik ve dini olarak karşılaştırıldığında; 68.668 olan Müslüman kadın nüfus oranı %7.28 artış göstererek 73.670 olmuştur. 71.157 olan Müslüman erkek nüfus oranı %15.60'lık bir artış göstererek 82.259'a yükselmiştir. 10.828 olan Ermeni kadın nüfus %28.69 artış göstererek 13.935'e ve 12.220 olan Ermeni erkek nüfus ise %36.94'lük bir artış oranı ile 16.735 olmuştur. 3.632 olan Rum kadın nüfus %32.29 artışla 4.805'e ve 3.688 olan Rum erkek nüfus ise %50.89 artış göstererek 5.565 olmuştur. 210 olan Protestan kadın nüfus %129,04 artışla 481 ve 215 Protestan erkek nüfus %153,95'lik artışla 546'ya yükselmiştir. 1902 nüfusünde 84 Katolik kadın ve 91 Katolik erkek nüfus yer almakta iken 1905 sayımında Ermeni Katoliği adı altında 7 kadın ve 14 erkek nüfus bulunmaktadır. 1902 yılı verilerinde 260 Kıptî-i gayrimüslim kadın ve 258 Kıptî-i

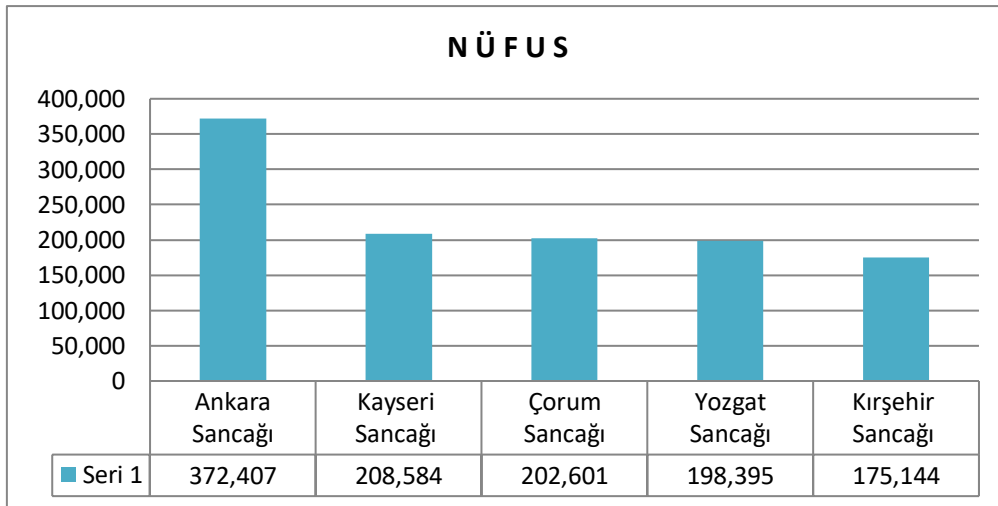
⁴⁶ Memâlik-i Osmaniye'de Nüfûs-ı Muharrerenin İcmâli, s. 10.

⁴⁷ Karpat, a.g.e., s. 336-337.

⁴⁸ İsmail Cansız-Uğur Ünal, "Kassam Defterlerine Göre Yozgat'ta İdârî ve Kültürel Durum", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 3, 2002, s. 165.

gayrimüslim erkek nüfus mevcuttur. 1905 sayımında ise sadece Kıptî başlığı altında 177 kadın ve 192 erkek nüfus mevcuttur. Ayrıca, 1905 nüfusunda Tebaâ-i Ecnebiye adı altında 4 kadın ve 5 erkek nüfusa yer verilmiştir. 1902 verilerinde 171.311 olan toplam sancak nüfusu %15.80'lik bir artışla 198.395'e yükselmiştir.⁴⁹ 83.682 olan kadın nüfus ise 9.397'lik (%11.22) ve 87.629 olan erkek nüfus ise 17.687'lik (% 20.18) bir artış göstermiştir.⁵⁰

1902 ile 1905 yılları arasındaki üç yıllık zaman zarfında en fazla nüfus artışına Protestanlar sahip olmuştur. Bunu sırasıyla Rum, Ermeni ve Müslüman nüfus takip etmiştir. Müslüman nüfusta dikkat çeken husus kadın nüfusa oranla erkek nüfusun fazla olmasıdır. Gayrimüslim ahalinin doğum oranlarının yüksek olması dikkati çekmektedir. Misyoner faaliyetleri neticesinde mezhep değişikliği yaşanmış olduğu öngörülebilir. Bir diğer husus iki nüfus sayımı arasında Yozgat'ta salgın hastalık veya kıtlık(açlık) gibi toplumsal yaşamı ağır şekilde etkileyen olay yaşanmamıştır. Ayrıca bu değişimin, idarî taksimattaki değişiklikler ile sayımların düzensiz yapılmasına bağlı olduğu ifade edilebilir.⁵¹

Grafik 3. 1905 Nüfus Sayımında Ankara Vilâyetinde Nüfusun Sancaklara Göre Dağılımı

1905 tarihinde Ankara vilâyeti genelinde toplam 555.576 (%48.01) kadın ve 601.555 (%51.98) erkek nüfus bulunmaktadır. Vilâyet geneli toplam nüfusu içerisinde kadın ve erkek nüfus arasındaki fark erkekler lehine 45.979 fazladır. 1905 genel nüfus sayımında Ankara vilâyeti toplam 1.157.131 genel nüfusa sahip olup sancaklara göre

⁴⁹ AVS. H.1320/1902, 14. Def'a, s. 267.

⁵⁰ "...Vilâyet dâhilinde bulunan nüfus-ı umûmiyeyi mübeyyin cetveldir." Bkz. **Ankara Vilâyetine Mahsûs Salnâmedir, H.1320/1902, Ondördüncü Def'a Olarak Matba'a-i Vilâyetde Tâb Olunmuştur**, s. 267.

⁵¹ Taha Niyazi Karaca, **Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 27; Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Şehrinde Demografik Yapı", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayın No: 6, Kayseri 2003, s. 316-317.

dağılımında, Ankara sancağı 372.407 (%32.18), Kayseri sancağı 208.584 (%18.02), Çorum sancağı 202.601 (%17.50), Yozgat sancağı 198.395 (%17.14) ve Kırşehir sancağı ise 175.144 (%15.13) oranlarına sahiptir.

Osmanlı sultanı II. Abdülhamid tarafından görevlendirilen Agop Hararyan'ın, Osmanlı Devleti coğrafyasının pek çok bölgesinin fotoğraflarını çekerek kayıt altına aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Yozgat sancağına da gelerek fotoğraflarını çekmiştir. Bu fotoğraflar, yörenin mevcut halini kayıt altına alması bakımından sosyal ve ekonomik tarihçilik açısından önem arz etmektedir. Burada dikkat edilen husus belli yerleşim yerlerinin yanında özellikle muhacir köylerinin fotoğraflanmasıdır. 1906 yılında *Akbucak, Altıntaş, Avşaralanı, Ayvalı, Ayvalıcık, Bahşayış, Başpınar(Parmaksız Kaçağı), Battal, Bebek, Boyalık, Büyükviran, Çağlayan, Elmalhütüğü Eryeliközü, Fuadiye, Hamam, İnsanülhamid(Çampınar), Karabıçak⁵², Karaburun, Karaelli, Kargalık, Kayapınar, Mehmetli, Mevki-i Hamid, Osmaniye, Pınarbaşı, Poyrazlı, Soyacık, Tomarca⁵³, Toprakpınar, Yüzlük, Zaimgeçiti (Altılı)*, muhacir köyleri resmi çekilenler arasındadır. Resimlerde yer alan köylerin genel görüntüsünde hane sayısının ve nüfusun son derece az olması dikkati çekmektedir. Köylerin genellikle tek katlı, kerpiç veya taştan yapılmış, toprak damlı, küçük, ağaçsız ve kırsal alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Kıyafetlerinden daha çok Kafkas kökenli muhacirlerin yerleşim alanı oldukları izlenimi edinilmektedir.⁵⁴ Burada yeni kurulan yerleşim yerlerini de görmekteyiz.

2.3. İstavrilerle İlgili Yaşanan Sorunlar

1905 yılında nüfusla ilgili bazı sorunlar yaşandığı belgelere de yansımıştır. Yozgat sancağı, Boğazlıyan kazasına bağlı Uzunlu köyünden Muhtar Hacı Bogos ve iki arkadaşı tarafından İstanbul Rum Patrikhanesine bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta, 1905 yılında yapılan nüfus sayımında vergi veren nüfusun yazımı ile yaşa bağlı olarak nüfus oranları arasında usulsüzlükler meydana geldiği şikâyetiyle bu tür olumsuzlukların önlenmesi talep edilmektedir.⁵⁵

Akdağmadeni kazasında yaşayan ve *Keşişhane* halkından “İstavriler” olarak bilinen halkın eskiden beri gümüş madeni işlemek amacıyla Maden kasabasıyla civarında bulunan *Başhanik* mezrasına yerleştikleri, kendilerinin eski nüfus kayıtlarında Müslüman olarak kaydedildikleri ifade edilmektedir.⁵⁶ Başlangıçta gönüllü olarak Müslüman nüfus arasında kayıt edilen İstavriler, bu düşünceleriyle bir nevi istemedikleri halde Müslüman nüfusa kaydedildikleri izlenimi oluşturmaya çalışmışlardır. İlerleyen zamanda Maden kazası merkezinde sakin aslen Yunanistan

⁵² Karabacak.

⁵³ Domarca.

⁵⁴ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKYA90540; Agop Hararyan, 1906, http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?qu=yozgat&rw=48&lm=IUNEKABDUL&isd=true, (E. Tarihi: 25.06.2023).

⁵⁵ BOA. DH. TMİK. M. 193/46. (H. 11.01.1323/M. 18.03.1905).

⁵⁶ “...Yozgat sancağı dâhilinde Akdağmadeni kasabasında İstavri nâmıyla mukîm ve mütemekkin olub altmış dört ve doksan sekiz tarihlerinde sicill-i nüfusa İslâm olarak kayd olunmuş olduğu halde içlerinden asker vermemek maksadıyla”, BOA. Y. PRK. UM. 78 /46/3. (R.13 Teşrin-i Evvel 1321/M. 26.10.1905).

ahalisinden olup fesat üzere olduğu ifade edilen Papaz Krilyos, Müslüman olarak yazılan İstavrilerin Hristiyan olarak nüfusa yazdırılması için, beraberinde Küpecioğlu Mustafa ve Şakir ile birlikte hareket ederek halkı kışkırtmışlardır. Daha sonra, Küpecioğlu Mustafa üç kızından birisini Rum cemaatinden Mihail'e diğer kızını Valarad isimli şahsa ve üçüncü kızını ise Papas Krilyos'un oğlu Dimostok'a vererek evlendirmiştir. Yazışmalar sonrası bu tarihlerde yaklaşık olarak 555 nüfustan oluşan İstavrilerin eskiden olduğu gibi nüfus kayıtlarının Müslüman olarak devam etmesine karar verilmiştir. Papas Krilyos ise başka bir mahalle gönderilmiştir. Bu sırada Maden'den geçici olarak çıkartılan ve Kırşehir, Ankara ve Çorum'a gönderilen 18 kişinin Maden'e iadesi talep edilmiştir.⁵⁷ Bu olaylar üzerine Dâhiliye Nezâretinden Ankara vilâyetine gönderilen yazıda, Maden kazası İstavrilerinin nüfus kayıtlarının düzenli tutulması istenilmektedir.⁵⁸ 1905 nüfus sayımının sona ermesiyle nüfus yazımına muhalefet ettiklerinden dolayı Maden'den çıkartılan İstavrilerin, tekrar eski yerlerine iadeleri kararlaştırılmıştır. Papas Krilyos'un memuriyetine geri dönmesi talebi kabul edilmiş ve sürgüne gönderilenlerde eski yerlerine iade edilmişlerdir.⁵⁹

1915 tarihine gelindiğinde İstavrilerin görünüşte Müslüman oldukları ve bu şekilde kaydedildikleri belirtilerek nüfusu 1.500 kişi olan bu halkın belli bir yerde durmaksızın birer ikişer çeşitli yerlere dağıtılması istenmektedir.⁶⁰ Uzun yıllar boyunca büyük problem yaratan İstavriler, Milli Mücadele sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında icra edilen nüfus mübadelesi anlaşması gereği Anadolu'dan topluca Yunanistan'a göç ettirilmişlerdir.⁶¹

1905 tarihinde "*Memalik-i Osmaniye'deki Nüfûs-ı Muharrere'nin İcmâli*" başlığı altında oluşan tabloda, Osmanlı Devleti'ndeki din ve milliyet esasına dayanan toplam nüfus rakamlarına göre; Müslüman nüfus 15.518.478 kişi ile birinci sırada yer almaktadır. Onu Rumlar 2.822.773 nüfusla ikinci ve Ermeniler 1.050.513 nüfusla üçüncü sırada takip etmektedir. Nüfusun 9.738.989'u kadın ve 11.208.628'i ise erkek nüfustan oluşmaktadır.⁶²

SONUÇ

Nüfus sayımları ve elde edilen veriler ülkenin geleceği açısından büyük önem arz etmiştir. Osmanlı Devleti, nüfus sayımlarının düzenli yapılabilmesi açısından gerekli tedbirleri almaya özen göstermiştir. Balkanlar başta olmak üzere ülkenin çeşitli

⁵⁷ BOA. Y. PRK. UM.78 /46/4.(H. 28 Şaban 1323/M. 28.10.1905).

⁵⁸ "...Maden kazası dâhinde olub İstavriler denilen mua'melât-ı askeriye icrâsı kayıtlarının mükemmel olmasına...", BOA. DH. MKT. 317/4.(R.28.09.1310/M. 10.12.1894).

⁵⁹ Papas Krilyos belgede Papas Grulos olarak da geçmektedir. İkinin de aynı şahıs olması belge tarihlerinin aynı yıla ait olmasından dolayı kuvvetle muhtemeldir. BOA. DH. TMIK. M. 210 /35/1. (10 Teşrinievvel (1) 321/M. 23.10.1905).

⁶⁰ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 8/62. (H. 04.11.1333/M. 13.09.1915).

⁶¹ Aydın Özgören, "İki Din Taşıyan İstavriler ve Propaganda", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 8, s. 153.

⁶² *Memâlik-i Osmaniye'de Nüfûs-ı Muharrerenin İcmâli*, s. 2-3.

coğrafyalarında ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri Osmanlı Devleti nüfusunun önemini daha da artırmıştır. Azınlıklar, nüfus yoğunluğunu sağlayarak bağımsızlıklarını elde edebilmek amacıyla kendilerinin nüfusça çoğunluğa sahip olduklarını göstermeyi amaçlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda genel anlamda sıklıkla idarî ve coğrafi yapı değişikliği yaşanırken bu durum vilâyetlere de yansımıştır. Sancak, kaza, nahiye ve köylerin bir vilâyetten alınarak başka bir vilâyete bağlanması nüfusu da etkilemiştir. Ankara vilâyetine bağlı Yozgat sancağı da bu idarî yapılanmadaki değişiklikten etkilenmiştir. 1905 genel nüfus sayımının hemen öncesinde Çorum ve Sungurlu kazalarının Yozgat'tan alınarak müstakil hale getirilen Çorum sancağına bağlanması bu duruma örnek gösterilebilir. Yozgat, Ankara vilâyetine bağlı Ankara, Kayseri, Çorum ve Kırşehir isimli 5 sancaktan birisidir. Mutasarrıf yönetiminde merkez dâhil olmak üzere Boğazlıyan ve Akdağmadeni'nden oluşan üç kaza, beş nahiye ile 506 köy ve çiftlikat'a sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin ilk modern anlamdaki 1831 genel nüfus sayımına göre Yozgat sancağı nüfusu 60.014'tür. Bu nüfus sayımında sadece erkekler yer almıştır. 1881/1882-1893 genel nüfus sayımına göre sancak nüfusu 248.874 erkek ve kadın nüfusundan müteşekkildir. Altmış iki yılda nüfusta yaklaşık olarak 188.860 artış görülmektedir. 1831 nüfus sayımında kadınların yazılmadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, savaşlar dönemi sonrasında gelen göçmenler ve nüfustaki doğal artışla izah edilebilir.

1905 genel nüfus sayımına göre Yozgat sancağında etnik ve dini olarak Müslüman, Ermeni, Rum, Protestan, Kıptî, Ermeni Katolik ve Tebaâ-i Ecnebiye nüfus bulunmaktadır. Verilere göre Müslüman nüfus toplam olarak 155.929 ile en büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Gayrimüslimler ise toplam 42.466 nüfusa sahiptir. Tarihi süreç içerisinde sancak genelinde; Müslüman ve gayrimüslim nüfus kardeşçe yaşayarak buldukları coğrafyada sosyokültürel ve sosyoekonomik zenginliğin bütünlüğünü ortaya koymuşlardır.

1902 yılına ait nüfus verisinde 171.311 olan sancak genel nüfusu üç yıllık zaman zarfında %15.80'lik bir artışla 198.395'e yükselmiştir. Müslüman nüfus %22.88 oranında artarken, Protestan nüfus %153,95'lik bir oranla en fazla artışa sahip olan topluluk olmuştur. Dikkati çeken başka bir husus ise önceki sayımda Katolik olarak yer alan nüfusun 1905 yılında Ermeni Katolik başlığı altında yer almasıdır. Ayrıca mevcut 9 yabancı uyruklu nüfus sayıma dâhil edilmiştir. 1902 ile 1905 arası sancaktaki nüfus artışı toplumsal yaşamı etkileyen çok ağır faktörler sel, deprem, kıtlık vb. gibi tabii afetler savaşlar, isyanlar ve diğer olumsuzlukların vuku bulmamasına bağlı olarak doğumların artışı, ölümlerin azalması, konar-göçerlerin yerleşik hayata geçirilmesi ve dış göçlerin azalması ile açıklanabilir.

Toplumsal yaşamda askerlik ve vergi uygulamasından kaynaklı dini ve etnik problemlere de rastlanmıştır. Bunun bir örneği Maden kazasında yaşayan İstavrililer'dir. Başlangıçta Müslüman olarak nüfus kayıtlarında yer almış daha sonra çeşitli

kışkırtmalarla birlikte bazı sorunların ortaya çıkması sonucunda Hristiyan nüfus olarak kaydedilmek istemişlerdir. Bu mesele merkezi hükümeti ve sancak yönetimini uzun süre meşgul etmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne kadar süren sorun Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadele anlaşması sonucu Yunanistan'a göç ettirilmeleriyle çözümlenmiştir.

1905 yılı, öncesi ve sonrasında dışarıdan gelen muhacirlerin Yozgat sancağına yerleştikleri bir döneme tekabül etmektedir. Bu tarihlerde doğum ve ölüm kayıtlarına bağlı olarak nüfus verilerinin sağlıklı olarak tutulamadığı, göçmen hareketlerinin tam olarak rakamlara yansıtılmadığı anlaşılmaktadır. 1905 nüfus sayımı Osmanlı Devleti'nin son nüfus sayımını teşkil ederken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de temel nüfus kütüklerinin kaynağını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Yıldız, Umumi; (Y. PRK. UM.)

78 /46/3. (R.13 Teşrîn-i Evvel 1321/M. 26.10.1905);

78 /46/4.(H. 28 Şaban 1323/M. 28.10.1905).

Bab-ı Ali Evrak Odası; (BEO. DÂHİLİYE.)

420/31437. (H. 09.12.1311/M.13 Haziran 1894).

Dâhiliye Mektubi Kalemî; (DH. MKT.)

317/4.(R.28.09.1310/M. 10.12.1894).

İrade, Hususi; (İ. HUS.)

104/31. (H. 11.01.1321/M. 09.04.1903).

Dâhiliye Muamelat; (DH. TMIK. M.)

193/46. (H. 11.01.1323/M. 18.03.1905);

210 /35/1. (10 Teşrinievvel (1) 321/M. 23.10.1905).

Dâhiliye Mektubi Kalemî; (DH. MKT.)

2612/60. (H. 06.07.1325/M. 15.08.1907).

Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye; (DH. EUM.)

3. Şb. 8/62. (H. 04.11.1333/M. 13.09.1915).

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi; (DH. MUI.)

33/40. (H. 29.10.1327/M. 13.11.1909).

Yıldız Sadaret; (Y. PRK. A.)

8 /78/3. s. 9-10, (1. Bölüm) H. 05.02.1311/M. 18.08.1893.

Yıldız, Hususi Maruzat; (Y. A. HUS.)

279/34. (H. 08.02.1311/M. 21.08.1893).

Dâhiliye Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi; (DH. SN. THR.)

13/58. (H.28.10.1328/M. 02.11.1910); 87 /123/2.(R. 01.05.1337/M. 01.05.1921);

87/123/1. (H.29.10.1339/M.06 Temmuz 1921).

Resmi Yayınlar

Ankara Vilâyetine Mahsûs Salnamedir, H.1311/M.1893, On İkinci Def'a, Matbâa-i Vilâyetde Tab' Olunmuştur, Sene-i Hicriyye-i Kameriye, 1311.

Ankara Vilâyetine Mahsûs Salnâmedir, H.1320/1902, Ondördüncü Def'a Olarak Matba'a-i Vilâyetde Tâb Olunmuştur.

Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2020.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKYA90540; Agop Hararyan, 1906.

Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin 1247 Senesinin Mevcut Nüfus Defteri, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Yerel Yer Numarası: NECTY08867, T 8867---0054.jpg, s. 54.

Memâlik-i Osmaniye'de Nüfus-ı Muharrerenin İcmâli, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu-(İUKTY), T 947, s. 1-73.

Nüfus ve Nüfusun Yapısı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları No: 2369, Ankara 1994, s. III.

Salnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye, H.1323/M.1905 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs, 61. Sene, Matba'a-i Ahmed İhsan, Dersa'adet, 1321, s. 730-733.

Sicill-i Nüfus Nizâm-nâmesi Makamına Kâim Olmak Üzere Tâdilen Kaleme Alnub Mer'iyet Ahkâmına Bi'l-istifzân İrâde-i Seniyye-i Hâzret-i Hilâfetpenâhî Şerefmüte'allık Buyurulan Nizâm-nâme Suretidir, İkdâm Matbaası, Dersâadet, 1319. (H. 5 Rebiyü'l-Evvel 1320/R.29 Mayıs 1318/M. 12 Haziran 1902).

Kaynaklar

Ahmed Lütfi, **Ez-Tarîh-i Ahmed-i Lütfi**, Cildi Salis, t.y.

AKBAYAR, Nuri, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1985, s. 1237-1246.

AYDIN, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri-(28-30 Haziran 1989) Bildirileri**, Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. 81-106.

BAL, Hüseyin, **Demografi**, Sentez Yayıncılık, Bursa 2019.

BEHAR, Cem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)/The Population of The Ottoman Empire and Turkey**, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 2, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996.

- BOZKURT, Nebi, “Nüfus”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 293-294.
- CANSIZ, İsmail-ÜNAL, Uğur, “Kassam Defterlerine Göre Yozgat’ta İdârî ve Kültürel Durum”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 3, Ankara 2002, s. 149-169.
- ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı’da Nüfus Hizmetleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14/3, Ankara 2012, s. 183-216.
- DANIŞ, Didem, **Demografi-Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış**, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Ders Notları, ppt.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 8, S. 15, Ankara 2014, s. 221-240.
- KARACA, Behset-Dilek Şenkul, “Nüfus Defterlerine Göre Hoyran Kazası’nın Demografik Yapısı (1831-1847)”, **Cedrus**, VIII, 2020, s. 689-723
- KARABOĞA, Durmuş Volkan, “Diyarbakir Gayrimüslimlerinde Sosyal ve Hukuki Yaşam (1838-1909)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 51, 2020, s. 61-73.
- KARACA, Taha Niyazi, **Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat’ta Türk Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- KARACA, Taha Niyazi, “Yozgat Şehrinde Demografik Yapı”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayın No: 6, Kayseri 2003, s. 307-321.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, II. Baskı, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Aralık 1997.
- KARPAT, H. Kemal, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, (Çev. Bahar Tırnakçı), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- MUTLU, Cengiz, “Milli Mücadele’de Türkiye’de Azalan Nüfus ve İzdivac Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXIX, S. 85, Ankara 2013, s. 169-206.
- ÖZGÖREN, Aydın, “İki Din Taşıyan İstavrililer ve Propaganda”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S. 8, s.153-174.
- SAKİN Orhan, **Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012.
- SHAW, Stanford J., “The Ottoman Census System and Population 1831-1914”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol.9, No. 3, Cambridge University Press, October 1978, s. 325-338.
- ŞENTOP, Mustafa, M. Macit Kenanoğlu Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek, **Divan İlmi Araştırmalar**, S. 15, 2003/2, s. 237-238.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, 8. Basım, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Sözlükler

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. II, Yeni Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

İnternet Kaynakları

<https://docplayer.biz.tr/8531427-Demografi-nufus-meselelerine-sosyolojik-bir-bakis-ders-i-giris-doc-dr-didem-danis-galatasaray-universitesi-sosyoloji-bolumu-ddanis-gsu-edu.html>(E Tarihi 22.04.2022).

<https://www.nvi.gov.tr/osmanli-donemi#>, (E. Tarihi 13.08.2021).

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c002/ink050/mmbd01ic02c002ink0500672.pdf>(28.04.2023). H. 23 Cemaziye'l-Evvel 1327/R. 30 Mayıs 1325/M. 12 Haziran 1909.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?qu=yozgat&rw=48&lm=IUNEKABDUL&isd=true,(E. Tarihi 25.06.2023).

EKLER
EK-1

1905 Yılında Osmanlı Devleti Nüfusu			
Kadın	Erkek	Nüfus	Cemâ'atler
7.247.234	8.271.244	15.518.478	İslâm
1.338.011	1.484.762	2.822.773	Rum
493.689	556.824	1.050.513	Ermeni
344.222	418.532	762.754	Bulgar
-	-	-	Sırp
12.138	13.904	26.042	Ulah
15.102	45.495	60.597	Rum Katoliği
41.863	48.187	90.050	Ermeni Katoliği
25.787	28.093	53.880	Protestan
9.675	10.772	20.447	Lâtin
13.342	15.384	28.726	Marûnî
16.571	20.050	36.621	Süryânî
685	1.670	2.355	Keldâni
40	1.081	1.121	Yakubi ⁶³
116.888	139.115	256.003	Yahûdi
115	147	262	Sâmiri
-	2.830	2.830	Yezidi
7.836	8.629	16.465	Kıptî
55.791	141.909	197.700	Tebay-i Ecnebiyye
9.738.989	11.208.628	20.947.617	Genel Toplam

Tablo 2. 1905 Genel Nüfus Sayımı Osmanlı Devleti Nüfusu⁶⁴

⁶³ Karpat, Jakobiler olarak vermektedir. Karpat, **a.g.e.**, s. 337.

⁶⁴ **Memâlik-i Osmaniye'de Nüfus-ı Muharrerenin İcmâli**, s. 2-3.

Yozgat Sancağı ⁶⁵		Ankara Merkez Sancağı		Toplam		Cemâ'atler
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
73.670	82.259	170.635	179.956	486.784	524.782	İslâm
4.805	5.565	1.532	1.835	19.881	21.895	Rum
13.935	16.735	4.802	5.047	42.071	47.709	Ermeni
-	-	7	7	7	7	Rum Katoliği
7	14	3.336	3.196	4.076	4.064	Ermeni Katoliği
481	546	361	426	1.916	2.246	Protestan
-	-	632	633	632	633	Yahûdi
177	192	-	-	177	192	Kıptî
4	5	0	2	32	27	Teb'â-i Ecnebiyye
93.079	105.316	181.305	191.102	555.576	601.555	Yekûn
198.395		372.407		1.157.131		Genel Toplam

Tablo 3. 1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Vilâyeti Nüfus Dağılımı-I⁶⁶

1905 Nüfus Sayımına Göre Ankara Vilâyeti ve Sancakları Nüfus Dağılımı						
Çorum Sancağı		Kırşehir Sancağı		Kayseri Sancağı		Cemâ'atler
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
95.541	102.257	81.469	87.506	65.469	72.804	İslâm
540	601	1.414	1.472	11.590	12.422	Rum
1.723	1.817	1.481	1.619	20.130	22.491	Ermeni
-	-	2	6	731	848	Ermeni Katoliği
55	67	83	92	936	1.115	Protestan
-	-	-	-	28	20	Teb'â-i Ecnebiyye
97.859	104.742	84.449	90.695	98.884	109.700	Toplam
202.601		175.144		208.584		Genel Toplam

Tablo 4. 1905 Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Vilâyeti Nüfus Dağılımı-II⁶⁷

⁶⁵ Yozgat'ta olmadığı halde Keldaniler erkek 209 ve kadın 150 olarak gösterilmiştir, ancak genel toplama dahil edilmemiştir. Karpat, a.g.e., s. 337.

⁶⁶ Memâlik-i Osmaniye'de Nüfûs-ı Muharrerenin İcmâli, s. 10.

⁶⁷ Memâlik-i Osmaniye'de Nüfûs-ı Muharrerenin İcmâli, s. 11.

Resim.1 Yozgat'a bağlı Poyrazlı köyünde iskân edilen muhacirler ⁶⁸

⁶⁸ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90540---0012.jpg> (E. Tarihi: 14.12.2023).

Resim 2. Yozgat'a bağlı Karabıçak/Karabacak ve Tomarca/Domarca köyleri ⁶⁹

⁶⁹ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90540---0015.jpg> (E. Tarihi: 14.12.2023).

Resim 3. Tuzlacık ve Toprakpınar muhacir köyleri⁷⁰

⁷⁰ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90540---0018.jpg> (E. Tarihi: 14.12.2023).

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 22-29.

Suat KAYMAK*

**ORTAÇAĞ ARAP KAYNAKLARINDA TARİHLENDİRMEYE DAİR BAZI
METODLAR**

ÖZET

Ortaçağ tarihi araştırmaları sırasında farklı dillerde kaleme alınan eserlerden istifade edilmesinden kaynaklı bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de tarihlendirme problemi olup, Arapça kaynaklarda olayların aktarımı sırasında kullanılan bazı kalıp ifadeler ile kavramlardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Ortaçağ Arap kaynaklarında tarihlendirme yapılırken birbirinden farklı metodlar veya kavramlar kullanılmıştır. En bilinenleri *yevm*, *şehr* ve *karn* başta olmak üzere *âm*, *aşiyye*, *bakiyye*, *duhâ*, *ğurre*, *halâ*, *leyle*, *medâ*, *mustehil*, *nehâr*, *sâ'a* ve *selh* gibi kavramlar, vakalara tarih düşürmede sıklıkla kullanılan metodlardandır. Mezkûr kavramlar dışında Fil Vakası, Hz. Peygamber'in doğumu, Hicret gibi belli olayları esas almak suretiyle öncesinde ve sonrasındaki olayları tarihlendirme metodu da bulunmaktadır. Söz konusu usullerin yanı sıra tarihlendirmede kullanılan iki kavrama daha rastlamaktayız: *bakîne* ve *halavne*. Arapça kaynaklarda yer yer mezkûr ifadeler, *bakîne* ve *halavne* kullanılarak olayların ne zaman gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bu çalışmada Arapça bu iki kavramın ihtiva ettiği anlam, kaynaklarda kullanıldıkları kalıp şekilleri ile Türkçedeki karşılıkları verilmek suretiyle, bunların nasıl anlamlandırılması gerektiği Abbâsî ve Selçuklu tarihine dair bazı olaylar üzerinden örnekler verilerek ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Arap kaynakları, tarihlendirme, *bakîne*, *halavne*.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e posta: suatkaymak@beykent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6804-6839.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 02.01.2024-Makale kabul: 11.01.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Kaymak, S. (2024). Ortaçağ Arap Kaynaklarında Tarihlendirmeye Dair Bazı Metodlar. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (10), 22-29.

SOME METHODS ON THE DATING IN THE MEDIEVAL ARABIC SOURCES

Some problems arise from the use of works written in different languages during Medieval history research. One of these is the problem of dating, and this problem arises due to some stereotypes and concepts used in Arabic sources during the transmission of events. Medieval Arabic sources used different methods or concepts for dating events. Concepts such as *'ām*, *'ashiyya*, *bakiyya*, *duhā*, *gurra*, *halā*, *layla*, *madā*, *mustahil*, *nahār*, *sā'a*, and *salh*, the most well-known of which are *yawm*, *shahr*, and *karn*, are among the methods frequently used to date events. In addition to the aforementioned concepts, there is also a method of dating the events before and after based on certain events such as the Elephant Incident, the birth of the Prophet, and the Hijra. In addition to these methods, we come across two other concepts used in dating: *bakīna* and *khalawna*. In Arabic sources, the aforementioned expressions, *bakīna* and *khalawna* are used to describe when events took place. In this study, the meaning of these two Arabic terms will be analyzed by giving their Turkish equivalents and the forms in which they are used in the sources, and how they should be interpreted by giving examples of some events in the history of the Abbāsids and Seljuks.

Keywords: Medieval Age, Arabic sources, dating, *bakīna*, *khalawna*.

GİRİŞ

Ortaçağ Arap kaynaklarında tarihlendirme yapılırken birbirinden farklı metodlar veya kavramlar kullanılmıştır. En bilinenlerden itibaren sıralayacak olursak *yevm* (يوم), *şehir* (شهر), *karn* (قرن) başta olmak üzere *'ām* (عام), *'aşiyye* (عشية), *bakiyye* (بقية), *duhā* (ضحى), *gurra* (غرة), *halā* (خلا), *leyle* (ليلة), *medā* (مضى), *mustehil* (مستهل), *nehār* (نهار), *sā'a* (ساعة) ve *selh* (سلخ) gibi terimler olaylara tarih düşürmede sıklıkla kullanılan metodlardandır. Bunlar dışında Fil Vakası, Hz. Peygamber'in doğumu, Hicret gibi belli olayları esas almak suretiyle öncesinde ve sonrasındaki olayları tarihlendirme metodu da bulunmaktadır¹. Öte yandan bazı olayların tarihleri açık bir şekilde gün, ay ve yıl olarak verildiği gibi bazen de ay ve yıl zikretmekle de yetinen müellifler vardır. Hatta yıllara göre tasnif edilen kroniklerde yıl zikretmeksizin gün ve ay belirtildiği durumlar da mevcuttur². Kaynaklarda sıklıkla ay isimleriyle birlikte kullanılan *mustehil/ğurre* (مستهل/غرة): ayın ilk günü/başlangıcı³, *mntasif* (منتصف): ayın ortası⁴ ve *selx/axr* (سلخ/آخر)

¹ Detaylı bilgi için bkz. Metin Zengin, **İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarında Tarih Düşme Metotları (Hicri 5. Yüzyıla Kadar)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 40 vd.

² Kaynaklarda bu şekilde tarihlendirilen pek çok olay bulmak mümkündür. Bu nedenle esas konumuzdan uzaklaşmamak adına bunlara örnekler verme gereği duyulmamıştır.

³ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, V, Dâru Sadır, Beyrut t.y., s. 14; a.g.e., XI, s. 703; Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul 1995, s. 620, 945. Örneğin, Sıbt İbnü'l-Cevzî (**Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-â'yân**, XVIII, thk. Muhammed Enes el-Hinn - Kâmil Muhammed el-Herrât, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Dimaşk 2013, s. 499), Harrân hâkimi Menî' b. Şebîb ile Haleb hâkimi Mu'izzü'd-devle Ulvân b. Simmâl b. Sâlih (علوان شمال بن صالح) arasında meydana gelen savaşın tarihini, 448 yılının Safer ayının ilk günü (غرة) olarak kaydetmektedir. Bu tarih, 1 Safer 448/20 Nisan 1056 Cumartesi gününe karşılık gelmektedir. İbnü'l-Esîr (**el-Kâmil fi't-târîh**, IX, thk. Carolus Johannes Tornberg, Dâru Sadır, Beyrût 1966, s. 645; Türkçe trc. IX, s. 488), Bağdâd'ı işgal eden Arslan el-Besâsîrî'nin daha sonra Vâsît şehrine gidiş tarihini, 451 yılının Şa'bân ayının başlangıcı (مستهل) şeklinde kaydetmektedir. Bu tarih, 1 Şabân 451/12 Eylül 1059 Pazar gününe karşılık gelmektedir. Ayrıca *gurra* (غرة) kelimesinin kitâbelerde de sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle Selçuklu ve Beylikler dönemi Anadolu'suna ait kitâbelerde bu

(*selh/ahir*): ayın sonu⁵ gibi kavramlarla olayların tarihlendirildikleri görülmektedir. Söz konusu usullerin yanı sıra tarihlendirmede kullanılan iki kavrama daha rastlamaktayız: *bakîne* ve *halavne*.

Ortaçağ tarihi araştırmaları sırasında farklı dillerde kaleme alınan eserlerden istifade edilmesinden kaynaklı bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Bu makalede ele alacağımız problemlerden biri olan tarihlendirme meselesi, Arapça kaynaklarda olayların aktarımı sırasında kullanılan kalıp ifadelerden doğmaktadır. Bu kalıp ifadelerde *bakîne* ve *halavne* kelimeleri kullanılarak olayların ne zaman gerçekleştiği verilmektedir. Ortaçağ Arap müellifleri arasında başta İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200)⁶ olmak üzere İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233)⁷, İbnü'l-Cevzî'nin torunu Sıbt İbnü'l-Cevzî (öl. 654/1256)⁸ ve İbn Kesîr (öl. 774/1373)⁹ gibi dönemin önemli müelliflerinin bu kavramları kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte bu kullanımın sadece mezkûr dört müellife ait olmadığını da belirtmemizde fayda vardır.

Ortaçağ tarihinin Arapça kaynaklarında, yazıldıkları dönemin dili ile modern Arapça arasında farklılıklardan doğan muhtelif problemler bulunmaktadır. XI. veya XII. yüzyılda yazılmış bir kaynakta kullanılan ifadelerin bir kısmı bugün kullanılmadığından bunların Türkçedeki karşılıklarını bulmak güç bir durumdur. Keza kaynaklardaki bazı kalıp ifadelerin de karşılığını bulmak zor bir durum olduğundan kaynakların tercümelerinde ve bu kaynaklardan faydalanılarak yapılan araştırmalarda problemler yaşanmaktadır.

Bu makalede *bakîne* ve *halavne* kelimelerinin ihtiva ettikleri anlam, kaynaklarda kullanıldıkları kalıp ifadeleri ile Türkçedeki karşılıkları üzerinde durulacak, ayrıca kavramların nasıl anlamlandırılması gerektiği Abbâsî ve Selçuklu tarihine dair bazı

---

kelimeye pek çok kere rastlamak mümkündür. Örneğin bkz. Remzi Duran, **Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)**, TTK, Ankara 2001, s. 35, 41, 59.

⁴ İbrâhîm Enîs vd., **el-Mu'cemü'l-vasît**, II, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul t.y., s. 926; Mutçalı, **a.g.e.**, s. 890. Örneğin, İbnü'l-Esîr (**a.g.e.**, IX, s. 610; Türkçe trc. IX, s. 463), Sultan Tuğrul Bey'in Bağdâd'a giriş tarihi, 447 yılı içerisinde Ramazân ayının ortası şeklinde zikretmektedir ki, bu tarih 15 Ramazân 447/8 Aralık 1055 Cuma gününe tekabül etmektedir.

⁵ İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, s. 25-26; **a.g.e.**, IV, s. 14-15; Mutçalı, **a.g.e.**, s. 8, 399. Örneğin, İbnü'l-Esîr (**a.g.e.**, IX, s. 644; Türkçe trc. IX, s. 487), Abbâsî Halifesi el-Kâ'im Biemrillâh'ın veziri Re'îsu'r-Ruesâ'nın, Arslan el-Besâsîrî tarafından el-Harîmu't-Tâhiri'deki hapisneden çıkarılma tarihini, 450 yılı içerisinde Zî'l-hicce ayının sonu (آخر) şeklinde zikretmektedir. Bu tarih, 29 Zî'l-hicce 450/16 Şubat 1059 Salı gününe tekabül etmektedir. Yine İbnü'l-Esîr (**a.g.e.**, IX, s. 625; Türkçe trc. IX, s. 474)'in kaydettiği üzere, Arslan el-Besâsîrî ile Kureyş b. Bedrân arasında vuku bulan savaşın tarihi, 448 yılının Şevvâl ayının sonudur (سلخ). Bu tarih ise 29 Şevvâl 448/9 Ocak 1057'ye tekabül etmektedir.

⁶ **el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulûk**, I-XIX, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ-Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992; Türkçe trc. Ali Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H.430-485 = 1038-1092)", **Belgeler**, XXVI/30 (2005), s. 1-84.

⁷ **el-Kâmil fî't-târîh**, I-XII, thk. Carolus Johannes Tornberg, Dâru Sadır, Beyrût 1966; Türkçe trc. M. Beşir Eryarsoy-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe-Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özaydın, **İslâm Tarihi: el-Kâmil fî't-târîh tercümesi**, I-XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1985-1987.

⁸ **Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-â'yân**, XVIII-XIX, thk. Muhammed Enes el-Hinn - Kâmil Muhammed el-Herrât, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Dımaşk 2013; Selçuklular ile ilgili kısımların neşri Ali Sevim, "Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyân (Kayıp *Uyûnü't-Tevârîh*'ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler)", **Belgeler**, XIV/18 (1989-1992), s. 1-260; seçme, Türkçe trc. ve değ. Ali Sevim, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, TTK, Ankara 2011.

⁹ **el-Bidâye ve'n-nihâye**, XV-XVI, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr Cize 1998; Türkçe trc. Mehmet Keskin, **el-Bidâye ve'n-nihâye: Büyük İslâm Tarihi**, XII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

olaylar üzerinden örnekler verilerek ele alınacaktır. Bunun yanı sıra bazı araştırmalarda bu problemten kaynaklı olduğu anlaşılan yanlışlıklar üzerinde de durulacaktır.

Özellikle İbnü'l-Cevzî *el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulûk* isimli eserinde olayları aktarırken, pek çok kere doğrudan tarih vermek yerine *bakîne* ve *halavne* kelimelerinin içinde bulunduğu kalıp ifadeleri kullanmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin yanı sıra İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr ve Sıbt İbnü'l-Cevzî de bu kavramları kullanmaktadırlar. Burada özellikle bu dört müellifin eserlerinden tarihlendirmeye dair örnekler verilecektir. Ortaçağ tarihine ait bütün Arap kaynakların incelenmesi imkânsız bir durum olduğundan, burada mezkûr dört müellifin eserleri üzerinden örneklendirmeler yapılacaktır. Ancak bu kavramların nasıl tarihlendirilmesi gerektiği belirtmeden önce, kök ve sözlük anlamları ile kaynaklardaki kullanılan kalıp şekilleri üzerinde durulması, konunun anlaşılması bakımından gereklilik arz etmektedir.

Ortaçağ Arap Kaynaklarında Bakîne ve Halavne Kavramları

A. Bakîne (بَقِينٌ): Kelimenin kökü “b.k.y/ب.ق.ي” olup, sözlükte muhtelif anlamları bulunmakla birlikte “kalmak” manasına gelmektedir. Aynı kökten türeyen “bakiyye/بَقِيَّة” (çoğulu: bakâyâ/بَقَايَا) kelimesinin “kalan, artan; bakiye, kalıntı” gibi anlamları vardır. Ayrıca aynı kökten türemiş ve yaklaşık olarak aynı manalara gelen farklı kelimeler de mevcuttur¹⁰. İslâm tarihçilerinden Halife b. Hayyât ve et-Taberî gibi müellifler de Arapça kaleme aldıkları eserlerinde bakiyye formuyla kavramı kullandıkları görülmektedir¹¹.

Bakîne kelimesinin kaynaklardaki karşılığına baktığımızda “kalan” veyahut “kala” gibi manalara geldiği anlaşılmaktadır. Bu kelimenin kaynaklarda şu kalıp ifade ile birlikte kullanıldığı görülmektedir: “... يوم ... ل... بقين من ...”. Söz konusu kalıbın arasına ay, gün ve kalan gün sayısı gelerek ifade tamamlanır. Kelime, tarihlendirme sırasında “filan aydan şu kadar gün kala” şeklinde bir mana vermektedir. Bu durumda cümlelerin tek başına tercümesi yetersiz kalmaktadır. Burada esas yapılması gereken şey, tarih verilirken ilk olarak olayın geçtiği ayın kaç gün olduğu bulunmalı ve sonrasında da kaynaktaki gün sayısından çıkartılmalıdır. Yani örneğin, tarihî bir kaynakta 445 yılının Safer ayında vuku bulduğu anlatılan bir olayın, ilgili aydan dört gün kala gerçekleştiği aktarılmaktadır. Safer ayının 29 gün olduğu dikkate alındığında, olayın hicrî takvimde 25 Safer 445'e, miladî takvimde ise 16 Haziran 1053 tarihine tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda kaynaklarda geçen birkaç örnek de vermek yerinde olacaktır. Örneğin; İbnü'l-Cevzî ve Sıbt İbnü'l-Cevzî, 448 (1056-57) yılında gerçekleşen Abbâsî Halifesi el-Kâ'im Biemrillâh ile Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun arasındaki evliliğinin nikâh tarihini şu şekilde vermektedir: “يوم الخميس لثمان بقين من المحرم”¹². Bu cümlelerin Türkçe tercümesi, “Muharrem ayından sekiz gün kala Perşembe günü” olup hicrî ve miladî takvimlerdeki karşılığına baktığımızda 22 Muharrem 448/11 Nisan 1056 Perşembe günü karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka örnek, İbnü'l-Esîr'in eserinden verilebilir. Tarihçimiz bu kalıp ifadeleri pek fazla kullanmasa da Sultan Tuğrul Bey'in 449 (1057-58) yılında Bağdâd'da döndüğünde, Halife el-Kâ'im Biemrillâh'ın verdiği umumî kabul töreninin tarihini şu

¹⁰ Bu kökten türemiş bütün kelimeler ve anlamları için bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, s. 79-82; Mutçalı, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹ Zengin, *a.g.t.*, s. 41.

¹² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, XVI, s. 4; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, XVIII, s. 497.

şekilde vermektedir: “يوم السبت لخمس بقين من ذي القعدة”¹³. Türkçe tercümesi, “Zî'l-ka'de ayından beş gün kala Cumartesi günü” olup hicrî ve miladî takvimlerdeki karşılığı ise 25 Zî'l-ka'de 449/25 Ocak 1058 Cumartesi¹⁴ günü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak İbn Kesîr, 463 (1071) yılı içerisinde Malazgirt Savaşı ile ilgili bilgi verdiği pasajda Sultan Alp Arslan'ın Rahve Ovası'nda Bizans ordusuyla karşılaşma tarihini “يوم الأربعاء لخمس بقين من ذي القعدة”¹⁵ ifadesiyle anlatmaktadır. Türkçe tercümesi “Zî'l-ka'de ayından beş gün kala Çarşamba günü”dür. Hicrî ve miladî takvimler de ise 25 Zî'l-ka'de 463/24 Ağustos 1071 Çarşamba'ya tekabül etmektedir.

Bakîne kelimesi ile yapılan tarihlendirmelere dair kaynaklarda daha fazla örnek bulabilmek mümkündür¹⁶. Yukarıda verilen örnekler üzerinden anlaşılacağı üzere sadece tarihlendirme ifadesinin tercümesi tek başına yetmemektedir. Zira tek başına ele alındığında bir şey ifade etmediği görülmektedir. Ancak *bakîne* kavramı ile neyin belirtmek istendiği anlaşıldığında olayın hem hicrî hem de miladî takvimdeki tarihi kolaylıkla bulunabilmektedir.

Buraya kadar verilen örnekler üzerinden *bakîne* tabirinin tarihlendirmede nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Öte yandan örnekler verilen metinlerden yapılan tercümelerde *bakîne* tabirinin anlaşılmasından kaynaklı hataların ortaya çıktığı görülmektedir.

İlk örneğimizi, hem Abbâsîler hem de Selçuklular açısından önemli bir olay olan, Abbâsî Halifesi el-Kâ'im Biemrillâh ile Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un evlilik tarihidir. Selçukluların Bağdâd'a girişinden yaklaşık dört ay sonra Halife el-Kâ'im Biemrillâh, 22 Muharrem 448/11 Nisan 1056 Perşembe gecesini umumî bir kabul töreni vermiştir. Bu kabul töreninde Halife el-Kâ'im Biemrillâh ile Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un nikâhı kıymıştır. Kaynaklarda bu nikâhın tarihi ile ilgili muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Nikâh tarihi için İbnü'l-Cevzî¹⁷, Sibt İbnü'l-Cevzî¹⁸ ve İbn Kesîr¹⁹ gibi müelliflerin verdiği ifade: “يوم الخميس لثمان بقين من المحرم” şeklinde olup tercümesi “Muharrem ayından sekiz gün kala Perşembe günü”dür. Bu tarih, hicrî ve miladî takvimlerde 22 Muharrem 448/11 Nisan 1056 Perşembe gününe tekabül etmektedir. Kaynaklarda nikâh tarihini açık bir şekilde bulmamıza rağmen, Prof. Dr. Ali Sevim hem İbnü'l-Cevzî²⁰ hem de Sibt İbnü'l-Cevzî'den²¹ yaptığı tercümelerde, ilkinde 13 Mart 1056 Çarşamba (22 Zî'l-hicce 447), ikincisinde ise 12 Mart 1056 Salı gecesini (21 Zî'l-hicce 447) şeklinde tarihler vermektedir²². Sevim'in verdiği tarihlerin hem yıl hem de ay olarak diğer kaynaklar ile uyuşmadığı görülmektedir. İbnü'l-Esîr²³ de nikâhın gününü vermeden Muharrem 448 (Mart-Nisan 1056) tarihinde kıyıldığını

¹³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, IX, s. 633; Türkçe trc. IX, s. 480.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, cumartesi gününü vermesine rağmen, Tarih Çevirme Kılavuzu'nda olay, cuma gününe denk gelmektedir. Ancak müellifin verdiği günü esas almaktayız.

¹⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, XVI, s. 26; Türkçe trc. XII, s. 219.

¹⁶ Bkz. İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XVI, s. 37, 335, 347; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, IX, s. 610, 648; Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XIX, s. 79, 84, 360.

¹⁷ **a.g.e.**, XVI, s. 4.

¹⁸ **a.g.e.**, XVIII, s. 497. Ayrıca Sibt İbnü'l-Cevzî, nikâhın gece kıyıldığı bilgisini de vermektedir.

¹⁹ **a.g.e.**, XV, s. 734; Türkçe trc. XII, s. 168.

²⁰ **a.g.e.**, Türkçe trc. s. 11.

²¹ **a.g.e.**, Türkçe trc. s. 14.

²² Hicrî ve miladî tarihler için bkz. Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, **Tarih Çevirme Kılavuzu: 01 M. 301-29 Z. 600 (07 Ağustos 913-28 Ağustos 1204)**, II, TTK, Ankara 1997, s. 311. Ayrıca kılavuzu internet üzerine çevrimiçi olarak kullanmak için bkz. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

²³ **a.g.e.**, IX, s. 617; Türkçe trc. IX, s. 468.

belirtmektedir. Bu durumda A. Sevim'in, İbnü'l-Cevzî ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserlerinden yaptığı tercümelere nikaâh tarihini hatalı olarak verdiğini söylemek mümkündür.

Son örneklerimiz yine A. Sevim'in Sıbt İbnü'l-Cevzî eserini tercümesinden olup, müellif 451 (1059) yılı içerisinde anlattığı olaylarda Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un Tikrît şehrine gidiş tarihini “يوم الثلاثاء لليلتين بقيتا من المحرم” olarak vermektedir. Bu ibare, “Muharrem ayından iki gece kala Salı günü” şeklinde tercüme edilebilir. Mezkûr tarih, hicrî ve miladî takvimlerde 28 Muharrem 451/16 Mart 1059 Salı gününe karşılık gelmektedir. Ancak A. Sevim'in, kaynağın tercümesinde tarihi çevirmediği görülmektedir²⁴. Yine Sıbt İbnü'l-Cevzî, 451 (1059) yılı içerisinde Şii Türk emîr Arslan el-Besâsîrî'nin Vâsıt şehrinde Ahvâz'a doğru yola çıktığı tarihi “يوم الاثنين لتسع بقين من جمادى الأولى” şeklinde vermektedir. Söz konusu ibare, “Cumâdelûlâ ayından dokuz gün kala Pazartesi günü” olarak Türkçeye tercüme edilebilir. Bu tarih, hicrî ve miladî takvimlerde 21 Cemâziülevvel 451/11 Nisan 1056 Pazartesi gününe tekabül etmektedir. Ancak Ali Sevim, hicrî tarihi çevirmeksizin sadece “4 Haziran” tarihini vermektedir²⁵.

B. Halavne (خُلُون): Kelimenin kökü “خ.ل.و/و.ل.و” olup, muhtelif anlamları olmakla birlikte “geçmek” manasına gelmektedir. Aynı kökten türeyen “خون” kelimesinin “geçen” anlamı bulunmaktadır. Ayrıca aynı kökten türemiş ve yaklaşık olarak aynı manalara gelen farklı kelimeler de bulunmaktadır²⁶. Bununla birlikte Halife b. Hayyât, ed-Dineverî ve et-Taberî gibi İslâm tarihçilerinin Arapça eserlerinde halâ (خلا) kavramını kullandıkları görülmektedir²⁷.

Halavne kelimesinin kaynaklardaki karşılığına baktığımızda “geçen” veyahut “geçe” gibi anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Bu kelimenin kaynaklarda şu kalıp ifade ile birlikte kullanıldığı görülmektedir: “... يوم ... ل... خلون من ...”. Mezkûr kalıbın arasına ay, gün ve kalan gün sayısı gelerek ifade tamamlanır. Kelime, tarihlendirme sırasında “filan ayından şu kadar gün geçe” şeklinde bir mana vermektedir. Bu durumda cümlenin tek başına tercümesi yetersiz kalmaktadır. Burada esas yapılması gereken şey, tarih verilirken ilk olarak olayın geçtiği ayın kaç gün olduğu bulunmalı ve sonrasında da kaynaktaki gün sayısından çıkartılmalıdır. Yani örneğin, tarihî bir kaynakta 423 yılının Zî'l-ka'de ayında anlatılan bir olayın, ilgili aydan beş gün geçe vuku bulduğu aktarılmaktadır. Bu durumda olayın hicrî takvimde 5 Zî'l-ka'de 423'e, miladî takvimde ise 13 Ekim 1032 tarihine tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Halavne tabiri ile ilgili kaynaklarda geçen birkaç örnek de vermek yerinde olacaktır. Örneğin; 422 (1030-31) yılında vefat eden Abbâsî Halifesi el-Kâdir Billâh'ın cenazesinin hemen ertesi yıl yani 423 (1031-32) yılında er-Rusâfe'ye taşınma olayının tarihi şu şekilde ifade edilmektedir: “ليلة الجمعة لخمس خلون من ذي القعدة”²⁸. Cümlenin Türkçe tercümesi, “Zî'l-ka'de ayından beş gün geçe Cuma gecesi” olup, hicrî ve miladî takvimlerdeki karşılığı 5 Zî'l-ka'de 423/13 Ekim 1032 Cuma günü olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XIX, s. 79; Türkçe trc. s. 61.

²⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XIX, s. 84; Türkçe trc. s. 66.

²⁶ Bu kökten türemiş bütün kelimeler ve anlamları için bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, I, s. 68-69; Mutçalı, **a.g.e.**, s. 246-248.

²⁷ Zengin, **a.g.t.**, s. 42.

²⁸ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XV, s. 220, 229; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, XVIII, s. 381. İbnü'l-Esîr, bu bilgiyi aktarırken tarih zikretmez (**a.g.e.**, IX, s. 426; Türkçe trc. IX, s. 326).

423 (1032) yılında kuraklık yaşanmasından dolayı Halife el-Kâ'im Biemrillâh'ın emriyle halk yağmur duasına çıkmıştır. Bu olay, İbnü'l-Cevzî ve Sibt İbnü'l-Cevzî tarafından “يوم الجمعة لست خلون من المحرم” olarak tarihlendirilmektedir²⁹. Türkçe tercümesi “Muharrem ayından altı gün geçe Cuma günü” şeklindedir. Bu tarih, hicrî ve miladî takvimlerde 6 Muharrem 423/24 Aralık 1031 Cuma gününe tekabül etmektedir.

Yine 423 (1032) yılında Bağdâd'ın Kerh mahallesi ahalisi ile ayyârlar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Olayın tarihi, İbnü'l-Cevzî tarafından “يوم الجمعة لخمس خلون من صفر” şeklinde anlatılmaktadır³⁰. Türkçeye “Safer ayından beş gün geçe Cuma günü” şeklinde tercüme edilebilir. Bu tarih, hicrî ve miladî takvimlerde 5 Safer 423/23 Ocak 1032 Cuma³¹ gününe karşılık gelmektedir.

Halavne kelimesinin kullanımına dair kaynaklardaki örnekleri çoğaltmak mümkündür³². *Bakîne* kelimesinde görüldüğü gibi *halavne* sözcüğünün de sadece tarihlendirme ifadelerinin tercümesi tek başına yetmemektedir. Nitekim tek başına ele alındığında bir mana ifade etmediği anlaşılmaktadır. Ancak *halavne* kavramı ile neyin belirtmek istendiği anlaşıldığında olayın hem hicrî hem de miladî takvimdeki tarihi kolaylıkla bulunabilmektedir.

SONUÇ

Ortaçağ tarihinin Arapça kaynaklarında tarihlendirme için pek çok kelime kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sıklıkla kullanılan kelimelerin yanı sıra bazı müellifler tarafından *bakîne* ve *halavne* gibi spesifik kavramların da olayların tarihlendirilmelerinde kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu iki kavramın İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Esîr, Sibt İbnü'l-Cevzî ve İbn Kesîr gibi Ortaçağ'ın önemli tarihçileri tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle *bakîne* kavramının daha yoğun bir şekilde, bilhassa İbnü'l-Cevzî tarafından *el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulûk* isimli eserinde kullandığı anlaşılmaktadır. *Bakîne* ve *halavne* kavramları, kelime anlamları ile tek başına değerlendirildiğinde olayların tarihlendirilmesinde bazı hatalara düşüldüğü görülmektedir. Zira mezkûr kelimelerin yer aldığı kalıp ifadeler içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kalıp ifadelerin de tek başına hicrî ve miladî takvimlerdeki karşılıkları bulmaya yetmediği görülmektedir. Zikredilen müelliflerin kaleme aldığı Arapça eserlerde hicrî takvimin esas alınmasından dolayı hicrî ayların uzunluk süresi de dikkate alınarak öncelikle olayların hicrî tarihine ulaşılması gerekmektedir. Sonrasında tarih çevirme kılavuzları aracılığıyla olayın miladî takvimdeki karşılığı bulunabilir. Bu çalışmada da görüleceği üzere *bakîne* ve *halavne* kavramlarının yer aldığı kalıp ifadelerin tam olarak nasıl anlamlandırılması gerektiği konusunda bazı hatalara rastlanılmaktadır. Mezkûr yanlışlıklar üzerinden verilen örneklerle bilhassa Ortaçağ tarihi alanının yeni araştırmacılarının olası hatalarının önüne geçmek mümkündür.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., XV, s. 222; Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., XVIII, s. 382.

³⁰ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., XV, s. 222,

³¹ İbnü'l-Cevzî, cuma gününü vermesine rağmen, Tarih Çevirme Kılavuzu'nda olay, cumartesi gününe denk gelmektedir. Ancak müellifin verdiği günü esas almaktayız.

³² Örneğin bkz. İbnü'l-Cevzî, a.g.e., XV, s. 277.

KAYNAKÇA

- DAĞLI, Yücel-ÜÇER, Cumhure, **Tarih Çevirme Kılavuzu: 01 M. 301-29 Z. 600 (07 Ağustos 913-28 Ağustos 1204)**, II, TTK, Ankara 1997 (Kılavuzu internet üzerine çevrimiçi olarak kullanmak için bkz. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>).
- DURAN, Remzi, **Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)**, TTK, Ankara 2001.
- İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, I-XXI, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize 1997-1999.
- İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye: Büyük İslâm Tarihi**, I-XV, Türkçe trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994-2000.
- İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, I, III-V, XI, XIV, Dâru Sadır, Beyrut t.y.
- İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam fi târihi'l-umem ve'l-mulûk**, I-XIX, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh**, I-XII, thk. Carolus Johannes Tornberg, Dâru Sadır, Beyrut 1966.
- İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-târîh tercümesi**, I-XII, Türkçe trc. M. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1985-1987.
- İbrâhîm Enîs vd., **el-Mu'cemü'l-vasît**, II, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul t.y.
- MUTÇALI, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- SEVİM, Ali, "İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H.430-485 = 1038-1092)", **Belgeler**, XXVI/30 (2005), s. 1-84.
- SEVİM, Ali, "Mir'âtü'z-Zaman fi tarihi'l-Âyan (Kayıp *Uyûnü't-Tevârîh*'ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler): Sıbt İbnü'l-Cevzî", **Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XIV/18 (1989-1992) s. 1-260.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-â'yân**, XVIII-XIX, thk. Muhammed Enes el-Hinn - Kâmil Muhammed el-Herrât, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Dımaşk 2013.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, seçme, trc. ve değ. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.
- ZENGİN, Metin, **İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarında Tarih Düşme Metotları (Hicri 5. Yüzyıla Kadar)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyâl Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 30-41.

Seda MURATOĞLU*

HİNDÛŞÂH es-SÂHİBÎ en-NAHCIVÂNÎ'NİN TECÂRİBÜ'S-SELEF ADLI ESERİ ve SELÇUKLU TARİHİ AÇISINDAN DEĞERİ

ÖZET

Ortaçağ'da yazılmış pek çok eser maalesef günümüze ulaşmamıştır. Fakat bazı kaynak eserlerin, günümüzde mevcut olmayan eserlerden istifade edilerek yazılmış olması ise araştırmacılar açısından büyük öneme sahiptir. XIV. yüzyılın edebiyatçı ve tarihçi âlimlerinden biri olan Hindûşâh es-Sâhibî en-Nahcivânî (öl. 730/1329-1330)'nin Farsça kaleme aldığı *Tecâribü's-Selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâyı İşân* adlı eser bunun en güzel örneklerinden biridir. Ayrıca onun eserini önemli kılan bir diğer husus ise kendinden önceki pek çok âlim ve tarihçinin eserinden istifade edip alıntılar yaparak eserini tamamlamış olmasıdır. Safiyyüddin Tikakâ'nın (öl. 709/1309'dan sonra) *Kitâbü'l-Fahrî (el-Fahrî)* adlı eserinin Farsçaya tercümesi olan eserde Abbâsî Halifeliği'nin sonuna kadar İslam tarihinden yani 656/1258 yılına kadar ki olaylardan bahsedilmiştir. Eserde peygamberin ve vezirlerin biyografisinden, Fâtımîler, Büveyhîler, Selçuklular devletlerinden ve son Abbâsî halifelerinden bahsedilmektedir. Ayrıca eserde kısa parçalar hâlinde hikâyeler ve şiirler bulunmaktadır. Bu çalışmada, müellifin hayatı, eserin muhtevası ve Selçuklu tarihi açısından değeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hindûşâh es-Sâhibî en-Nahcivânî, *Tecâribü's-Selef*, Selçuklular.

* Dr., İstanbul/ Türkiye, e posta: albyrak.seda@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1070-0599.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 19.10.2023- Makale kabul: 21.11.2023.

* Makale Atıf Bilgisi: Muratoğlu, S. (2024). Hindûşâh Es-Sâhibî En-Nahcivânî'nin Tecâribü's-Selef Adlı Eseri ve Selçuklu Tarihi Açısından Değeri. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (10), 30-41.

HİNDÜŞAH al-SAHİBİ al-NAKHCİWÂNİ'S TAJĀRİBU'S-SALAF AND ITS VALUE IN TERMS OF SELJUK HISTORY

Unfortunately, many sources written in the Middle Ages have not survived to the present day. However, it is of great importance for researchers that some sources were written using works that do not exist today. The work titled *Tajāribu's-Salaf dar tavarīkh-i khulafā va vuzarā-yi īshān*, written in Persian by Hindūshāh al-Sāhibī al-Nakhciwānī, (d. 730/1329-1330), one of the literary and historical scholars of the 14th century, is one of the best examples of this. Another thing that makes his work important is that he completed his source by benefiting from and citing from the sources of many scholars and historians before him. In the work, which is the Persian translation of Ibn al-Tiqtāqā (d. 709/after 1309) work called *Kitāb al-Fahrī (el-Fahrī)*, the events from Islamic history until the end of the Abbasid Caliphate, that is, until 656/1258, are mentioned. In the source, the biography of the prophet and the viziers, the states of the Fatimids, Buwayhids, Seljuks, and the last Abbasid caliphs are mentioned. Additionally, the source contains short stories and poems. In this study, the life of the author, the content of the work, and its value in terms of Seljuk history will be emphasized.

Key Words: Hindūshāh al-Sāhibī al-Nakhciwānī, *Tajārib al-salaf*, Seljuks.

GİRİŞ

Hindūshāh en-Nahciwānī'nin 714/1314-1315 yılında yazmış olduğu *Tecāribü's-Selef* adlı eser, Fars dilinde yazılmış kıymetli edebî ve tarihî kaynaklardan biridir. *Tecāribü's-Selef* adlı eserde, Hz. Peygamber döneminden Abbâsî Halifeliği'nin sonuna kadar yani 646/1248-1249 yılına kadar olan İslâm tarihi ele alınmıştır. Bu süreç eserin yazıldığı tarihten neredeyse 60 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Bu sebeple ki eserinde ele alındığı dönemin bir parçası olmayan Hindūshāh'ın, 1./7. asırdan 7./14. asrın ilk çeyreğine kadar olan olaylarla ilgili olarak, büyük âlim ve tarihçilerin eserlerinden istifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla *Tecāribü's-Selef*, tarihî olayların kaydedilmesi açısından birinci elden kaynak olarak görülmesi de tarihî kayıtların aktarımında tarafsızlığını koruduğu için güvenilir ve değerli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.¹ Hindūshāh eserinde yapmış olduğu her alıntının başında, istifade ettiği kaynak hakkında bilgi vermiş ve çoğu zaman kitabın başlığından ve yeri geldiğinde bölümünden bahsetmiştir.² Eser ilk kez 1924'te İngiliz oryantalist Edgar Browne tarafından tanıtıldı ve 1932 yılında Abbas İkbâl tarafından neşredildi.³ Biz çalışmamızda Abbas İkbâl'in neşrinden istifade ettik.⁴

¹ Muhammed Deştî, "Hindūshāh ve Tecaribü's-selef", <http://tarikh.nashriyat.ir/node/327> (Erişim Tarihi 17.10.2023) s. 1.

² David Durand Guedy, "The Bayād of Hindūshāh Nahgawānī: A Collection of Excerpts from Mongol Iran", **Personal Manuscripts: Copying, Drafting, Taking Notes**, Berlin 2023, s. 201.

³ Guedy, **a.g.m.**, s. 174.

⁴ Hindūshāh es-Sāhibī, **Tecāribü's-Selef**, neşr. Abbas İkbâl, Kitābhâne-i Tahûrî, Tahran 1344.

1. Hindüşâh en-Nahcivânî'nin Hayatı

Müellifin tam adı, eserinin giriş kısmında bizzat belirtmiş olduğu üzere Hindüşâh b. Sancar b. Abdullâh es-Sâhibî el-Kîrânî'dir.⁵ Müellife atfedilmiş lakaplardan biri olan el-Kîrânî ismi onun memleketini ve ailesini temsil etmektedir. Kîrân, Tebriz ile Bilkân arasında bulunan Nahcivan'ın bir şehri idi. Şehrin bir kısmı Nahcivan'da olduğu için müellifin kökeni ve onun ailesinin mezkûr şehirden olduğu bilinmektedir.⁶ Müellifin ailesi ve doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Onun doğum tarihi hakkında, bazı araştırmacılar 650/1252-1253 yılını göstermektedir.⁷ Ölümü hakkında ise farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar 730/1329-1030 yılını işaret ederken⁸, bazıları ise söz konusu yılda müellifin hayatta olduğundan bahsetmektedir.⁹

Müellifi *es-Sâhibî* unvanı ile de görmekteyiz. Şahıslar, yaşadıkları dönemdeki önemli kişilerinin lakapları ile anılırdı. Bu kişiler, dönemin önemli siyasî, sosyal ve divân işleri ile meşgul olan insanları idi. Hindüşâh'ın devlet kurumlarında çalışmaya başladığı dönemin, İlhanlı sarayında mülk divanı başkanı olan Cüveynî ailesine girişi ile olduğu anlaşılmaktadır. Hindüşâh'ın çağdaşı İbnü'l-Fevtî, "Hindüşâh, Sâhib Said'in hizmetinde yetişmiş, onun görgü kurallarına göre kibarlaşmış ve işlerle meşgul olmuş kişilerden biridir" demektedir.¹⁰ Sâhib Said unvanı ise yukarıda bahsettiğimiz Cüveynî ailesinden Atâ Melik el-Cüveynî ve kardeşi Şemseddin'e atfedilmektedir. Görünüşe göre, Hâce Şemseddin Muhammed el-Cüveynî ile Hindüşâh arasındaki çalışma ilişkisinden ötürü o, *sâhibî* lakabı ile anılmaktaydı.¹¹

Ailesinin devlet kurumları ile meşguliyeti babası zamanında başlamıştı. Fahrüddin künyesi ile tanınan babası, İlhanlılar zamanında önemli bir şahsiyet idi. Hindüşâh, babasının himayesinde önemli işlerle meşgul olmuş, devletin maliyesi ve vilayetlerin yönetiminde deneyim kazanmıştır.¹² Hindüşâh'ın çok çalışmasından dolayı ona sık sık görev verilirdi. 674 (1275-76) yılında Bahaeddin Muhammed b. Hâce Şemseddin el-Cüveynî'nin komutası altındaki bölgelerden biri olan Kâşân bölgesinde nâiblik unvanı aldı.¹³ Ömrünün bir kısmını Büyük Lur (*Lur-ı Bozorg*) Atabegleri'nden Nusretüddin Ahmed b. Yûsufşâh'ın (1296-1333) hizmetinde geçirerek *Tecâribü's-selef* adlı ünlü eserini ona ithaf etmiştir.¹⁴

⁵ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 1.

⁶ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 3, 16; David Durand Guedy, **a.g.m.**, s. 192; Kîrânî şehri için bkz. Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, **Mû'cemu'l-Buldân**, C. IV, Dâr Sader, Beyrut 1977, s. 497.

⁷ en-Nahcivânî'nin çocukluk yıllarının, İlhanlı hükümdarı Argun Han (1284-1291) dönemine denk geldiği tahmin edilmektedir. Bkz. Mustafa Uyar, "Hindüşâh Nahcivânî'ye Ait Düstûr el-Kâtib fi Ta'yîn el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIV/38, 2005, s. 282.

⁸ Kâtib Çelebî, **Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn**, C. I, Beyrut 1992, s. 344.

⁹ Asım Rızâ Kehâle, **Mûcemu'l-Müellifin**, C. IV, Müessesesi Risale, Dımaşk 1957, s. 67.

¹⁰ Abdülrezzâk b. Ahmed İbnü'l-Fevtî, **Mucemû'l-Edeb fi Mucemû'l-Alkâb**, thk. Mustafa Cevâd, C. III, Vezâreti Ferheng ve İrşâd İslâmî, Tahran 1384, s. 225 vd.

¹¹ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 3, 346.

¹² Muhammed b. Hindüşâh Nahcivânî, **Düstûr el-kâtib fi ta'yîn el-merâtib**, tsh. Abdulkerim Alioğlu Alizâde, C. I, Moskova 1964, s. 40.

¹³ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴ İsmail Aka, "Hindüşâh Es-Sâhibî", **DİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 116.

Hindûşâh'ın eserindeki kendisi ile ilgili bir diğer mevzuda onun eğitimi hakkında idi. O, Bağdat'taki Müstansırıyye Medresesi'nde eğitim gördü. Onun çağdaşı Bağdatlı âlim İbnü'l- Fevtî (öl. 723/1323), Hindûşâh hakkında şöyle demiştir: "O, astronomi ve astrolojik bilgi, matematik, felsefe ve edebî her türlü şeyle ilgileniyordu."¹⁵ Müellif, aldığı eğitim konusunda eserinde şunları söylemektedir: "O vakitte bendeniz Müstansırıyye'de okuyordum. İbn Kays Nasıralı'dan tıp öğrenimi aldım. Ancak o, bunun için yaşlı ve güçsüzdü. Batı tarafından gelen Tabîb Şerîfüddin'den göz hekimliği okudum. Üslûp derslerini Mevlâna Cemâleddin b. Enbâr Nahvî'den öğrendim ve şehit Mevlâna Reşîdüddin Razi'den görev aldım."¹⁶ O dönemde Abbâsî halifelerinin üstünlüğü etkili olsa dahi söz konusu medrese, ilmi zenginliğini sürdürmüştür. O zamanlar tüm bilinen dersler ona öğretildi. Abbas İkbâl yeniden düzenlediği eserin mukaddime kısmında Hindûşâh'ın hocalarının, en azından çağdaşlarından bazılarının Müstansırıyye Medresesi'nde oldukları bilgisini vermektedir. İkbâl, Abdülrezzak b. Fevtî Bağdadi'nin (642-723/1244-1323) kitabın olaylarını tekrar eden telifinde Hindûşâh'ın tek çağdaşı olan kişinin Mevlânâ Celâleddîn b. Enbâr Nahvî olduğu bilgisini vermektedir.¹⁷

Müellif eserinde ayrıca arif, bilge, döneminin şairlerinden ve Cüveynî ailesine mensup olan Şemsüddin b. Muhammed Keyşî'den bahsetmektedir. Hindûşâh onu, kendi hocası olarak görüyordu. *Tecâribü's-Selef*'de bahsedilen Hindûşâh'ın çağdaşlarından biri de Baki Sadreddin Abdullâtîf Kasrî'dir.¹⁸ Diğeri Tâceddin Ali b. Encib Bağdâdî yani ünlü tarihçi İbnü's-Sâî'dir. İbnü's-Sâî 674/1275-1276 yılında vefat etmiştir. Hindûşâh onun tarihinden bir parça nakletmiştir. Bir diğeri *Zübdetü't-tevârih*'in yazarı ve tarihçi Cemâleddin Ebu'l-Kâsım Abdullah Kâşânî'dir.¹⁹ Onun döneminde *Tecâribü's-Selef'in* telifi hâlen devam etmektedir. Ayrıca eserde Şemseddin Muhammed es-Sâvcî²⁰ ismi geçmektedir fakat onun kim olduğu hakkında bilgi yoktur. Bunlardan başka İmâmeddin Kazvinî ve onun büyük kardeşi İftihâreddin ve onların küçük kardeşi Melik Razeddin Bâbâ'dan bahsetmektedir.²¹

Ders aldığı kişilere baktığımızda zamanın ünlü tarihçileri ile ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Öyle görünüyor ki müellif, Arapça, Farsça tarih ve edebiyat alanında öğrenim gördü ve bu alanlarda uzman oldu. Nitekim Hindûşâh'ın eserleri de bu alanlarda yer almaktadır.²²

Müellif, bizim bahsedeceğimiz *Tecâribü's-Selef* adlı eserin yanı sıra iki değerli eser daha yazmıştır. Bunlardan biri 707'de (1307-1308) Tebriz'de düzenlenen bir Arapça şiirler antolojisi olan *Mevâridü'l-edeb* adlı eserdir. Bir diğeri ise *Sehah el-Acem veya Tehfe-i Aşak* isimli Farsça-Türkçe bir sözlüktür.²³

¹⁵ İbnü'l- Fevtî, **a.g.e.**, III, s. 225.

¹⁶ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 347.

¹⁷ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁸ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁹ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 320.

²⁰ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 35.

²¹ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 16.

²² Muhammed Deştî, **a.g.m.**, s. 1.

²³ Aka, **a.g.m.**, s. 116.

2. *Tecâribü's-Selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yı İşân* İsimli Eserin Muhtevası

Eser, Büyük Lur Atabegleri'nden Nusretüddin Ahmed b. Yûsufşâh adına yazılmış, Safiyyüddin Tiktakâ'nın *Kitâbü'l-Fahrî (el-Fahrî)*²⁴ adlı eserinin Farsçaya tercümesidir. Bu eserin, güzel ifadelerle tercüme edilmiş ilk neşir örneklerindedir. Abbas İkbâl, Hindûşâh'ın eserinin edebî değeri hususunda şunları söylemektedir: “*Tecâribü's-Selef*, hem Farsça yazılmış esere güzel bir örnek hem de çağdaş halifelerin tarihini konu olan, konunun çekiciliği açısından Farsça nesir kitapları arasında eşi az bulunan en değerli kitaplardan biridir. Hindûşâh kitabını açık, anlamlı ve anlaşılması kolay ifadeler şeklinde ortaya koymuş ve ilgi çekici anekdotlar ve güzel hikâyeler yaratmak için büyük uğraş ortaya koymuştur.”²⁵

Hindûşâh, Tiktakâ'nın eserine bazı düzeltmeler ve ilaveler yaparak içeriğini çok daha geniş hâle getirmiştir. Müellif kitabın ilk kısmında İbn Tiktakâ'nın saltanat ve toprak siyaseti tutumu üzerine bilgi vermektedir. Ancak ikinci kısım, kendi döneminin halifelerinin, vezirlerinin ve hükümetlerin tarihini içermektedir. Bazı küçük sorunların ortadan kaldırılması dışında, kitabın Arapça orijinalinde ele alınmamış olan birçok konuyu kendi kitabında ele almıştır. Hindûşâh eserinde İbn Kuteybe, Taberî, Nizâmülmülk, Enûşirvân b. Hâlid-i Kâşânî, İbnü'l-Esîr, Müberred ve Avfî gibi müelliflerin eserlerinden de faydalanmıştır.²⁶ Müellif kitabın ön sözünde şöyle söylemektedir: “Tarih biliminde *Tecâribü's-Selef* olarak bilinen bu eser bir derlemedir. Halifeler ve vezirler tarihi hakkındaki kısımlar *Maniye el-Fazla* kitabından olup, Murtaza Saîd Malik al-Muhakkın Safî al-Hak ve el-Molla Velidin Muhammed b. Aliü'l-Alevî el-Tiktakâ'nın, Allah rahmet eylesin, eserlerinden alıntılanmıştır.”²⁷ Burada bahsi geçen *Maniye el-Fazla* adlı eser günümüzde mevcut değildir. Muhtemelen bu eserin Hündûşâh'ın elinde bulunan ve sonrasında kaybolan değerli bir nüshası vardı. Bazı araştırmacılar *Maniye el-Fazla*'yı el-Fahrî'nin başka bir versiyonu olarak değerlendirmişlerdir.²⁸

Tecâribü's-Selef'in içeriğinde şu başlıklar yer almaktadır: Eserin başlangıcında beş sayfalık bir mukaddime yer almaktadır. Sonrasında Hz. Peygamber'in soyundan ve katıldığı savaşlardan, zevcelerinin ve diğer peygamberlerin isimlerinden, mübarek peygamberin suretinden, isimlerinden ve vefatından bahsedilmiştir (s. 4-10).

Eserin içeriğini oluşturan başlıklar şu şekildedir:

²⁴ Hindûşâh, eserini yazarken *Kitâbü'l-Fahrî*'nin ikinci versiyonu olan *Münyetü'l-fuzalâ' fi târihi'l-hulefâ ve'l-vüzerâ* adlı eserden istifade etmiştir bkz. Sabri Hizmetli, “İbnü't-Tiktakâ”, *DİA*, C. XI, İstanbul 2000, s. 233

²⁵ Hindûşâh es-Sâhibî, *a.g.e.*, s. 1

²⁶ Hindûşâh es-Sâhibî, *a.g.e.*, s. 5, 6; Aka, “Hindûşâh es-Sâhibî”, s. 116.

²⁷ Hindûşâh es-Sâhibî, *a.g.e.*, s. 3.

²⁸ Hindûşâh es-Sâhibî, *a.g.e.*, s. 7; Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Deştî, *a.g.m.*, s. 1.

- A. (Ebû Bekr, Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib) devrinden ve biyografilerinden bahsetmektedir (s. 12-56).
- B. Emeviler Dönemi (s. 57-58):
1. Muâviye b. Ebû Süfyân (s. 58-65)
  2. Yezîd'in durumu hakkında (s. 66-67): İmam Hüseyin'in Şehâdeti (s. 67-69), Harra Olayı (s. 70)
  3. Muâviye b. Yezîd (s. 71)
  4. Mervân b. el-Hakem (s. 72-74)
  5. Abdülmelik b. Mervân'ın zikri (s. 75-77)
  6. Velîd b. Abdülmelik (s. 77-78)
  7. Süleyman b. Abdülmelik (s. 78)
  8. Ömer b. Abdülazîz (s. 78-80)
  9. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân (s. 80-81)
  10. Hişâ b. Abdülmelik (81-82)
  11. Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik (s. 82-83)
  12. Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik (s. 83-84)
  13. İbrahim b. Velîd b. Abdülmelik (s. 84)
  14. Mervân b. Muhammed b. Mervân (s. 84-85)
- C. Abbâsî Devleti (s. 86-87), Abbâsî Devleti'nin başlangıcı (s. 88-93)
1. Seffâh dönemi (s. 93-96), Vezirliğin geçmişteki tanımı (s. 96-97), Ebû Seleme el-Hallâl (s. 97-100), Ebû'l-Cehm b. Atiyye (s. 100), Halid b. Bermek (s. 100-103),
  2. el-Mansûr (s. 104-116), Mansûr döneminde vezaretin durumu (s. 117), Ebû Eyyûb el-Mûriyânî (s. 117-118), Rebî b. Yûnus (s. 118-120),
  3. el-Mehdî (s. 120-122), el-Mehdî dönemi vezirleri: Ebû Ubeydullah Muavîye b. Yesâr (s. 123-125), Ebû Abdullah Yakûb b. Dâvud (s. 125-129), Fayz b. Ebû Sâlih (s. 129-131).
  4. Hâdî b. Mehdî (s. 131-134), Hâdî döneminde vezaretin durumu (s. 135), İbrahim b. Zekvân el-Harrânî Vezareti (s. 135).
  5. Hârûnüreşîd (s. 135-152): Yahya b. Abdussâmed'in döneminin bitişi (s. 138-139), İmâm Mûsâ b. Cafer'in dönemi başlarken (s. 139-140), Harun Reşîd'in biyografisi (s. 140-142), Fazıl b. Rebî vezirliği (s. 152).
  6. Emîn (s. 153-157): Emîn'in öldürülmesi (s. 153-155), Emin'in vezirlik dönemi (s. 155-157).
  7. Abdullah el-Memûn (s. 157-173): Muhammed b. Cafer'in çıkışı (s. 159-160), Memûn'un isyanı (s. 160-161), Fazl b. Sehl'in vezirliği (s. 162-163), Hasan b. Sehl'in vezirliği (s. 163-168), Ahmed b. Ebû Hâlid'in vezirliği (s. 168-170), Ahmed b. Yuûuf'un vezirliği (s. 170-171), Ebû Abdurrazza'nın vezirliği (s. 171-172), Ebû Abdullah b. Muhammed'in vezirliği (s. 172-173).
  8. el-Mu'tasım b. el-Reşîd (s. 173-179): Amorion Fethi (s. 174-175), Samerra'yı inşası (s. 175-176), Fazıl b. Mervân'ın vezirliği (s. 176-177), Ahmed b. Ammâr'ın vezirliği (s. 177-178), Muhammed b. Abdülmelik Ziyâd'ın vezirliği (s. 178-179).

9. el-Vâsık b. Mu'tasım (s. 179)
10. el-Mûtevekkil b. Mu'tasım (s. 171-179): Mûtevekkil'in ölümü (s. 180), Cercerâi vezirliği (s. 181).
11. el-Muntasır (s. 181-182): Ahmed b. Hasib vezirliği (s. 182).
12. el-Müstaîn (s. 182-184): Ahmed b. Hasib'in vezirliği (s. 184), Ebû Salih b. Yezdâd vezirliği (s. 184).
13. el-Mu'tez (s. 184-186): Eskafi'nin vezareti (s. 185), İbn Ferhanşah'ın vezareti (s. 186).
14. el-Mühtedî (s. 186-189): Eskafi'nin vezirliği (s. 187), Süleyman b. Vehb vezirliği (s. 187-189).
15. el-Mu'temid (s. 189-194): Köle Zenci olayları (s. 189-191), Abdullah b. Hakan vezirliği (s. 191), Ahmed b. Salih vezirliği (s. 193), Abdullâh b. Süleyman vezirliği (s. 193-194).
16. el-Mu'tazıd (s. 194-196): Abdullâh b. Süleyman vezirliği (s. 195-196), Kâsım b. Süleyman vezirliği (s. 196).
17. el-Müktefî-Billâh (s. 196-197): Kâsım b. Abdullâh vezirliği (s. 197), Abbâs b. Hasan vezirliği (s. 197).
18. el-Muktedir-Billâh (s. 198-213). Bu kısımda Fâtımî Devleti'nin başlangıcından bahsetmektedir (s. 200-202). Hallac'ın Katli (s. 198-200), Fâtımî Devleti'nin kuruluşu (s. 200-202), Fâtımîler Devleti zamanı (s. 202-204), Abbâs b. Hasan'ın vezirliği (s. 204), Hakanî vezirliği (s. 205), Hamid b. Abbâs vezirliği (s. 206), Ebu'l-Kâsım Hakanî vezirliği (s. 207), Ahmed b. Aidullah b. Hasib vezirliği (s. 207-208), Süleyman b. Muhlid vezirliği (s. 211-212), Hüseyin b. Kâsım b. Veheb vezirliği (s. 212), Ebu'l-Fazıl b. Fırat vezirliği (s. 212).
19. el-Kâhir (s. 213-216). Bu kısımda ise Büveyhî Devleti'nin başlangıcından bahsetmektedir (s. 214-216).
20. er-Râzî-Billâh (s. 216-219): Abdurrahman b. Cerrah vezirliği (s. 217), Ebû Cafer Kerhi vezirliği (s. 217), Ebu'l-Feth Fazl b. Cafer b. Furât (s. 218).
21. el-Müttakî (s. 219-221): Ebu'l-Hayr b. Meymun vezirliği (s. 219), Ebû Abdullah Beridî (s. 220).
22. el-Müstekfî (s. 221-222): Samarrî vezirliği (s. 222).
23. el-Mutî (s. 222-223)
24. et-Tâi (s. 223-252): Büveyhî zamanında vezirlik (s. 223): Ebu's-Seyid Nasıranî (s. 223-225), Ebu'l-Feth b. Ali (s. 230-232), Ebû Muhammed Mühellebi (s. 232-236), Ebu'l-Fazıl Şîrâzî (s. 237-239), İbn Fesances (s. 239-240), İbn Cinnî (s. 240-241), Ebu'l-Kâsım b. Abdussamed (s. 241-242), Ebû Mansur Şîrâzî (s. 242-243), Sahib

b. Abbâd (s. 243-246), Ebu'l-Abdullâh ve Ebu'l-Feth (s. 247-248), diğeri Büveyhi vezirleri (s. 248-252), Ebû Salih Kabûs (s. 250-251), Abduddevle (s. 251-252),

25. el-Kâdir (s. 252-253)

26. el-Kâim (s. 253-282): Bu kısımda Selçuklu Devleti'nin başlangıcından ve Selçuklu vezirlerinden bahsedilmektedir (s. 258-282). Besâsîrî'nin Fethi (s. 253-256), Reis-i Rüesa vezirliği (s. 256), İbn Cehir vezirliği (s. 256-257), Selçuklu Devleti'nin Başlangıcı (s. 258-260), Ebu'l-Feth Râzî vezirliği (s. 260-261), Abdülmelik Kunduri vezirliği (s. 261-266), Hâce Nizâmülmülk vezirliği (s. 266-281), Tâcülmülk vezirliği (s. 281-282), Diğeri Selçuklu vezirleri (s. 282).

27. el-Muktedî (s. 282-287): Muktedî vezirleri (s. 282-285), Zahirüddin Ebû Şucaî (s. 285-286).

28. el-Müstazhir (s. 288-293)

29. el-Müsterşid (s. 293-302): Halife ve Sultan Mesûd arasındaki entrika (s. 294-296), Ebu'l-Kâsım Zenci vezirliği (s. 298-300), Ahmed b. Nizâmülmülk vezirliği (s. 301), Anuşîrvân b. Hâlid vezirliği (s. 301-302).

30. er-Râşid (s. 302-304)

31. el-Muktefî (s. 304-314)

32. el-Müstencid (s. 314-316): İbnü'l Beldi vezareti (s. 314-316).

33. el-Müstazî (s. 317-319): Reis-i Rüesa vezirliği (s. 317-319).

34. en-Nâsır-Lidînillâh (s. 319-344): Ebu'l-Muzaffer b. Yûsuf vezirliği (s. 327-329), Celâleddin b. Baharî (s. 329), İbn Hadid vezirliği (s. 329-330), İbnü'l-Kassâb vezirliği (s. 330-332), İbnü'l-Mehdî vezirliği (s. 332-336).

35. el-Zâhir (s. 344-347)

36. el-Müstansır (s. 347-354)

37. el-Müst'asım Billâh (s. 354-360).

3. Eserin Selçuklu Tarihi Açısından Değeri

İbnü't-Tiktakâ'nın *Kitâbü'l-Fahrî* (*el-Fahrî*) adlı eserinden istifade eden Hindûşâh es-Sâhibî'nin dönemin siyasî olayları ve savaşları hakkında verdiği ayrıntılı malumatlar, onun *el-Fahrî* dışında muhtelif kaynaklardan da faydalandığını ortaya koymaktadır. Eser, doğrudan Selçuklular hakkında olmasa dahi istifade etmiş olduğu *el-Fahrî* adlı eserde Selçuklular hakkında bahsedilmeyen pek çok konuya değinmiş olması nedeniyle önem arz etmektedir. Böylece eser, *el-Fahrî*'den daha büyük ve hacimli bir hale gelmiştir. Müellifin eğitim ve çalışma hayatı, onun bazı bilgi ve belgelere daha kolay ulaşmasına imkân sağlamış böylece Abbâsîler ile ilişkileri bakımından Selçuklular hakkındaki bilgilerin de zengin malumatlı ve ayrıntılı ele alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, Ortaçağ tarihinin güvenilir ve çağdaş kaynaklarından istifade etmiş olması da esere ayrı bir önem kazandırmıştır. Bahsi geçen kaynaklar, İbnü'l Esîr'in *el-*

Kâmil fi't-târih'i ve *Avfi*'nin *Cevâmiu'l-Hikâyât* ve *Levâmiu'r-Rivâyât*'idir. Bu itibarla hem Selçuklular ki özellikle Irak Selçuklu Devleti hem de Abbâsîlerin siyasî ve idarî tarihi konusunda yapılacak araştırmalarda öncelikle başvurulması gereken kaynaklardan biri olduğunu söyleyebiliriz.²⁹ Eserin Arapça orijinaline yapılan en uzun eklemelerden biri, Abbâsî halifeleri et-Tâi'Lillâh ve el-Kâdir Billâh'ın halifelikleri dönemi arasına eklenen Büveyhîlerin vezirleri ile ilgilidir.³⁰ Ayrıca Selçuklu vezirleriyle ilgili olarak, özellikle Vezir Nizâmülmülk hakkında ilave ayrıntı verilmiştir.³¹ Müellifin Abbâsî halifesi el-Kâim Biemrillâh'tan³² bahsetmiş olduğu bölümde, Selçuklu Devleti olarak ayrı bir başlık bulunmaktadır. Selçukluların kökeninin Hazar Türklerinden olduğunu söyleyerek Selçuklu Devleti'nin kuruluş mevzusundan bahsetmektedir. Selçuklu Devleti'nin ilk veziri olan Ebu'l-Feth Râzî'nin vezirliğinden ve akabinde Amîdülmülk Kündürî'nin (s. 261-266), Nizâmülmülk'ün (s. 266-281) ve Tâcülmülk'ün vezirliğinden bahseder (s. 281-282). Bahsi geçen vezirler hakkında detaylı bilgiler vermiş, devamında ise Selçukluların diğer vezirlerinin sadece isimlerini nakletmiştir.³³

Selçuklu devletinin kuruluşu ve vezirlerinden bahsettikten sonra Irak Selçukluları ve onların Abbâsîler ile olan ilişkilerini ele almıştır. Selçuklular hakkındaki bilgiler, Irak Selçukluları ve Abbâsî hilafeti arasındaki mücadelelerin bahsinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Irak Selçuklularının ilk iki sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar (511-525/1118-1131) ve Tuğrul b. Muhammed Tapar (526-529/1132-1134) devirlerine dair ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, eserde Sultan Mahmûd hakkındaki bilgiler, Abbâsî Halifesi el-Müsterşid Billâh (512-529/1118-1135) dönemindeki siyasî mücadelelerinden bahsedilirken verilmiştir.³⁴ Halife el-Müsterşid'in siyasî mücadele verdiği Hille hâkimi Dübeys b. Sadaka'nın halifenin hâkimiyet sahasına saldırması ve Bağdat'ı kuşatması üzerine el-Müsterşid korkuya kapılmış ve Selçuklu sultanlarına, onların askerî gücüne sığınarak yardım istemişti.³⁵

Abbâsî halifesi ve Irak Selçuklu sultanları hakkındaki daha detaylı bilgiler ise Halife Müsterşid ve Sultan Mesûd arasında geçen olayların bahsinde verilmiştir. Müellif, Dübeys b. Sadaka'nın yeniden Bağdat'a saldırması ve halifeye karşı Sultan Mesûd ile birlikte hareket etmesinden ve halife ile Sultan Mesûd arasında gerçekleşen savaştan ve sonrasında gerçekleşen olaylardan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.³⁶

²⁹ Pınar Kaya Tan, “*Tecâribü's-Selef*’e Göre Irak Selçukluları ve Abbâsî Hilâfeti Arasındaki İlişkiler”, **Şarkiyat Mecmuası Journal of Oriental Studies**, S. 40, 2022, s. 231.

³⁰ Halife el-Kâdir Billâh döneminde Büveyhîlere karşı izlenen siyaset hakkında bkz. Suat Kaymak, “Abbâsî Halifesi el-Kâdir Billâh'ın Mezhep Siyaseti”, **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, XX/2 (2023), s. 237-239.

³¹ E. G. Browne, “The *Tajârîbu's-Salaf* a Persian Version of the Arabic *Kitâbu'l-Fahrî* Composed by Hindushah Ibn Sanjar as-Sahibî al-Kirânî in 723/1323”, **JRAS Centenary Supplement** 1924, s. 251.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Suat Kaymak, **Abbâsî Halifesi el-Kaim Biemrillah ve Dönemi (1031-1075)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

³³ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 282.

³⁴ Tan, **a.g.m.**, s. 219.

³⁵ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 294.

³⁶ Hindüşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 294 vd.

Eserde ayrıntılı bilgilerin daha ziyade hilafete karşı düşman olan veya halifeliğin otoritesine zarar veren şahıslar veya devletler hakkında olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle eserde Selçuklular hakkındaki tafsilatlı bilgileri, Selçukluların Abbâsî hilafeti ile mücadele halinde oldukları dönemleri anlatan kayıtlardan öğrenmekteyiz. Nitekim Sultan Mesûd'un ölümünün ardından hilafet ile Irak Selçukluları arasındaki anlaşmazlıklardan da tafsilatlı şekilde bahsedilmiştir.³⁷

Hindûşâh'ın eserinde, Irak Selçuklularının son dönemlerinde yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı malumat bulunmaktadır. Bu dönemin halifesi en-Nâsır Lidînillâh (575-622/1180-1225) idi.³⁸ Halife en-Nâsır Lidînillâh, Abbâsî devletinin zayıflayan siyasî otoritesini yeniden tesis etmek istiyordu. Bu amaç uğruna Irak Selçuklularının inkırazını hızlandırmak için siyasî faaliyetlerde bulunmayı ihmâl etmiyordu. Bu sebeple halife, Irak Selçuklularının son sultanı III. Tuğrul'un Azerbaycan Atabegi Kızıarslan (öl. 587/1191)³⁹ ile hâkimiyet mücadelesinde atabege destek vermişti. Eserde Irak Selçuklularının yıkılışına dair Abbâsî hilafeti ile ilişkileri bağlamında çeşitli bilgiler yer almaktadır.⁴⁰

SONUÇ

Batı'da ve İran'da Hindûşâh es-Sâhibî en-Nahcivânî ve eseri *Tecâribü's-Selef* önemi ve değeri hakkında pek çok araştırma yapılmasına rağmen Türkiye'de ise müellif ve eserine dair çok az araştırma yapılmıştır.

Hindûşâh'ın dönemin en önemli medreselerinden Müstansırıyye Medresesi'nde okumuş olması, önemli devlet adamlarının himayesinde idari kadrolarda görev yapmış olması, dönemin ünlü tarihçileriyle olan ilişkisi ayrıca Farsça ve Arapçayı iyi biliyor olması, onun çalışmalarını yaparken bazı bilgi ve belgelere daha kolay ulaşmasına olanak sağlamıştır. Müellif, bugün her ne kadar Arapça bir vakayinameyi Türkçeye tercümesi ile tanınmış olsa da biz *Tecâribü's-Selef*'in muhtevasından bahsederek, Hindûşâh'ın hem edebî hem de tarihçi kişiliğini ortaya koymaya çalıştık. Özellikle Selçuklu tarihi açısından değerini incelerken, müellifin alıntı yapmış olduğu eserlerin güvenilirliği, onun eserine ayrı bir önem kazandırmıştır. *Tecâribü's-Selef*, kendinden önceki ve istifade etmiş olduğu eserlerin bir özeti gibi görülse de bazı hâdiselerde, diğer kaynaklara göre daha ayrıntılı aktarımlarıyla Ortaçağ tarihi açısından değerli bir eserdir.

³⁷ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 305.

³⁸ Angelika Hartmann, "Nâsır-Lidînillâh", **DİA**, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 399-402.

³⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, trc. Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özaydın, XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 73; Bundarî, **Irak ve Horâsân Selçukluları Tarihi**, trc. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1999, s. 269.

⁴⁰ Hindûşâh es-Sâhibî, **a.g.e.**, s. 324, 327 vd.

KAYNAKÇA

- Abdülrezzâk b. Ahmed İbnü'l-Fevtî, **Mucemû'l-Edeb fî Mucemû'l-Alkâb**, thk. Mustafâ Cevâd, C. III, Vezâreti Ferheng ve İrşâd İslâmî, Tahran 1384.
- AKA, İsmail, "Hindûşah es-Sâhibî", **DİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 116-117.
- Asım Rızâ Kehâle, **Mûcemu'l-Müellifîn**, C. IV, Müessesesi Risale, Dımaşk 1957.
- BROWNE, E. G., "The Tajaribu's-Salaf a Persian Version of the Arabic Kitâbu'l-Fahrî Composed by Hindushah Ibn Sanjar as-Sahibî al-Kirânî in 723/1323", **JRAS Centenary Supplement**, Vol. 56, 1924, s. 245-254.
- Bundarî, **Irak ve Horâsân Selçukluları Tarihi**, trc. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1999.
- DEŞTÎ, Muhammed, "Hindûşâh ve Tecaribü's-selef", 17 Ekim 2023 tarihinde <http://tarikh.nashriyat.ir/node/327> adresinden alınmıştır.
- GUEDY, David Durand, "The Bayâd of Hindûşâh Nahğawânî: A Collection of Excerpts from Mongol Iran", **Personal Manuscripts: Copying, Drafting, Taking Notes**, Berlin 2023, ss. 173-215.
- HARTMANN, Angelika, "Nâsır-Lidînullâh", **DİA**, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 399-402.
- Hindûşâh es-Sâhibî, **Tecâribü's-Selef**, neşr. Abbas İkbâl, Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran 1344.
- HİZMETLİ, Sabri, "İbnü't-Tiktakâ", **DİA**, C. XI, İstanbul 2000, ss. 232-233
- İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, trc. Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özaydın, XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- Kâtib Çelebî, **Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, C. I, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- KAYMAK, Suat, "Abbâsî Halifesi el-Kâdir Billâh'ın Mezhep Siyaseti", **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, XX/2 (2023), s. 225-251.
- KAYMAK, Suat, **Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah ve Dönemi (1031-1075)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Muhammed b. Hindûşâh en-Nahcivânî, **Düstûr el-kâtib fî ta'yîn el-merâtib**, tsh. Abdulkerim Alioğlu Alizâde, C. I, Moskova 1964.
- TAN KAYA, Pınar, "Tecâribü's-Selef'e Göre Irak Selçukluları ve Abbâsî Hilâfeti Arasındaki İlişkiler", **Şarkiyat Mecmuası Journal of Oriental Studies**, S. 40, 2022, s. 214-233.

UYAR, Mustafa, "Hindûşâh Nahcivânî'ye Ait Düstûr el-Kâtib fî Ta'yîn el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIV/38, 2005, ss. 281-289.

Yâkût el-Hamevî, **Mû'cemu'l-Buldân**, C. IV, Dâr Sader, Beyrut 1977.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 42-61.

Cennet ERSÖZ*

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM
ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM
KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ
(DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)**

ÖZET

Eğitim, toplumların gelişimi ve bireylerin yaşamlarının temel bir taşıyıcısıdır. Bu nedenle, okul öncesi eğitim ve ilkököl eğitimi gibi eğitim aşamaları, öğrencilerin bilişsel gelişimlerinin temel taşlarıdır. Bu çalışma, Denizli İli Merkez İlçeleri'nde yer alan okullardaki öğrenciler arasındaki okul öncesi eğitim alımı ve ilkököl birinci sınıfta bilişsel gelişim kazanımlarının kazanılma düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Okul öncesi eğitim, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen bir ön eğitim aşaması olarak kabul edilmektedir. Özellikle, bu dönemde kazanılan beceriler, ilkököl öğrenme sürecinde temel bir rol oynar. Bu çalışma, okul öncesi eğitim alıp almayan öğrenciler arasındaki bilişsel gelişim farklılıklarını araştırarak, okul öncesi eğitimin bu kazanımlar üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Denizli İli Merkez İlçeleri'nde bulunan ilkökullerde birinci sınıf öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Veri toplama süreci, öğrencilerin bilişsel gelişimlerini değerlendirmek için standart ölçüm araçlarının kullanılması ve eğitim geçmişlerinin kaydedilmesiyle gerçekleşmiştir. Sonuçlar, okul öncesi eğitim almış öğrencilerin, almamış öğrencilere göre ilkököl birinci sınıfta bilişsel gelişim kazanımlarını daha yüksek bir düzeyde elde etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, okul öncesi eğitimin çocukların okul başarısı ve bilişsel gelişimine olan olumlu etkisini vurgulamaktadır. Genel anlamda okul öncesi eğitim alan öğrenciler ile okul öncesi eğitim almayan

* Ahmet - Hanife Paralı Anaokulu Müdürü, Denizli/ Türkiye, e posta: yildiz.cennett@gmail.com, ORCID:0009-0009-1710-7967.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 02.10.2023- Makale kabul: 31.01.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Ersöz, C. (2024). Okul Öncesi Eğitim Almış Öğrencilerle Okul Öncesi Eğitim Almamış Öğrencilerin İlkokul Birinci Sınıfta Bilişsel Gelişim Kazanımlarının Kazanılma Düzeylerinin Belirlenmesi (Denizli İli Merkez İlçeleri Örneği). *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (10), 42-61.

öğrenciler arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklar kazanım olarak nitelendirilmiş ve pek çok kazanım okul öncesi eğitim almış öğrenciler lehine gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Denizli ilinde görev yapan öğretmenlerin görüşüne göre okul öncesi eğitim alan öğrencilerin bilişsel gelişim düzeylerinin okul öncesi eğitim almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Öğrencilerin okul dışındaki hayatına bakıldığında ve anne-babanın ayrı veya birlikte olduğu, okulların değişkenliği gibi faktörler değerlendirildiğinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu çalışmanın sonuçları, okul öncesi eğitim politikalarının ve uygulamalarının önemini vurgulayarak, eğitim sistemi üzerindeki potansiyel etkilerini tartışmaya açmaktadır. Ayrıca, gelecekteki araştırmalara ve eğitim politikalarının geliştirilmesine yönelik ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Bilişsel Gelişim, Denizli İli, İlkokul Düzeyi.

**DETERMINING THE ACQUISITION LEVELS OF COGNITIVE DEVELOPMENT
ACHIEVEMENTS OF STUDENTS WHO RECEIVED PRESCHOOL EDUCATION
AND STUDENTS WHO DID NOT RECEIVE PRESCHOOL EDUCATION IN THE
FIRST GRADE OF PRIMARY SCHOOL
(EXAMPLE OF CENTRAL DISTRICTS IN DENİZLİ PROVINCE)**

Education is a fundamental driver of societal development and individuals' lives. Therefore, educational stages such as preschool and primary school education serve as the cornerstones of students' cognitive development. This study aims to examine the levels of acquisition of cognitive development achievements among students who have received preschool education and those who have not in schools located in the central districts of Denizli Province. Preschool education is acknowledged as a preliminary educational stage that nurtures children's cognitive, social, and emotional development. Particularly, the skills acquired during this period play a pivotal role in the primary school learning process. This study intends to assess the impact of preschool education on these achievements by investigating cognitive development differences between students who have and have not received preschool education. The research was conducted among first-grade students in primary schools situated in the central districts of Denizli Province. The data collection process involved the use of standardized measurement tools to assess students' cognitive development and the recording of their educational backgrounds. The results indicate that students who have received preschool education tend to achieve cognitive development milestones at a higher level compared to their peers who have not received preschool education. These findings underscore the positive influence of preschool education on children's academic success and cognitive development. Overall, differences have emerged between students who received preschool education and those who did not, with the former showing higher levels of achievement. Teachers in Denizli Province have also expressed the view that students who received preschool education exhibit higher levels of cognitive development compared to those who did not. When factors such as students' life outside of school and parental marital status (whether separated or together) and school variability were considered, no significant differences were found. The results of this study emphasize the importance of preschool education policies and practices, opening discussions about their potential effects on the education system. Additionally, they provide insights for future research and the enhancement of education policies.

Keywords: Preschool Education, Cognitive Development, Denizli Province, Primary School Level.

GİRİŞ

Eğitim, bir toplumun en temel taşlarından biridir ve bireylerin yaşamları üzerinde derin etkiler yaratırken, toplumların gelişimine de büyük katkılarda bulunur. Eğitim sistemi, öğrencilerin bilgi ve beceri kazanımlarını artırmak ve bilişsel

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

gelişimlerini desteklemek amacıyla karmaşık bir yapı içinde işler. Bu bağlamda, okul öncesi eğitim, bir çocuğun eğitim yolculuğunun temel taşıdır.

Okul öncesi eğitim, çocukların ilk öğrenme deneyimlerini şekillendiren bir aşamadır ve bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekler. Bu dönemde edinilen beceriler, ilerleyen yıllarda akademik başarıya ve genel yaşam başarısına katkı sağlar. Bu nedenle, okul öncesi eğitim, eğitim sistemlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilir. Ancak dünya genelinde, okul öncesi eğitim imkanlarına erişimde ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizlikler, bazı çocukların okul öncesi eğitim almışken diğerlerinin almamış olmalarına yol açmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan temel soru şudur: Okul öncesi eğitim almış öğrencilerle almamış öğrenciler arasında ilkökul birinci sınıfta bilişsel gelişim kazanımları açısından farklar var mıdır? Bu soru, eğitimciler, politika yapıcılar ve toplum için önemli bir meseledir ve bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Eğitim süreci, sosyal bir etkileşim süreci olarak kabul edilir ve seçilmiş ve kontrol edilen bir çevrenin etkisi altında bireyin gelişimini şekillendirir. Başka bir ifadeyle, eğitim; fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimin toplumsal olarak en uygun şekilde sağlanması amacıyla yapılır (Öztürk, 1996, s. 98). Bu çalışma, Denizli ili merkez ilçelerinde okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrencilerin ilkökulun ilk yılındaki bilişsel gelişim düzeylerini farklı değişkenler kullanarak incelemiştir. Aynı zamanda kaliteli ve eğitilmiş bireyler yetiştirmeyi hedefleyen okullardaki 2014-2015 eğitim-öğretim yılında gerçekleşen durum da değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

İlkokul, bir çocuğun hayatındaki en kritik dönemlerden biridir. Temel eğitim, evden ilk defa ayrılan çocuğun günün büyük bir kısmını yeni arkadaşlar ve yetişkinlerle geçirdiği okul dışı bir ortam sunar. Bu noktada çocuk, okul programında yer alan etkinliklere katılmak, belirli kurallara uymak, öğretmenin yönergelerini takip etmek ve en önemlisi okuma, yazma, aritmetik ve matematik gibi temel becerileri öğrenmek gibi görevlerle yüz yüze gelir.

İlkokulun ilk yılı, çocuğun okuma, yazma ve temel aritmetik becerilerini kazanmasının en temel hedefidir. Çocukların, resmi okuryazarlık programına dahil olmadan önce elde ettikleri okuryazarlık deneyiminin, okuryazarlık gelişimini ve akademik başarıyı nasıl etkilediği konusunda bilgiler mevcuttur. Meier (2000), Strickland ve Morrow (2000), Vadasy ve ark. (1998), erken çocukluk döneminin okuryazarlık açısından hayati önem taşıdığını ve bu dönemde okuryazarlığın gelişimi için yapılacak etkinliklerin kritikliğini vurgularlar (Yangın, 2007, s.101).

Okuma öğrenimi sırasında görme önemli bir rol oynar. Şekiller, desenler ve nesnelere arasındaki benzerlik ve farklılıkları algılayamayan çocuklar, harf ve kelimeleri ayırt etmekte zorluk çekerler. İlkokul birinci sınıf çocukları üzerine yapılan bir araştırma (Ferah 2001), okul öncesi eğitim alan çocukların görsel bilişlerinin, okul öncesi eğitim almayanlara kıyasla daha iyi geliştiğini göstermektedir. Bu çalışma, "Okul öncesi eğitimin, ilkökulun ilk yılında çocukların okula hazır bulunuşlukları üzerine etkisinin incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin bir parçasıdır.

Okul öncesi dönemde bolca konuşma ve okuma deneyimi kazanan çocuklar için merak, oyunlarının temelini oluşturur. Bu oyunlar sayesinde çevrelerini keşfederler ve yeni bilgileri edinirler. Erken okuma ve yazma deneyimleri, merak ve keşfetme isteği ile beslenir. Ancak, diğer gelişim faktörleri gibi, okuma-yazma yeteneğinin gelişimini etkileyen faktörler arasında çocuğun ilgi ve ihtiyaçları, zeka düzeyi, sağlık durumu, duygusal yapısı, sosyal çevresi, eğitim ortamı ve ebeveynlerin eğitim seviyesi yer almaktadır. Bu faktörler her bireyin deneyimini farklı şekillerde etkiler ve her çocuğun gelişimini bu faktörlere göre değişir (Oktay, 2002, s.19). Okuma olgunluğu, "hazırlık", "uygunluk", "hazırlıklı olma" gibi terimlerle ifade edilir.

Thackray (1971), her türlü öğrenmeye hazır olmayı "*çocuğun zorlanmadan kolay ve doğru bir şekilde öğrenebildiği zaman*" olarak tanımlar. Ayrıca, daha önce belirli bilgi ve becerileri edinmede güçlük çeken bir çocuğun artık bunu rahatlıkla başarabildiğine dikkat çeker (Oktay Hukuk, 1983, s.98). Farklı araştırmalar; (Aksu-Koç, Bekman, Taylan ve Eser 2004), sosyoekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı koşullarda büyüyen çocukların, uygun önlemler alındığında daha iyi koşullarda yetişen akranları kadar iyi performans gösterebileceğini gösterir. Küçük çocuklar için okul eğitimi ve programlarının, onların yakın bir düzeye ulaşabileceklerini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Okul öncesi programlar, özellikle çocukların bilişsel ve dil becerilerini geliştirme amacıyla tasarlanmış etkinlikler sunarak onları okuma ve yazmaya hazırlar.

Okul öncesi eğitim kurumlarında, çocukların okuryazarlık becerilerine hazırlanmasını destekleyen zengin bir ortamda deneyim kazanmaları, gelecekteki okul yaşamları ve başarıları üzerinde olumlu etkilere sahip olabilir. Pek çok ülkede, çocukların okula hazır olup olmadıklarını test etmek için hazırlık sınavları yapılmakta ve çocuğun çok yönlü yetenekleri önem taşımaktadır. Çocukların okulda başarılı olabilmeleri için gerekli altyapının sağlanması, eşitsizlikleri azaltmada ve akademik başarıyı artırmada etkili olabilir. Türkiye'de ilkokula başlarken "kronolojik yaş" temel ölçüt olarak kabul edilir ve çocuğun özel gereksinimlerini veya engellerini belirlemek mümkün değildir. Her ne kadar bazı çocuklar belirli bir hazırlık düzeyine ulaşmadan okula başlasalar da, bu başarısızlık hissiyatının sonradan gelen araştırmalar kadar etkili olmayabileceğini belirtmek önemlidir.

Tıp ve eğitim alanındaki araştırmalar, ilk altı yılın tüm gelişim alanları için ne kadar kritik olduğunu göstermiştir. Bu farkındalık, gelişmiş ülkelerde okul öncesi eğitimden yararlanma oranının yüksek olmasını sağlamıştır. Ancak Türkiye'de son araştırmalar, okul öncesi eğitim imkânlarının yeterince kullanılmadığını göstermiştir. Elbette, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocuklar arasında hazırlık düzeyi açısından farklılıklar bulunmaktadır. Okul öncesi dönem, çevresel uyaranlara karşı duyarlı bir dönemdir. Planlı ve sistemli öğrenme ortamlarından yararlanan çocuklarda bilişsel, duygusal ve motor becerilerde olumlu değişiklikler ve gelişmeler beklenir.

Bu nedenle çocukları anaokuluna hazırlamanın ve ilkokulda eğitime devam etmenin farklarını incelemek, ailelerin, okulların ve toplumun gereken düzenlemeleri yapmasında önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde gerçekleştirilen eğitim, çocukları

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

okula hazırlamada ve onların gelişim alanlarını olumlu yönde etkilemede önemli bir rol oynamaktadır (Bütün Ayhan ve Aral, 2007, s. 144).

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitim almış öğrenciler ile almamış öğrenciler arasındaki ilkököl birinci sınıfta bilişsel gelişim kazanımlarını belirlemek ve bu farklılıkları analiz etmektir. Bu analiz, eğitim sisteminin etkililiğini ve okul öncesi eğitimin önemini anlama açısından önemli bir katkı sunacaktır.

Bilişsel Gelişimin Önemi ve Niteliği

Bilişsel gelişim, bireyin zihinsel yeteneklerinin ve düşünme süreçlerinin zamanla nasıl değiştiğini ve geliştiğini açıklamak için kullanılan bir terimdir. Bu terim, özellikle çocukların zihinsel yeteneklerinin nasıl ilerlediğini ve karmaşık düşünme becerilerini nasıl kazandığını anlamak için psikolojide ve eğitim bilimlerinde sıklıkla kullanılır.

Bilişsel gelişim, Jean Piaget tarafından öne sürülen bir teorinin temelini atmıştır. Piaget'e göre, bilişsel gelişim dört aşamada gerçekleşir: sensomotor (duyusal-motor), preoperasyonel, konkret işlem, ve formal işlem aşamaları. Her aşama, bireyin düşünme kapasitesi, problem çözme yeteneği ve soyut düşünme yeteneği gibi bilişsel becerilerinde önemli değişikliklerin olduğu dönemleri temsil eder.

Bilişsel gelişim aynı zamanda bilgi işleme, hafıza, problem çözme, dikkat, dil gelişimi, yaratıcılık, mantık kullanma gibi zihinsel süreçleri de içerir. Bireyin yaşına, deneyimlerine, çevresel etkilere ve genetik faktörlere bağlı olarak bilişsel gelişim farklı hızlarda ve farklı yollarla gerçekleşebilir. Bu nedenle, bireyin bilişsel gelişiminin izlenmesi ve anlaşılması, eğitim ve psikolojik danışmanlık alanlarında önemli bir rol oynar.

İnsanı insan yapan özelliklerden biri, bilişsel yeteneğidir. Bu yetenek sayesinde insan, diğer canlılardan üstün olur ve onları hakimiyeti altına alır. Kültürel değerler, doğayla iç içe olma çabasıyla üretilir ve teknolojinin gelişmesiyle hayat daha kolay ve anlamlı hale gelir. Eğitim aynı zamanda insan bilişinin gelişimini yönlendirir. Biliş, zihinsel süreçlerin gelişmiş hallerini içerir. Bu süreçler; dikkat, algı, hafıza, dil gelişimi, okuma ve yazma, problem çözme, ezberleme, muhakeme, akıl yürütme, yaratıcılık gibi pek çok fonksiyonu içerir. Bilişsel gelişim ise, doğumdan itibaren etkileşimi ve çevreyi anlamayı sağlayan bilgilerin edinilmesi, kullanılması, saklanması, yorumlanması, organize edilmesi ve değerlendirilmesi aşamalarındaki tüm zihinsel süreçleri içeren bir gelişim alanını kapsar. Bu, çocuğun gördüğü, duyduğu, dokunduğu ve tattığı nesnelerin yansımalarıdır. Soyut düşünme, varsayımsal durumlar hakkında mantıksal akıl yürütme, kuralları karmaşık ve üst düzey bir yapıda organize etme, nesnelere arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları anlama, nesnelere kategorilere ayırma gibi beceriler, bilişsel gelişimin bir parçasını oluşturur.

Bebeklik dönemindeki çocukların bilişsel özellikleri, yetişkinlerinkinden farklılık gösterir. Çocukların kendine özgü bir dünya görüşü ve düşünme şekli vardır ve zamanla düşünce süreçlerinde hem niteliksel hem de temel gelişimsel değişiklikler meydana gelir. Piaget'e göre bilişsel gelişim, organizmanın doğumdan ölüme kadar farklı aşamalardan geçen düzenli niteliksel bir değişimdir. Potansiyel, henüz

tanınmayan ancak ifade edilebilen gizli bir gücü ifade eder. Çocuğun miras yoluyla edindiği ve eğitimle ortaya çıktığı düşünülen yetenek ve nitelikler, gizli güç olarak açığa çıkar. Miras yoluyla edinilen özellikler doğal olarak gizli değildir, ancak eğitim gizli gücü ortaya çıkarır.

Bireyin bilişsel, duygusal ve motor davranışları açısından sahip olduğu gizli güce yetenek denir. Birey, bilişsel, duygusal ve motor becerileri içeren bilgi ve becerileri kazanır. Bir bireyin yeteneğine ilişkin bilgi, bir ticaretin kazanılmasının, bir ürünün imalatının dayandığı gizli güçtür. Öğrenme yoluyla, bireyler yeteneklerini becerilere dönüştürür. Yetkinlik, bir kişinin bir işi yürütme, uygulama, ürün üretme ve hizmet gerçekleştirme becerisinin açıklanmasıdır. Yetkinlik, harekete geçme yeteneğidir. Algılama, doğumdan itibaren yaşam boyu görme, duyma, tatma, koklama ve dokunma duyularını kullanarak düzenleme, anlama, yorumlama ve yeni durumlara uyum sağlama sürecidir. Algılamanın temeli duyu organlarına dayanır; sağlıklı gözler, kulaklar, ağız, burun ve cilt, uyarıların duyuşsal algısının sağlanmasında önemlidir. Örneğin, bir arkadaşımızla sokakta karşılaştığımızda, bu durumun görsel ve duyuşsal bilgilerini algılarız ve bu bilgileri beynimizde işleriz. Bu süreçler hızla değişebilir, bu yüzden arkadaşımızın bizi fark etmesini ve selamlamasını bekleriz. Yenidoğanın görsel bilişsel yetenekleri iki gruba ayrılabilir: zorlamalı bilişler ve seçici bilişler. Zorlamalı ve seçici algılama kıyaslandığında, zorlamalı algılamada çocuğun her uyarana ayrı ayrı ve dikkatle baktığı, seçici algılamada ise gözün hedef nesnelere arasında esnek bir şekilde hareket ettiği gözlemlenebilir. Diyagramlar, resimler ve semboller, algılama sürecinde önemli bir rol oynar. Desenler, çevrenin zihinle etkileşimi ve çevreye uyum sağlayan davranış ve düşünce kalıpları sonucunda insan zihninde ortaya çıkar. Görüntü, duyu organlarının beyinde bıraktığı izler şeklinde ifade edilir ve duyu organları aracılığıyla alınır (Şentürk Durukan, 2020).

Yaşamın ikinci yılının sonuna doğru, görsel ve algısal imgeler gelişmeye başlar. Semboller, nesnelere ve olayların geçici temsilleri olarak tanımlanır. Örneğin, kelime, yazılı veya sözlü iletişimin sembolü olarak kullanılırken, müzik eseri bir ses veya müzik aleti aracılığıyla ifade edilir. Etkinlikler; resimler, şiirler veya jestler ve mimikler aracılığıyla açıklanabilir. Bebek, kendisini ve çevresini duyu organları aracılığıyla tanımaya başlar. Bedenini çevreden ayırma becerisine sahip olmayan bir çocuk, üç yaşından itibaren nesnelere ilişkin fikirlere sahip olur. Doğumdan itibaren ellerini ve ayaklarını tanımaya başlayan bebekler, ilk yıllarını çevrelerini tanıyarak geçirirler. Çevrelerindeki nesnelere uzanırken ve onlara dokunurken duyu organlarını kullanır, hatta ağızlarına götürerek keşfetmeye çalışır. Ayrıca gürültüye karşı da hassastırlar; bir ses duyduklarında, sesin kaynağını araştırırlar ve bu sesi çıkaran nesneyi veya kişiyi tanımaya başlarlar. Görüntü ve ses arasındaki ilişkiyi anlamaya başlarlar. Algıları geliştikçe, arkadaşlara ve yabancılarla karşı tepkileri de gelişir. Yabancılardan kaçınabilir, uzaklaşabilirken arkadaşlarına yaklaşırken olumlu tepkiler gösterebilir (örneğin yemek yemek, gülmek veya gürültü yapmak gibi). Çocuklar nesnelere genellikle bir bütün olarak görme eğilimindedir. Neredeyse iki yaşına kadar, çocuklar nesnelere farklı özelliklerini ayırt edemezler. Örneğin, köpek, inek, koyun gibi tüm

dört ayaklı hayvanları, daha önce tanıdıkları kediyle karşılaştırabilirler ve genelleme yapabilirler. Yaşlandıkça nesnelere, ayrıntılara ve özelliklere daha fazla dikkat ederler. Algılama süreci hızlı bir şekilde gelişir ve bu süreç içinde birçok değişiklik meydana gelir. Bu değişiklikleri dört gruba ayırmak mümkündür (Suat, 2011).

Çocukların bilişsel yetenekleri yetişkinlerinkinden farklıdır ve yaşları ilerledikçe düşünce süreçlerinde değişiklikler olur. Bilişsel gelişim, doğumdan ölüme kadar olan bir süreçte farklı aşamalardan geçer. Bu süreçte potansiyel yetenekler, eğitim ve deneyimlerle açığa çıkar. Bireylerin sahip olduğu yetenekler, eğitimle becerilere dönüşür. Algılama, yaşam boyu sürekli bir şekilde gelişir ve duyu organlarının çevresel uyaranları nasıl işlediğini açıklar.

Çocuklar, çevrelerini tanıma sürecine doğumdan itibaren başlarlar ve görsel ve duysal bilgileri kullanarak çevrelerini keşfederler. Algıları, zaman içinde nesnelere ve olayların daha fazla farkındalığını kazanmalarıyla gelişir. İlk başta nesnelere genellikle bir bütün olarak görürler, ancak yaşlandıkça daha fazla ayrıntıya dikkat ederler. Algılama süreci hızlı bir şekilde değişir ve gelişir.

Okul Öncesi Eğitimde Bilişsel Gelişim Eğitiminin Önemi

İnsanların belki de en önemli özelliklerinden biri, bilişsel yetenekleridir. Bu güç sayesinde insan, diğer canlılara üstün gelir ve onları hakimiyeti altına alır. İnsan, doğada çeşitli faaliyetlerle uğraşır, değerler üretir, teknolojiler geliştirir ve yaşamı daha kolay ve anlamlı hale getirmeye çalışır. Bu nedenle çocukların bilişsel gelişimi, insanın temel yeteneklerini oluşturan bu yapı taşlarının temelini oluşturur.

Bilişsel gelişimin bu denli önemli olmasının sebepleri arasında çocukluk döneminin bilişsel gelişimin temellerinin atıldığı kritik bir dönem olması yatar. Çocukların bilişsel gelişimi, deneyim kazanma, deneme yapma ve mevcut bilgileri uygulama süreçleriyle desteklenmelidir. Ancak, sadece çocukların çabaları da yeterli değildir; yetişkinlerin rolü büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, çevrenin çeşitliliği ve kalitesi, çocukların bilişsel gelişimini en güçlü şekilde etkileyen faktörlerden biridir.

Çocukların bilişsel özellikleri, yetişkinlerin özelliklerinden farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Çocuklar, kendine özgü bir dünya görüşü ve düşünme biçimine sahiptir. Bilişsel sistemleri, çevresel uyaranları alır, bu uyaranları hafızalarında saklar ve düşünce süreçlerinde kullanır. Daha iyi düşünme yeteneği için bilgiyi düzenlemek ve genellemek önemlidir. Bu, sunulan uyaranların önemini anlamamıza yardımcı olur. Sonuç olarak, çocuklar aldıkları uyaranları genelleme eğilimindedir ve bu uyaranları yaşamlarının farklı alanlarında uygularlar. Bu nedenle, sunduğumuz teşviklerin niteliği ve çeşitliliği büyük önem taşır.

Unutulmaması gereken bir diğer nokta, uyaranların eksikliğinde çocukların anlama, algılama, hatırlama, kavramlaştırma ve genelleme gibi temel becerilerden yoksun kalabileceğidir. Çocukların bilişsel gelişimini destekleyen etkinliklerin bazıları şunlar olabilir:

- Birden fazla sonucu olan etkinlikler düzenlemek.
- Çocuğunuzla hareket ve ürünleri hakkında konuşmak.

- Kuralları olan etkinlikler oluşturmak.
- Her ortamın ve malzemenin çocuğun gelişimi için fırsat sunduğunu gözlemlemek.
- Çocukları hatalarına rağmen yeniden denemeye teşvik etmek.
- Çocuklara rol model olma fırsatı vermek ve yaratıcılıklarını desteklemek.
- Eğlence amacıyla etkinlikleri tasarlamak.
- Farklı kavramları öğrenmelerine ve ilişkilendirmelerine yardımcı olmak.
- Çocukların birbirlerini gözlemlemelerine fırsat tanımak.
- Taklit ve rol oyunlarını etkin bir şekilde kullanmak (Aktaş, 2002).

Bu noktada öne çıkan ana düşünce, insanların bilişsel yeteneklerinin hayati bir öneme sahip olduğu ve bu yeteneklerin çocukluk döneminde temellerinin atıldığı vurgulanmaktadır. Bilişsel gelişim, çocukların deneyim kazanma, deneme yapma ve bilgileri uygulama süreçleri ile şekillenirken, çevrenin çeşitliliği ve kalitesi bu gelişimi etkileyen önemli bir faktördür. Ayrıca, çocukların bilişsel özelliklerinin yetişkinlerinkinden farklı olduğu ve onların dünya görüşü ve düşünme biçimine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, çocukların aldıkları uyaranları genellikle yaşamlarının farklı alanlarında uyguladıkları ve sunduğumuz teşviklerin niteliği ve çeşitliliğinin önemli olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, metin çocukların bilişsel gelişimini desteklemek için öneriler sunmaktadır. Bu öneriler, çocuklarla etkileşimde bulunurken birden fazla sonuca sahip etkinlikler düzenlemekten, onları hatalarına rağmen yeniden denemeye teşvik etmeye kadar çeşitli stratejileri içermektedir. Bu stratejiler, çocukların bilişsel yeteneklerini desteklemeye yönelik rehberlik sağlar.

Okul Öncesi Dönem Eğitim Sisteminde Fen Eğitiminin Maksadı

İnsanın insan yapan özelliklerinden biri, bilişsel yeteneğidir. Bu yetenek, insanı diğer canlılardan üstün kılar ve ona hakimiyet sağlar. Doğayla iç içe olma, kültürel değerler oluşturma, teknolojiyi geliştirme ve hayatı daha kolay ve anlamlı hale getirme çabasıyla insanlık ilerler. Eğitim de insanın bilişsel gelişimini yönlendiren bir etkidir. Biliş, zihinsel süreçleri içerir. Zihinsel süreçler arasında dikkat, biliş, hafıza, dil gelişimi, okuma ve yazma, problem çözme, ezberleme, muhakeme, akıl, yaratıcılık gibi genel ve kapsayıcı terimler bulunur. Bilişsel gelişim ise çevremizdeki dünya ile etkileşimimizi yönlendiren, dünyayı anlama sürecimize yardımcı olan bilgileri kullanma, saklama, yorumlama, düzenleme ve değerlendirme gibi zihinsel süreçlerin tümünü kapsayan gelişimsel bir alandır. Bu alandaki gelişim, doğum anından itibaren başlar ve bireysel zihinsel süreçler içerik ve nitelik açısından giderek daha yetkin hale gelir. Bu süreçte bilginin edinilme şekli ile zihinsel aktivite arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır.

Bilişsel gelişim, çocuğun gördüğü, duyduğu, dokunduğu ve tadığı nesnelere hakkında nasıl düşündüğü ile ilgilidir. Bu bağlamda etki-tepki ilişkisi, olayların sıralaması, nesnelere arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılması, nesnelere sınıflandırılması ve akıl yürütme yoluyla yanıt verme gibi konular yer alır. Bilişsel gelişimin hedefleri arasında soyut düşünme, varsayımsal durumların mantıksal düşünme

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

yoluyla çözülmesi, kuralların karmaşık ve kapsayıcı bir yapıda düzenlenmesi yer alır. Piaget'e göre bilişsel gelişim, doğumdan ölüme kadar farklı aşamalardan geçen düzenli niteliksel bir değişimdir (Daşçı ve Yaman, 2004). Bu süreçte çocuklar bilgilerini keşfetme, deneme ve uygulama yoluyla geliştirirler. Bu noktada yetişkinlerin rolü oldukça önemlidir. Erken çocukluk dönemindeki bir çocuğun bilişsel özellikleri, yetişkinlerden farklılık gösterir. Çocuklar, kendine özgü bir dünya görüşü ve düşünme biçimine sahiptirler.

Bilişsel süreçler, çevreden alınan bilgileri içerir. Algılanan sinyaller, zihinsel süreçler aracılığıyla hafızada kaydedilir. Düşünme anında, bu kaydedilen bilgiler hafızadan çağrılır ve kullanılır. Daha iyi düşünmek için bilgiler tasarlanabilir ve genelleştirilebilir. Bu, çeşitli durumları anlama yeteneğimizi artırır. Ayrıca, çocukların aldıkları geri bildirimler sayesinde bilişsel yeteneklerini geliştirdikleri görülür. Farklı bilgi girdileri alındığında denge sağlanır.

Okul öncesi eğitimin niteliği, çocuğun gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Çocuklar, kendilerini değerli hissettikleri, sevildikleri ve güvende oldukları bir ortamda sunulan öğrenme fırsatlarını keşfeder ve bunlardan yararlanırlar. Bu destekleyici ortamın temel unsurunu, öğretmen ve çocuk arasındaki istikrarlı ve güvenli ilişki oluşturur. Her çocuğun farklı gelişimsel ve bireysel özelliklere sahip olduğunu ve farklı yeteneklere sahip olduğunu unutmamak önemlidir. Öğretmenler, çocuklarla istikrarlı ve güvenli bir ilişki kurarak, çocuğun yeteneklerine dikkat ederek ve yeni öğrenme deneyimleri sunarak çocuğun gelişimini desteklerler. Buna ek olarak, öğretmenlerin ders sırasında çocuğun çabalarına odaklanmaları, mevcut becerileri ve yeni yetenekleri desteklemek için öğrenme fırsatları yaratmaları önemlidir. Benzer şekilde, öğretmenlerin öğrenme ortamını gelişimsel olarak kolaylaştırmaları, keşfetmeyi teşvik etmek amacıyla periyodik brifingler sunmaları ve her çocuğun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla bireysel, küçük veya büyük grup öğrenme fırsatları sağlamaları önemlidir. Bilişsel gelişim alanında eğitim, temel olarak ailede başlar, ancak ilk okul öncesi eğitim kurumunda da devam eder (Çağlar, 1991, s. 1).

Okul öncesi eğitim, çocukların bilişsel gelişiminde kritik bir rol oynar. Bu dönemde, çocuklar kendilerini değerli hissettikleri, sevildikleri ve güvende oldukları bir ortamda öğrenme fırsatlarına sahip olmalıdır. Öğretmenler, çocuklarla sağlam ve güvenli ilişkiler kurmalı, her çocuğun farklı yeteneklerine saygı göstermeli ve özgün öğrenme deneyimleri sunmalıdır.

Sonuç olarak, bilişsel gelişim, insanın temel yeteneklerini şekillendiren kritik bir süreçtir. Bu sürecin başlangıcı doğum anından itibaren başlar ve yaşam boyunca devam eder. Bireysel farklılıkları kabul ederek, çocukların bilişsel gelişimini desteklemek, onların gelecekteki başarıları için önemlidir.

Okul Öncesi Eğitim Sunulan ve Bilişsel Gelişime Destek Sağlayan Öğrenme Merkezleri

Okul öncesi eğitim kurumunun, çocukların eğitim ihtiyaçlarına uygun şekilde uyarlanması son derece önemlidir. İyi tasarlanmış öğrenme ortamları, çocukların etkin

bir şekilde öğrenmelerini destekler ve yaratıcı problem çözme becerilerini geliştirir. Dikkatle planlanmış öğrenme ortamları, eğitim programlarının başarısı için kritik bir rol oynar. Eğitim programının amacına uygun olarak planlanması ve uygulanabilmesi için eğitim merkezlerinin ve eğitim ortamının düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitim merkezleri, çeşitli materyallerin bulunduğu, dolaplar, tahtalar, renkli zemin kaplamaları veya zemine yapılandırılmış bantlar gibi malzemelerle ayrılan oyun alanlarıdır. Bu merkezler, günlük eğitim etkinlikleri sırasında ele alınan sonuçlara ve göstergelere göre seçilen materyalleri içerir.

Merkezler, sınıfın özelliklerine bağlı olarak yerleştirilmelidir. Örneğin, daha aktif oyunların oynandığı ortak bir oda, kütüphaneden uzakta olmalıdır. Bu düzenleme, farklı ilgi alanlarına sahip çocuklara rahatlık sağlayacak ve sınıfın temiz kalmasına yardımcı olacaktır. Öğretmen, sınıfın fiziksel yapısını ve çocuk sayısını göz önünde bulundurarak, devam eden çocukların bireysel ihtiyaçlarını ve ilgi alanlarını belirler. Kurulan merkezler, farklı etkileşimlerin kolayca geçişi için esnek sınırlara sahip olmalı ve çocukların farklı ilgi alanlarına uyum sağlamasını desteklemelidir.

Ayrıca, mevcut eğitim merkezleri sürekli olarak güncellenmeli, elde edilen sonuçlara göre yeni materyaller eklenmeli, eski materyaller kaldırılmalı ve bazıları değiştirilmelidir. Bu yaklaşım, çocukların materyallere ilgi duymalarını sağlar. Eğitim merkezlerini düzenlerken çocukların fikirlerini dikkate almak, onların sınıfa uyum sağlamalarına ve ödevlerini tamamlamalarına yardımcı olabilir. Sınıf başına düşen çocuk sayısı ve sınıfın fiziksel durumu, merkezlerin sayısını belirler.

Örneğin, "Blok Merkezi," çocukların farklı boyut, şekil ve renkteki karakterleri tanımalarını, ilişkileri kavramalarını ve yaratıcı şekilde inşa etmelerini sağlayan bir merkezdir. Bu tür bir merkez geniş bir alan gerektirir ve çocukların hareketli ve gürültülü olabileceği göz önünde bulundurularak sessiz bir alandan uzak olmalıdır (Macaroğlu Akgül, 2004).

"Kütüphane Merkezi," çocukların kitaplara ve ilgili etkinliklere olumlu bir tutum geliştirmelerini, dil ve iletişim becerilerini geliştirmelerini amaçlar. Bu merkez, rahat, aydınlık ve sessiz bir konumda bulunmalıdır. Çocuklar burada masa üstünde veya halı üzerinde kitaplara göz atabilirler. Bu alanda keşfedilmeyi hak eden bir potansiyel vardır (Başal, 2003).

"Müzik Merkezi," çocukların müzik bilgisi ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bu merkez, çocuklara müzik pedagojisiyle ilgili bilgi ve becerileri oluşturarak ortak bir müzik kültürünün oluşumuna katkıda bulunur. Bu merkezde ritim duygusu ve işitsel algının geliştirilmesi için gerekli araç ve gereçler bulunmalıdır. Ayrıca öğretmen, çocuklarla birlikte müzik aletleri ve cihazları yaparak farklı sesleri deneyimlemelerini sağlamalıdır (Çağlak, 1999).

Sanat Merkezi: Sanat Merkezi, çocukların farklı materyallerle etkileşimde bulunarak çeşitli deneyimler keşfetmelerine ve önceki deneyim ve bilgilerini kullanarak yeni fikirler ve orijinal ürünler oluşturmalarına olanak tanıyan bir merkezdir. Bu çalışmalar sırasında çocukların estetik algısı ve manipülatif becerileri gelişir. Dönem başında ve küçük yaş gruplarıyla daha basit materyallerle başlamak, çocukların ilerledikçe daha

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

karmaşık materyallere geçmelerine imkan sağlar. Üretilen ürünler, çocukların göz seviyesinde tutulmalı ve onların kolayca görebileceği şekilde sergilenmelidir (Macaroğlu Akgül, 2004).

Bilim Merkezi: Çocuklar doğuştan gelen bir merak duygusu taşırlar ve çevrelerinde olup bitenleri anlamak isterler. Bu öğrenme merkezinin amacı, çocukların meraklarını ve öğrenme isteklerini desteklemek ve çevreleri hakkında yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olmaktır. Bilimsel süreç becerilerini geliştirebilmeleri için bu merkez aydınlık ve rahat bir ortamda düzenlenmeli, nispeten sessiz alanlarla yakın konumda olmalıdır (Başal, 2003).

Tiyatro Merkezi: Oyun, çocuk gelişiminin her alanını destekler. Çocuklar dramatik ve sembolik oyunlar aracılığıyla nesnelere ve insanlarla etkileşime geçer; nesnelere düşünceleri, durumları ve diğer nesnelere temsil etmek için kullanırlar. Sembolik düşünce gelişimine katkı sağlayan Tiyatro Merkezi, çocukların farklı roller üstlenmelerini, yeni keşifler yapmalarını ve günlük olayları ve karakterleri doğaçlama şeklinde kullanmalarını destekleyecek materyallere sahiptir. Bu merkez için geniş bir alan ayrılmalıdır, böylece çocuklar özgürce oynayabilir, etkileşimde bulunabilir ve çeşitli oyun senaryoları oluşturabilirler. Bu alan, sessizlik gerektiren diğer alanlardan uzakta olmalıdır (Çağlak, 1999).

Okul öncesi eğitim kurumlarının düzenlenmesi ve öğrenme ortamlarının tasarlanması, çocukların bilişsel ve duygusal gelişimini etkileyen kritik bir faktördür. Bu öğrenme ortamları, çocukların etkili bir şekilde öğrenmelerini desteklerken yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Eğitim merkezleri, çocukların farklı ilgi alanlarını ve öğrenme tarzlarını dikkate alarak planlanmalıdır. Bu merkezler, çocukların çeşitli materyallerle etkileşimde bulunmalarına olanak tanır ve onların kendi ilgi alanlarına yönlendikleri öğrenme deneyimleri yaşamalarını sağlar. Öğretmenler, çocukların öğrenme ilerlemesini izlerken merkezleri sürekli olarak güncellemeli ve çocukların ilgi duyduğu konulara odaklanmalıdır.

Ayrıca, çocukların fiziksel ihtiyaçları ve sınıfın özellikleri göz önünde bulundurularak merkezlerin konumu ve düzenlenmesi planlanmalıdır. Bu, çocukların rahatça oynayabileceği ve öğrenme deneyimlerini sürdürebileceği bir ortamın oluşturulmasını sağlar.

Sonuç olarak, eğitim merkezlerinin tasarımı ve düzenlenmesi, çocukların öğrenme potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak ve onların bilişsel ve duygusal gelişimini desteklemek için kritik bir rol oynar.

2.Yöntem

Araştırmada "tarama modeli" kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ve günümüzde var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. İncelenen olay, kişi veya nesne, kendi şartlarında var olduğu şekliyle tanımlamaya çalışır. Hiçbir şekilde bunları değiştirmeye veya etkilemeye yönelik herhangi bir girişimde bulunulmamaktadır (Karasar, 2005, s. 77-79).

2014-2015 eğitim-öğretim yılında Denizli'deki merkezi devlet ilköğretim okullarında görev yapan ilkokul öğretmenlerinin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrencilerin bilişsel gelişim başarıları ve oranlarını çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek için Likert ölçeği kullanılmıştır. Veriler genel bir ölçek kullanılarak toplanmıştır.

Araştırma evreni, Denizli merkezdeki resmi ilköğretim okullarında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında görev yapan ilkokul öğretmenlerini içermektedir. Toplamda 110 ilkokul öğretmeni bulunmaktadır. Araştırma örneklemini oluşturan 230 kişi farklı dünya bölgelerinden gelmiştir ve bu kişiler arasında 110 ilkokul birinci sınıf öğrencisi de yer almaktadır. Ayrıca, araştırmada yer alan verileri toplayan kişi, aynı zamanda bir sınıf öğretmenidir.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, İlkokul öğretmenleri tarafından doldurulan Kişisel Bilgi Formu ve Bilişsel İlerleme, Göstergeler ve Açıklamalara İlişkin Gözlem Anketi olmak üzere iki ayrı modülden oluşmaktadır. Kişisel bilgi formu, öğretmenlere 14 sorudan oluşan bir dizi soruyu içermekte olup, öğretmen kişisel bilgi formunda 6 soru ve öğrenci kişisel bilgi formunda 8 soru yer almaktadır. Bilişsel gelişimle ilgili anket ise 22 sorudan oluşmaktadır ve 1, 2, 3 ve 4. maddelerden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu anket, bilişsel gelişimdeki ilerlemeyi belirlemek için kullanılan puanları içerir ve en yüksek puan 88'dir. Puanlar ne kadar yüksek olursa, bilişsel gelişimdeki ilerleme o kadar fazla kabul edilir.

Elde edilen veriler ve karşılık gelen yanıtların analizi, SPSS 20 istatistik programının kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Denizli merkezindeki devlet ilköğretim okullarında görev yapan ilkokul öğretmenlerinin gözlemlerine dayanmaktadır ve bu gözlemler, okul öncesi eğitim almış ve almamış öğrenciler üzerinde yoğunlaşmıştır. Performans düzeylerini ve bilişsel gelişim göstergelerini belirlemek, yorumlamak ve açıklamak için farklı değişkenler kullanılan bir anket kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan "Likert" derecelendirme ölçeği, aşağıdaki puan aralıklarına göre kullanılmıştır:

- 3,26-4,00: Tamamen farklı
- 2,51-3,25: Çeşitli
- 1,75-2,50: Biraz farklı
- 1,00-1,74: Fark yok

Bu derecelendirme ölçeği, öğretmenlerin yanıtlarını belirli kategorilere yerleştirmeye ve verileri daha anlamlı bir şekilde yorumlamaya yardımcı olur. Bu yöntem, araştırmanın amacına yönelik verilerin analiz edilmesine katkı sağlamıştır.

3.Bulgular

Tablo 1 incelendikten sonra, araştırmaya katılan öğretmenlerin % 69,1'inin kadın, bu kadın öğretmenlerin % 30,9'unun ise erkek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarla birlikte araştırmaya katılan öğretmenler arasında kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere kıyasla yarıdan az bir oranı oluşturduğu anlaşılmaktadır.

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ
ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ
KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)**

Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Bayan	76	69,1
	Erkek	34	30,9

Tablo 2 incelendikten sonra, araştırmaya katılan öğretmenler arasında en fazla katılımcının (% 28,2) 31 kişi ile 40 yaşında olduğu görülmektedir. Bunu takip eden yaş grubu, 26 katılımcının (% 23,6) 50 yaşında olduğu gözlenmiştir. En az katılımcının ise 48 yaşında olduğu ve bu yaşta sadece 1 katılımcının (% 0,9) bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların yaş ortalamasının 46,42, standart sapmasının ise 6,845 olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş dağılımı ve yaş ortalaması hakkında bilgi edinilebilmektedir.

Öğretmenlerin Yaş Durumu Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%	X	ss
Yaş	33 Yaş	4	3,6	46,42	6,845
	39 Yaş	10	9,1		
	40 Yaş	31	28,2		
	45 Yaş	2	1,8		
	46 Yaş	6	5,5		
	47 Yaş	4	3,6		
	48 Yaş	1	0,9		
	49 Yaş	2	1,8		
	50 Yaş	26	23,6		
	56 Yaş	24	21,8		

Tablo 3 incelendikten sonra, araştırmada yer alan öğrencilerin %60,9'u yani toplamda 67 öğrenci "okul öncesi eğitim almış" olarak değerlendirilirken, %39,1'i yani 43 öğrenci ise "okul öncesi eğitim almamış" olarak algılanmaktadır. Bu sonuçlar, ankete katılan öğrencilerin çoğunluğunun okul öncesi eğitimi almış olan öğrencilerden oluştuğunu göstermektedir. Bu bağlamda, okul öncesi eğitime olan ilginin yüksek olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin Okulöncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%
Öğrencilerin Eğitim Alma Durumu	Okulöncesi Aldı	67	60,9
	Almadı	43	39,1

Denizli Merkez'deki ilkokul öğretmenlerinden alınan geri bildirimlere göre, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrenciler arasında bilişsel gelişim düzeyi, kazanımlar ve göstergeler ile ilgili algıları 22 madde üzerinden ölçülmüştür. Tablo 4 incelendiğinde,

ilkokul birinci sınıf öğretmenlerinin görüşleriyle tutarlı olarak, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrenciler arasında en yüksek anlaşmanın kazanım ve bilişsel gelişim göstergeleriyle ilgili "Kâr 21. Atatürk'ü Tanır" ifadesinde olduğu ($X=3.30$) görülmektedir. Bu durum, büyük önder Atatürk'ün genç beyinlerinin yetiştirilmesinde okul öncesi eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Ayrıca, sonuçlar incelendiğinde, 13. maddenin "Günlük yaşamda kullanılan sembolleri tanır" ifadesiyle ($X=3.28$) ve "Nesneleri sayın" ifadesiyle ($X=3.27$) ilişkilendirilen 4. derecede anlaşmanın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ortalamanın "Çok farklı" düzeyde olduğu görülmektedir.

Öğretmen değerlendirmelerine göre, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrenciler arasında en düşük anlaşmanın bilişsel gelişime yönelik kazanımlar ve göstergelerle ilgili olduğu ($X=2.72$) belirtilmiştir. Özellikle "Nesneler tablosu oluşturun" ifadesiyle ilgili görüşlerde "farklı" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde, "Gelirim 14. Nesnelere desenler yapın" ifadesi ($X=2.99$) ile "Diğer" ifadesine ($X=2.98$) sahip olan "Neden-sonuç ilişkisi kuruyor. Öneriye ilişkin görüş bildirdiklerini" ifadesi arasında farklı düzeyde görüşler olduğu gözlenmektedir. Bu sonuçlar, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrenciler arasında farklı düzeyde aktivite ve bilişsel gelişime yönelik göstergelerin varlığını yansıtmaktadır.

Okulöncesi Eğitim Almış / Almamış Öğrencilerin Bilişsel Gelişim ile İlgili Kazanım ve Göstergelerin Kazanılma Düzeylerinin Analizi

Önermeler	n	$\bar{X}$	SS	Katılım Düzeyi
Kazanım 21. Atatürk'ü tanır.	110	3,3	0,79	Çok Farklı
Kazanım 13. Günlük yaşamda kullanılan sembolleri tanır.	110	3,28	0,89	Çok Farklı
Kazanım 4. Nesnelere sayar.	110	3,27	0,9	Çok Farklı
Kazanım 22. Atatürk'ün Türk toplumu için önemini açıklar.	110	3,26	0,83	Çok Farklı
Kazanım 16. Nesnelere kullanarak basit toplama ve çıkarma işlemlerini yapar.	110	3,23	0,98	Farklı
Kazanım 5. Nesne ya da varlıkları gözlemler.	110	3,22	0,86	Farklı
Kazanım 10. Mekânda konumla ilgili yönergeleri uygular.	110	3,04	0,88	Farklı
Kazanım 15. Parça-bütün ilişkisini kavrar.	110	3,04	0,94	Farklı
Kazanım 2. Nesne/durum/olayla ilgili tahminde bulunur.	110	3,02	1	Farklı
Kazanım 3. Algıladıklarını hatırlar.	110	3,01	0,96	Farklı
Kazanım 14. Nesnelere örüntü oluşturur.	110	2,99	1	Farklı
Kazanım 17. Neden-sonuç ilişkisi kurar.	110	2,98	1,06	Farklı
Kazanım 1. Nesne/durum/olaya dikkatini verir.	110	2,96	1,01	Farklı
Kazanım 19. Problem durumlarına çözüm üretir.	110	2,93	1,01	Farklı

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

Kazanım 11. Nesnelere ölçer.	110	2,85	0,98	Farklı
Kazanım 18. Zamanla ilgili kavramları açıklar.	110	2,78	0,96	Farklı
Kazanım 10. Mekânda konumla ilgili yönergeleri uygular.	110	3,04	0,88	Farklı
Kazanım 15. Parça-bütün ilişkisini kavrar.	110	3,04	0,94	Farklı
Kazanım 2. Nesne/durum/olayla ilgili tahminde bulunur.	110	3,02	1	Farklı
Kazanım 3. Algıladıklarını hatırlar.	110	3,01	0,96	Farklı
Kazanım 14. Nesnelere örüntü oluşturur.	110	2,99	1	Farklı
Kazanım 17. Neden-sonuç ilişkisi kurar.	110	2,98	1,06	Farklı
Toplam	110	3,07	0,81	Farklı

Mann-Whitney-U analizi sonucunda Tablo 5 incelendiğinde, Denizli'deki devlet okullarında görev yapan ilköğretim öğretmenlerinin görüşleri, eğitim aldıkları çocukların bilişsel gelişim kazanım dereceleri ve bilişsel gelişim göstergeleri arasındaki farklılıkları göstermektedir. Bu farklılıklar, okul öncesi eğitim almış ve almamış öğrenciler arasında incelenmiştir.

İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir ($U=736,50$; $p<0,05$). Bu sonuçlar, Denizli ilindeki devlet okullarında bulunan birinci sınıf öğrencileri arasında, okul öncesi eğitim almış ve almamış öğrencilerin eğitim kazanımları ve bilişsel gelişim göstergelerinin farklılık gösterdiğini göstermektedir.

Sıralama ortalamalarına göre değerlendirildiğinde, okul öncesi eğitim almış öğrencilerin başarı düzeylerinin ve bilişsel gelişim göstergelerinin, okul öncesi eğitim almamış öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, Denizli ilindeki devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin bakış açısından, okul öncesi eğitim alan öğrencilerin bilişsel gelişim kazanım derecelerinin ve göstergelerinin okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Okulöncesi Eğitim Almış / Almamış Öğrencilerin Bilişsel Gelişim ile İlgili Kazanım ve Göstergelerin Kazanılma Düzeylerinin Farklılık Gösterip Göstermediğinin Analizi

Değişken	Kategori	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Okulöncesi Eğitim Durumu	Aldı	67	4422,50	66,01	736,50	-4,313	0,00
	Almadı	43	1682,50	39,13			
Toplam		110					

* $p<0,05$

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kız	61	55,5
	Erkek	49	44,5

Araştırmaya katılan öğrencilerin %55,5'i (%44,5) kadın ve %44,5'i erkek olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır ve erkeklerin sayısı kadınlardan daha azdır.

Öğrencilerin Anne Baba Özel Durumu Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%
Anne Baba	Ayrı	5	4,5
Özel Durumu	Birlikte	105	95,5

Tablo incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin anne baba özel durum dağılımına bakıldığında % 4,5'inin ayrı; % 95,5'inin birlikte olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcı öğrencilerin ailelerinin büyük bir kısmının beraber-birlikte olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Genel Hipotez: Okul öncesi eğitim almış öğrenciler, okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre ilköğretim birinci sınıfta bilişsel gelişim kazanımlarını daha etkili bir şekilde elde ederler.

Alt Hipotez 1: Okul öncesi eğitim almış öğrenciler, okuma becerileri konusunda okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre daha yüksek performans sergilerler.

Alt Hipotez 2: Okul öncesi eğitim almış öğrenciler, matematik becerileri konusunda okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre daha başarılıdır.

Alt Hipotez 3: Okul öncesi eğitim almış öğrenciler, problem çözme yetenekleri açısından okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre daha gelişmiştir.

Alt Hipotez 4: Okul öncesi eğitim almış öğrenciler, sosyal beceriler konusunda okul öncesi eğitim almamış öğrencilere göre daha olumlu bir gelişim gösterirler. Okul Öncesi Eğitim ve Genel Bilişsel Gelişim:

İlköğretim 1. sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre, okul öncesi eğitim alan öğrenciler ile okul öncesi eğitim almayan öğrenciler, başarı düzeyi ve bilişsel gelişime ilişkin göstergeler açısından en az benzer olan gruptur ($X = 2,72$). Bu sonuç, 20. maddenin "Nesneleri sayın" ifadesi ile en tutarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Atatürk'ü tanıma ve teşekkür ifadelerinin "çok farklı" olarak değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, okul öncesi eğitimin önemini vurgulayarak, genç beyinlerin Atatürk'ün idealleriyle yetiştirilmesine katkı sağladığını göstermektedir.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIŞ ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

Mann-Whitney-U analizi sonuçlarına göre, Denizli'deki devlet okullarında görev yapan ilkökul öğretmenlerine göre okul öncesi eğitim almış ve almamış öğrenciler arasında bilişsel gelişim düzeyi ile sonuç ve göstergeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($U=1075,50$; $p<0,05$). Bu sonuç, okul öncesi eğitim alan ve almayan öğrenciler arasındaki bilişsel gelişimde önemli bir farklılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde kız öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyi ve bilişsel gelişime ilişkin göstergelerde daha yüksek sıralama ortalamalarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu da kız öğrencilerin bilişsel gelişim açısından erkek öğrencilere göre daha avantajlı olduğunu göstermektedir.

Mann-Whitney-U analizi sonuçlarına göre, Denizli'deki devlet okullarında görev yapan ilkökul öğretmenlerinin görüşleri ile çocuk öğrencilerinin bilgi edinme düzeyleri ve bilişsel gelişimlerine ilişkin göstergeler arasında daha önceden belirlenmiş bir istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U=216,50$; $p>0,05$). Bu sonuçlar, ilkökul öğretmenlerinin çocuk öğrencilerinin bilişsel gelişimine ilişkin görüşlerinin, öğrencilerin okul öncesi eğitim durumu veya aile yaşamlarının birleşik veya ayrı olma durumuyla ilişkili olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, Denizli'deki öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyleri ile ailelerinin birleşik veya ayrı yaşama durumlarının, öğrencilerin performans düzeyleri ve bilişsel gelişim göstergeleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna varılabilir. Araştırmanın bulguları, bu faktörlerin öğrencilerin bilişsel gelişimine yönelik değerlendirmelerinde dikkate alınmasının gerekli olmadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, okul öncesi eğitim almış öğrencilerin genel bilişsel gelişim alanında avantajlı olduklarını göstermektedir, bu sonuç, okul öncesi eğitimin genel bilişsel yetenekler üzerindeki olumlu etkisini desteklemektedir.

Okuma becerileri, matematik yetenekleri, problem çözme becerileri ve sosyal beceriler gibi özel bilişsel alanlara odaklanılarak yapılan analizler, okul öncesi eğitimin bu alanlardaki etkilerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, hangi konularda okul öncesi eğitim almış öğrencilerin avantajlı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Denizli'deki devlet okullarında çalışan ilkökul öğretmenleri tarafından verilen bilgilere göre, okul öncesi eğitim almış öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyi ile sonuç ve göstergeler arasında ve aynı zamanda cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmaktadır. Bu bulgular, okul öncesi eğitimin ve cinsiyetin öğrencilerin bilişsel gelişimi üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- 4. Milli Eğitim Şurası (1993), Raporlar, Görüşmeler, Kararlar, 27-29 Eylül,** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- AKMAN, B. (2003). 6 yaş çocuklarının bilim süreçlerini kullanma yetenekleri, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 24, 11-14
- AKSU KOÇ, A., BEKMAN, S. Ve TAYLAN, E. E. (2004). **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Erken Müdahale Modeli: Yaz Anaokulu Pilot Uygulaması.** Boğaziçi Üniversitesi Ve Anne-Çocuk Eğitim Vakfı. 19.06.2023 Tarihinde [Http://Www.Acev.Org/Arastirma](http://www.acev.org/arastirma) Adresinden Alınmıştır.
- AKTAŞ A., Y., GÜNAY BİLALOĞLU, R. ve ASLAN D. (2007). **Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi,** Ankara: Kök Yayıncılık.
- AKTAŞ, A. Y. (2002). **Okulöncesi Dönemde Fen Eğitiminin Amaçları,** Ankara: Kök Yayıncılık
- AYVACI, H. Ş., DEVECİOĞLU, Y. ve YİĞİT, N. (2002). **Okulöncesi Öğretmenlerin Fen ve Doğa Etkinliklerindeki Yeterliliklerinin Belirlenmesi,** V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitim Kongresi, Ankara
- BAŞAL, H. A. (2003). **Okulöncesi Eğitiminde Uygulamalı Çevre Eğitimi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar.** (Yayıma Hazırlayan; Müzeyyen Sevinç) 366-375. İstanbul; Morpa Kültür Yayınları.
- ÇAĞLAK, S. (1999). **Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Çocukların Beden Eğitimi Etkinlikleri Yoluyla Kavram (Enerji) Öğretimi.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okulöncesi Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- ÇAĞLAR, A. (1991). Okulöncesi Dönemde Fen Eğitimi Kaynağı Olarak Evler ve Okulöncesi Eğitim Kurumları. **7. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri,** Eskişehir, Seminer Kitabı, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- ÇİMEN, S. (1999). **Okulöncesi Eğitimde Analoji,** Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. (2002). **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi** 6,1-6.
- DEMİRİZ, S. (2001). Okulöncesi Eğitim Kurumlarındaki Fen Ve Doğa Etkinlikleri İle İlgili Uygulamaların Belirlenmesi, **IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi 2000,** Bildiriler, Ankara.
- DEMİRİZ, S. ve ULUTAŞ, İ. (2000). **Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Fen ve Doğa Etkinlikleri ile İlgili Uygulamaların Belirlenmesi,** IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi, Ankara.
- FERAH, A. (2001). **Her Yönüyle Türkçe İlk Okuma-Yazma.** İstanbul: MEB Yayınevi.
- GÜLER, D., Bıkmaz, F. H.,(2002). **Ana Sınıflarda Fen Etkinliklerinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğretmen Görüşleri,** Eğitim Bilimleri ve Uygulama.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALMAMIS ÖĞRENCİLERİN İLKOKUL BİRİNCİ SINIFTA BİLİŞSEL GELİŞİM KAZANIMLARININ KAZANILMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (DENİZLİ İLİ MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

- GÜRDAL, A., Çağlar, A., Şahin, F., Ökçün, F. ve Macaroğlu, E. (1993). Okul Öncesi Dönemle İlgili Fen Faaliyetlerine Örnekler. **9. Ya-Pa Okul öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Ankara, Seminer Kitabı**, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- İFLAZOĞLU, A. (2000). Temel Eğitim Beşinci Sınıf Fen Bilgisi Dersinde Kubaşık Öğrenme Etkinliklerinin Kullanımı Ve Uygulama Sonuçları. **IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi Bildirileri** (s 162-168). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- KARASAR, N. (2006), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Yayınları.
- MACAROĞLU Akgül, E. (2004), **Fen ve Doğa Etkinlikleri**, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- MEIER, D. R. (2000). **Scribble Scrabble Learning To Read And Write: Success With Diverse Teachers, Children And Families**. Williston: Teachers College Press.
- OĞUZKAN, Ş., Demiral, Ö. Ve Tür G. (1999), **Okulöncesinde Yaratıcı Çocuk Etkinlikleri**, İstanbul: Ya- Pa Yayınları.
- OKTAY, A. (1983) **Okul Olgunluğu**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3089.
- OKTAY, A. (2002). **Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem** (3. Basım).İstanbul: Epsilon Yayıncılık..
- ÖMEROĞLU, D., H. ve E. (2001). **Okul öncesi Dönemde Fen Doğa Matematik Çalışmaları**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, F. (1996) **Okulöncesi Dönem (5-6 Yaş Grubu) Müzik Eğitiminde Dramanın Kullanımının Etkililiği**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- POYRAZ, H., Dere, H. (2001). **Okulöncesi Eğitiminin İlke ve Yöntemleri**, Ankara; Anı Yayıncılık.
- SENEMOĞLU, N. (1997), **Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya**, Ankara: Spot Yayıncılık.
- STRICKLAND, D. S. Ve Morrow, L. M. (2000). **Beginning Reading And Writing**. Copublished With Teachers College Press.
- ŞAHİN, F. (1996), Okulöncesi Öğretmenlerinin Fen Kavramlarının Öğretiminde Kullandıkları Metotların Tespiti, **II. Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirileri**, Ağustos, İstanbul.
- ŞAHİN, F. (1998), **Okulöncesinde Fen Bilgisi Öğretimi**, İstanbul: Beta Bas. Yay. Dağı. A.Ş.
- ŞAHİN, F. (2000), **Okulöncesinde Fen Bilgisi Öğretimi ve Aktivite Örnekleri**, İstanbul:Ya-Pa Yayınları.
- TELLİ, A., ve diğer. (2004), İlköğretim 7. Sınıflarda Basit Makineler Konusunun Öğretiminde Laboratuar Yönteminin Öğrenci Başarısına Etkisinin Araştırılması, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 24(93).

- TUĞRUL, B. (1993). Okulöncesi Dönemde Etkin Öğretmen Modeli, **9. Ya- Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri**, Ankara, **Seminer Kitabı**. İstanbul; Ya-Pa Yayınları.
- ULCAY, S. (1989). Okul öncesi Eğitimde Fen Bilgisi Programları, **6. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri İstanbul, Seminer Kitabı**, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- ÜSTÜNOĞLU, Ü. (1990). Okulöncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Öğretim Yöntemiyle Yetiştirilmesine Yönelik Program Modeli, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, 3(1).
- VADASY, P. F., NOTARÍ, SYVERSON, A., ROLANDA, E., O'CONNOR, W. Et Al. (1998). **Ladders To Literacy: A Preschool Activity Book**. Paul H Brookes Pub Co.
- YANGIN, B. (2007). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Altı Yaş Çocuklarının Yazmayı Öğrenmeye Hazır Bulunuşluk Durumları. **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 32(32), 294-305.
- YAŞAR, Ş. (1993). Okul Öncesi Eğitim Öğrencilerinde Fene Yönelik Duyuşsal Özellikler, **9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğit. ve Yayg. Semineri**, Ankara.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 62-66.

Serdar GÜRÇAY*

KİTAP TANITIM/ İNCELEME:

**Birol Bulut, Hikâyenin Mizahisi Mizahın Toplumsallığı: Akbaba Mizah
Hikâyeleri Antolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme, Akademik
Kitaplar, İstanbul, 2023, ISBN: 978-605-72056-8-1.**

İncelenen kitap çalışması, Kırklareli Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Birol Bulut'un eseridir. Bulut'un bu çalışması, mizah ve gülme üzerine doyurucu ve donatıcı teorik bilgiler içermektedir. Eserde, Platon'dan Freud'a mizaha yönelik bakış açısındaki değişim ve dönüşümlerden hareketle mizah teorileri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu sorun temelinde yazar, Sezgicilik ekolünün batı felsefesindeki temsilcisi olan Fransız filozof Henri Bergson (1859-1941)'un gülme kuramını yöntem olarak dört ciltten oluşan Akbaba Mizah Hikayeleri Antolojisi'ni incelemiş ve antolojide yer alan öyküleri Bergson'un kuramına göre tasnif etmiş ve öykülerdeki mizahi unsurları değerlendirmiştir. Bu bağlamda yazar, mizaha farklı bir yöntemle yaklaşma denemesi

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e posta: serdargurcay.ytu@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1412-7910.

*Bu çalışma Turnitin programı ile taranmıştır.

*Tanıtım/ İnceleme yazısı.

*Makale geliş: 30.12.2023- Makale kabul: 31.01.2024.

* Makale Atfı Bilgisi: Gürçay, S. (2024). Birol Bulut, Hikâyenin Mizahisi Mizahın Toplumsallığı: Akbaba Mizah Hikâyeleri Antolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme, Akademik Kitaplar: İstanbul, ss. 208, ISBN: 978-605-72056-8-1. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 6 (10), 62-66.

gerçekleştirerek temayı bir nevi sistematize etme yoluna gitmiş ve antolojideki hikâyeler üzerine kuramsal bir çözümleme yaparak literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.

Eser; “Ön Söz”, “Giriş” kısımlarının ardından sırasıyla “Mizahın Doğası ve Temel Yaklaşımlar” ile “Hikâyelerin Mizahi Kaynağı” şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmada “Sonuç” kısmının ardından “Kaynakça” ve “Özel İsimler ve Eserler İndeksi” yer almaktadır.

Kitap, Birol Bulut’un ön sözüyle başlar. “Ön Söz” (s. 7-10) kısmında yazar, bu eserin amacının, mizahın toplumsal alanda ortaya çıktığını belirten Henri Bergson’un yöntemini esas alarak Akbaba Mizah Hikâyeleri Antolojisi’ndeki hikâyeleri çözümlemek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çalışmanın önemi ve literatüre olan katkısına yer vererek incelemenin sınırları ve bu sınırların belirlenmesindeki öncüllere yer vermiştir.

Akabinde gelen “Giriş” (s. 11-19) bölümünde yazar, mizaha ve ona ilişkin bakış açılarına etki eden faktörleri, zaman unsuruyla birlikte ele almış, edebiyat araştırmacılarının bu türe ilgi gösterip araştırdıkları dönem hakkında da çeşitli saptamalarda bulunmuştur. İnsanın öteki ile olan iletişimini sosyal bir varlık olması bağlamından hareketle ele alan yazar, ilk çağlardan beri uzunca bir süre dinî ve ahlakî açıdan olumsuz bakış açısıyla yaklaşılan mizahın aydınlanmayla birlikte nasıl değişime ve dönüşüme uğradığını kuram çerçevesinde göstermiştir. Halk, mizah diliyle kendi duygu ve düşüncelerini aksettirir. Hangi temele dayandırılırsa dayandırılıns mizah ve gülmek birçok işleve hizmet eder. Bunlar arasında toplumsal birliği sağlama, eğiticilik (yanlış yapana gülmek ve yanlışın tekrarının engellenmesi) ve yıkıcılık (kötü olana saldırı ve onun yıkımı) sayılır (Bergson, 2014: 88, 89). Tüm bu dinamikler ışığında mizahın değerlendirilmesi bahsinde dönemine ait sosyal yapı ve statüler, insan ilişkileri, toplumsal dinamikler ortaya çıkarılmış, mizah içeren ve gülmeye yol açan koşulları ve gülmenin toplumsal işlevleri üzerinde durulmuştur.

Yazar, İslam öncesi Türk kültürüyle İslamiyet sonrası kültürün oluşturduğu sentezin idrakinden hareketle mizah ve hiciv arasındaki nüansa değinmiştir. Ardından cesaret, diğerkâmlık, fiziksel güç, zekâ, merhamet vb. özellikleriyle tip hâlini alan Anadolu’nun kültürel hafızasında konumlanmış kahramanlara (Nasreddin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş vb.) yer vermiş, köy seyirlik oyunlarını mizahî yönden ele almış ve kolektif hafızadaki yer ve işlevleri hakkında tespitlerde bulunmuştur. Ardından XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yaşanan paradigma değişimiyle birlikte başta Teodor Kasap’ın Diyojen dergisi (1870) olmak suretiyle bu alanda çıkan pek çok dergiden bahsedilmiştir. Daha sonra kitabın asıl konusu olan Akbaba hakkında bilgi verilerek bu derginin hem dergicilik hem de mizah yayınları bağlamında getirdiği yenilikçi sisteme ve mizahi anlayışa yer vermiştir. Bu noktada yazarın “kalıcı olmayan dergi mizahını gittikçe sönen bir balona benzeterek zamanla mizahı sadece ilmin materyali hâline getirdiği”ne ilişkin tespiti dikkate değerdir.

Çalışmanın “Mizahın Doğası ve Temel Yaklaşımlar” başlıklı birinci bölümünde (s. 21-52), mizah ve gülmecenin tanımı, işlevi ve mizah teorisi temsilcileri hakkında panoramik bilgi verilmektedir. Bu bölümde Platon, Aristoteles, Hobbes’un ardından Aydınlanma Çağı filozoflarından Kant başta olmak üzere XIX. yüzyılda Schopenhauer, Spencer ve Bain’in gülme üzerine çalışmalarına değinilmiştir. Akabinde “Mizah ve Gülme ile İlgili Kavramlar”, başlığı altında mizah ve gülme ile yakın anlamları olan “komik”, “eğlendiricilik”, “espri”, “nükte” gibi lafızlar ele alınmış, aralarındaki benzerlik ve farklılık ilişkisi değerlendirilmiştir. Daha sonra “Mizah Kuramlarına Bakış” adını taşıyan kısımda; Platon ve Aristoteles’ten itibaren filozofların bu alana bakışları doğrultusunda öne çıkan fikirler kronolojik boyutta ortaya konulmuştur. Öncelikle “Neden güleriz?” sorusuna yanıt vermeye çalışan Üstünlük , Uyumsuzluk , Rahatlama Kuramları aracılığıyla mizah unsuru irdelenmiş ve çalışmanın yöntemi olan Henri Bergson kuramının neden tercih edildiğine yönelik açıklamada bulunulmuş, yazara göre kuramın öne çıkan özellikleri vurgulanmıştır. Zira ardından gelen “Bergson’un Gülme Kuramı” başlıklı kısımda, Bergson’un eserinden hareketle yapılan atıflarla kuram, panoramik olarak ve çeşitli örnekler üzerinden (dil, üslup, çirkin görünüm vb.) açıklanmıştır. Özellikle mizahi kahramanın iki ucu da barındırması gerektiği konusu üzerinde durulmakta ve Arthur Koestler’in, Bergson’un kuramına eleştirisi doğrultusunda kuramı daha net teşekkül ettirmektedir.

Çalışmanın “Hikâyelerin Mizah Kaynağı” başlıklı ikinci bölümünde (s. 53-196) yer alan “Durum Güldürüsü” isimli alt başlıkta durumlardaki ve eylemlerdeki gülüncün oluşma biçimleri Akbaba Mizah Antolojisi’nde yer alan hikâyeler üzerinden çözümlenmiştir. Bergson, gülmenin kaynağını çözümlerken özellikle çocukluk anılarında, dizgilerin iç içe geçmesinde, tersine çevrilmesinde ve tekrarında bulur. Buna göre, “Durum Güldürüsü”nü alt başlıklara ayırarak ‘İç İçe Geçme’, ‘Tersine Çevirme’, ‘Tekrar’, ‘Kartopu’, ‘İpli Kukla’, ‘Kutudaki Palyaço’ olarak altı eksenle mizahî yöntem ve tekniklerini değerlendirir. Misâlen, Eski Bir Muhakeme isimli hikâyede yerel ağzı anlamayan hâkimin yanlış anlama neticesinde hüküm verememesi ve istifa etmesi gülüncü oluşturur. Bu durum güldürüsü içerisinde “iç içe geçme” kuralına tekabül etmektedir. Yine kadın-erkek ilişkileri ve karaborsacılığın hicvedildiği, Orhan Seyfi Orhon’un 2050 Senesinde Aşk hikâyesinde, zamanın hızlı geçişine ilişkin metaforlar, arabaların yerini uçakların alması ve gelecekte her şeyin hızlı bir şekilde neticelenmesi sanki dünyanın tersine çevrildiği hissini uyandırır. Bu da ‘tersine çevirme’ kuralı doğrultusunda gülünç oluşturur. Bergson, “Durum Güldürüsü” olarak geçen bu kısım için tutarlı bir şekilde toplumsallık ve mekanik katılık üzerinden bir tanım yaparak karakterlerin zamanla insan doğası arasındaki uyumsuzluğun kurgulandığı hikâyelerde alt üst olan zaman algısı, ilişki biçimleri ve hayat standartları vb. yönlerle mizahı oluşturduğunu vurgulamıştır (2014: 55).

Bu bölümün ikinci alt başlığıysa; “Söz Güldürüsü”dür. Burada anlatıcının jest, mimik gibi sözsüz iletişim öğelerinin yanı sıra esasında mizahın dil vasıtasıyla ortaya çıkması yönüyle değerlendirilmiştir. Dilin; ‘Aktarma’ (argo ve küfrün de serbestliği ilkesi, ağız özelliklerinin kullanımı, sokak jargonu vb.), ‘İç İçe Geçme’, ‘Saçma-Tariz-

Abartı' olmak üzere üç eksenle ele alınan mizah yöntem ve teknikleri örnek pasajlardan hareketle yorumlanmıştır. Antolojiden alınan Adnan Veli Kanık'ın Karpuzcu Bilal'in Aşk Mektubu hikâyesinde güldürü unsuru, üslup aktarımı sayesinde sağlanmıştır. Şöyle ki karpuz satarak geçimini sağlayan ve herhangi bir eğitimi olmayan Bilal'in yazacağı aşk mektubunun da gündelik dilde yazılması beklenirken Bilal'in duygusal tasvirlerle yönelmesi ve oldukça romantik kelimeler sarf etmesi gülüncü ortaya çıkarmaktadır (s. 134). Dilin bu tarz esnek kullanım biçimleri eserlerde farklı insani ve toplumsal özellikleri açığa çıkarmayı sağlamaktadır.

Bu bölümde yer alan üçüncü alt başlık olan "Karakter Güldürüsü" ise; karakterler üzerinden gülmenin kaynağının nasıl meydana geldiğinin bahse konu antolojideki örnek metinler üzerinden analizine dayanmaktadır. Tip ve karakterlerin 'Dalgınlar', 'Menfaatçiler-Dalkavuklar', 'Âşıklar-Çapkınlar', 'Alafranga Tipler-Zenginler' ve değerlendirmeye alınan 'Diğer Tipler' olmak suretiyle metinlerin mizah yönü tip ve karakterler perspektifinde irdelenmiştir. Şahısların gülünç nitelikleri cins isimlerle tarif edilir ve her biri birer tip hüviyetindedir: cimri, dalgın, asosyal, vurdumduymaz vb. Burada önemli olan kahramanların genel bir tip çerçevesine girmeleridir (Bergson, 2014; Bulut, 2023: 149). Örnek vermek gerekirse Peyami Safa'nın Maaş Cüzdanı hikâyesinde dalgın bir tip olarak gösterilen Hayati Bey'in dalgınlığı nedeniyle hem külhanbeylilerden dayak yemesi hem de karısından azar işitmesi ve üstüne üstlük karısı tarafından cezalandırılması gülünç etkiyi meydana çıkarır (s. 157). Benzer şekilde 'Âşıklar-Çapkınlar' başlığı altında değerlendirilebilecek bir hikâye olarak ise Zahir Güvemli'nin Bir Günlük Beylik hikâyesi göze çarpmaktadır. Bu anlatıda da eski sevgilisinin arzularını yerine getirmeye çalışan bir dergi çalışanının eski sevgilisine yaranmak için verdiği kural dışı vaatler gülünç özellikler taşımaktadır (s. 173, 174). Hikâyelerdeki karakter / tiplerin unvanlarıyla, davranışlarıyla toplumdan ayrışmaları ve tasvirleri ironik bir biçimde yansıtılmak suretiyle ortaya çıkarılan mizahi söylem bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Aynı bölümün dördüncü ve son alt başlığıysa "Rüyalar ve Yanılsamalar" başlığı olup Bergson'un kuramına göre mizahî anlamın bir düşünce oyunu ve zihnin yanılsaması neticesinde gerçekle hayal gücü arasındaki ilişki doğrultusunda açığa çıktığı noktasından hareket edilir. Eserde yanılsamanın en bariz örneği olarak hayal gücünün gerçekliği şekillendirdiği düşüncesinden hareketle okuduğu romanların etkisinde kalarak muhtelif maceralara girişen Don Kişot örnek olarak verilmiştir. Bu kısımda örnek verilen Akbaba Mizah Antolojisi'ndeki altı hikâyede rüya içerisindeki gerçeklikten kopuş ve bilinçaltının tesiriyle tezahür eden sembolik/mitolojik algı neticesinde ortaya çıkan mizahî düşünüş sistemi çeşitli yönleriyle yorumlanmış ve ortaya çıkan gülünç unsur olarak "saçma" öne çıkan kavramdır. Reşat Nuri Güntekin'in Rüya-yı Sadık isimli hikâyesinde rüya ile gerçeği iç içe geçirir. Rüyasında eşi ve çocuklarının bulunduğu evin sarıldığını ve onları öldürmeye gelen kişilerin olduğunu görür. Önce bunun yanılsama olduğunu düşünen kahraman kendini teskin etse de daha sonra gerçekçi bir olay olduğuna kanaat getirir. Bu noktada trajik olayın rüya

olduğunun ortaya çıkması hikâyedeki mizahın kaynağıdır (s. 192, 193). Dolayısıyla gerçek ve hayal iç içe geçmiştir.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde (s. 197-200) elde edilen bulgular neticesinde varılan sonuçlar ortaya konulmuş, Henri Bergson’un mizah kuramı hakkında genel değerlendirmelere gidilmiştir. Bu kuram bağlamında ele alınan Akbaba’nın neşrettiği Mizah Hikâyeleri Antolojisi’ndeki anı, fıkra ve kısa öykülerin ele alındığı, odağında gülme unsuru olan anlatımlar muhtelif yöntem ve tekniklerle değerlendirilerek mukayese vermiştir. Çalışmada bahsi geçen antolojinin taranması sonucunda, çalışmanın temel hareket noktaları olan kategorilerden “durum güldürüsü”, “söz güldürüsü”, “karakter güldürüsü” ve “rüyalar ve yanılsamalar” başlıkları sosyal yapı ve statüler, dilbilimsel ve sözsözsel yapı ve sapmalarla karakterlerin tutum ve davranışları ben-öteki ana zıtlığı bağlamında ortaya konulmuştur. Bu zıtlık, kaos-kozmos ikilemini de çağrıştırmaktadır. Antolojideki hikâyelerin ele alındığı başlıklara göre sınıflandırıldığı takdirde 54 adet “Durum Güldürüsü”, 35 adet “Karakter Güldürüsü”, 23 adet “Söz Güldürüsü” ve 6 adet “Rüyalar ve Yanılsamalar” incelenmiştir. Hikâyelerin yazarları incelendiğinde Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Rauf, Reşat Nuri Güntekin, Osman Cemal Kaygılı, Peyami Safa, Orhan Seyfi Orhon, İbrahim Alaeddin Gövsa, Hüseyin Suat Yalçın gibi çoğunlukla yaşadıkları döneme damgalarını vurmuş, çok yönlü kalemlerin hikâyelerine yer verildiği göze çarpmaktadır.

Mizah teorileri, ilintili kavramlar ve en önemlisi mizah geleneği üzerine araştırma yapacaklara referans olma yönüyle yararlı bir çalışma sergilenmiştir. Bergson için, gülmenin, komik-olanın sadece insana özgü olduğunu, duygusuzluk, beraberlik ve dayanışmanın ise onun koşulları olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar eserde izlenen yöntem olan, Henri Bergson’un Gülme Kuramı’nın, gülmeye sadece toplum perspektifinden bakması, gülmenin başka yönlerinden ve olumsuz işlevlerinden söz etmemesi yönleriyle gülmeye dair kuşatıcı bir bilgi vermemesi dolayısıyla eleştirilere maruz kalmışsa da eserin hareket noktası olan Akbaba Mizah Antolojisi’nin incelenmesinde izlenen yöntem ve tasnifleme ile başkaca eserlere de uygulanmak suretiyle mizah referans çerçevesi vesilesiyle ortaklık ve benzerliklerin ortaya konulabileceğini göstermiştir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında eserin, amacına uygun bir çalışma olduğu ve alana katkı sağladığı kanısındayız.

KAYNAKÇA

BERGSON, H. (2014). **Gülme-Gülücün Anlamı Üzerine Deneme**. (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 10, Ocak 2024, s. 67-70.

Alev DURAN*

KİTAP TANITIM/ İNCELEME:

**Kövecsi-Oláh Péter- Emre Saral, Török- magyar diplomáciai
kapcsolatok a két világháború között 1920-1945, Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2023, 256 s.,
ISBN: 9789634163503.**

Türk- Macar diplomatik ilişkilerinin 100. Yılı'nın olması ve 2024 yılının iki ülke arasında kültür yılı olarak ilan edilmesiyle (*Török-magyar kulturális évad*) bu alanda yapılan çalışmalar da önem kazanmıştır. İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Macar Diplomatik İlişkileri (1920–1945)'in (*Török- magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között 1920-1945*) değerlendirildiği çalışma, Budapeşte Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi Tarih Bilimi Enstitüsü (*Bölcsészettudományi Kutatóközpont*

* Doç. Dr., Ankara/ Türkiye, e posta: alvdrn@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0995-8090.

*Bu çalışma Turnitin programı ile taranmıştır.

*Tanıtım/ İnceleme yazısı.

*Makale geliş: 25.12.2023- Makale kabul: 30.01.2024.

* Makale Atıf Bilgisi: Duran, A. (2024). Kövecsi-Oláh Péter- Emre Saral, Diplomáciai Kapcsolatok A Két Világháború Között 1920-1945, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet: Budapest, 2023, ss. 256, ISBN: 9789634163503. Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal). 6 (10), 67-70.

Történettudományi Intézet) tarafından Haziran 2023 tarihinde tek cilt halinde ve Macarca olarak yayımlanmıştır.

Türkiye ve Macaristan arasındaki tarihi arka planın üzerine inşa edilen bu önemli süreci değerlendiren yazarlar ise yakın dönem tarihi çalışan, iki ülkenin ortak tarih bilincinin oluşmasında ön plana çıkan Doç. Dr. Emre Saral ve Dr. Péter Kövecsi-Oláh'tır.

Türkiye'de Macaristan çalışmaları dendiğinde, uluslararası boyutta Dostluk Derneği aracılığı ile temsil cihetine sahip olan ve öne çıkan, aynı zamanda Macaristan tarafından taltif edilen 2 liyakat nişanına sahip tek Türk aile olma özelliğine de sahip olan Saral Ailesi'dir.¹ Türk- Macar Dostluk Derneği Yönetim Kurulu üyelerinden olan Saral'ın çalışma alanı ve doktora tezi Türkiye-Macaristan ilişkileri (1920-1945) iken, Macaristan Ankara Büyükelçiliği Ticaret Ateşesi olan Kövecsi-Oláh ise Turancılık ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında çalışmalar yürütmektedir.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, 1920-1945 yılları arasında, Türk-Macar diplomatik ilişkileri önemli bir süreçten geçmiştir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki reformlar ve Macaristan'ın savaş sonrası durumu gibi faktörler, iki ülkenin ilişkilerini etkileyen önemli olaylardır. 9 ayrı bölümden oluşan bu eserde çeşitli sorularla dönemin kritiğinin yapıldığı görülmektedir:

- 1.Arka Plan: Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'ndaki Çöküşe Kadar
- 2.Macar-Türk İlişkilerinin İlk Aşaması (1919–1923)
- 2.Orta Avrupa-Balkan Hattındaki Siyasi Durum
- 3.Ortak Yollarda - Türk ve Macar Yeniden Yapılanması (1923-1929)
5. Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu ile İlişkileri
- 6.Balkan Paktı ve Roma Protokollerine Doğru Giden Yol (1930-1934)

---

¹ Türkiye'de iki ülke arası ilişkilerin arttırılması, geliştirilmesi ve duyurulması amacıyla uzun yıllar önce vücuda getirilen Türk Macar Dostluk Derneği, Tosun Saral'ın içinde bulunduğu ekip tarafından Bakanlar Kurulu'nun 6 Haziran 1992 ve 92/3169 sayılı kararı ile Ankara'da kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkmacar.org.tr/>

KİTAP TANITIM/ İNCELEME

7.Ayrı Yollar Üzerinde (Ayrışan yollar) (1935-1939)

8.Ekonomik Göstergeler (1924-1945)

9.Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancı İstihbarat Servisleri Ve II. Dünya Savaşı Yıllarında (1939–1945) Propagandanın Rolü.

Bu bölümlerin alt başlıklarında ise Atatürk'ten Hatay meselesine kadar çeşitli dinamiklerin irdelendiği görülmektedir. Macar mültecileri, Trianon, Lozan Konferansı süreci, geçmişteki ilişkilerin genel hatlarına da değinilmiştir. Ekonomi perspektifinden iki ülkenin dünya savaşları sürecinde nasıl bir yol izledikleri ele alınmıştır. Geçmişten günümüze bakıldığında kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan bu ikili ilişkilerin günümüzdeki geldiği noktanın sorgulandığı bu çalışma, Türk- Macar Kültür yılı kapsamında Macarca olarak yayınlanması açısından önemlidir. Çalışmanın ortaya çıktığı mutfak ise hem Türkiye hem de Macaristan arşivleridir. İki yazarın da aktif olarak iki ülke ilişkilerini geliştirmek için saha deneyimlerinin olması, çalışmayı daha değerli hale getirdiğini ifade edebiliriz.

Tarihi bir yakınlığa sahip iki devletin 1920-1945 gibi önemli bir sürecini ele alan bu eser ise Türk ve Macar ortak yazara sahip olmasıyla ikili bir perspektifle ele alındığı için önemli eserlerden biri olarak kayda geçmektedir diyebiliriz. Türkiye'nin ilk çeyrek yüzyılının fotoğrafını çekerek, bilim dünyasının istifadesine sunan yazarları da tebrik etmeliyiz. İki ülke arasında XX. Yüzyılın diplomatik ilişkilerine dair önemli bir katkı sağladığını, araştırmacılar için rehber niteliğinde olduğunu ifade edebiliriz.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında ortaya konulan çalışmanın, amacına uygun bir eser olduğu ve alana katkı sağladığı muhakkaktır.

256 sayfa olarak tek cilt halinde basılan eserin sonunda, kaynakçanın ardından kişi ve yer adları dizini de yer almaktadır.

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Kövecsi-Oláh Péter – Emre Saral

TÖRÖK-MAGYAR
DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTT

(1920–1945)

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet